

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ - БЕОГРАД

Наталија Б. Јеленковић

**МАТЕМАТИКА И НАСТАВА МАТЕМАТИКЕ
КОД СРБА
КРОЗ РАЗВОЈ ОБРАЗОВНИХ ИНСТИТУЦИЈА**

МАГИСТАРСКА ТЕЗА

БЕОГРАД, 2007.

ПРЕДГОВОР

Многе сеобе народа и прилив становништва проузроковао је ширење српских вароши. Зато су грађене цркве и манастири са циљем да спасу народ од турског и било ког другог утицаја, али и да одвоје стари део вароши од новог дела и пруже уточиште, мир намученом народу. Црква Св. Пантелејмона, познатија као Климентов универзитет, сматра се огњиштем словенске културе и писмености. Ту је учило 3500 ученика. Климент је 893. године изградио ову цркву у Охриду.

Крајеви који су временом постали средиште српског духовног, културног живота били су у почетку на веома ниском ступњу духовног развоја и просвећености. Релативно повољнији политички услови у Србији за духовну и културну активност, нарочито крајем 14-ог и у првој половини 15-ог века, допринели су да Моравска Србија остане место великих културних догађаја и духовног препорода тог времена. Касније је дошло до повезивања тог средишта српске културе са осталим крајевима који су насељавали Срби. Везе Србије са Светом Гором и са православним источним земљама проузроковале су њен коренити духовни и културни преокрет.

Хабзбуршки владари су обезбедили српском народу на територијама коју су насељавали верску и просветну аутономију. Срби су културу развијали у оквиру православља, сачували су своје обичаје, традиционалност, усавршавали српски језик, стварали признате просветитеље и научнике и веровали да их све то води у просперитет и напредак.

Највећи део српског становништва припадао је сељаштву, кметови су били у жупанијама а број племића је био незнатан. Грађанство су сачињавале занатлије и трговци, а они су имали веома важну улогу у градовима. Трговци су због свог посла обилазили многе крајеве простране аустријске царевине. Тако су упознавали културе и обичаје других народа. Новине многих културних достигнућа су покушавали да унесу у свој родни град. Српски градови су се споро развијали јер због турског угњетавања грађанство није напредовало и није могло да постане носилац развијене привреде и напреднијих друштвених односа. Развојем грађанске класе која је држала и стварала капитал, ширио се круг образованих људи, оснивале су се школе и друге образовне институције. Све то је било важно за развој писмености и новог смисла културног живота у Србији. Архитектура старих српских школа била је условљена материјалним средствима, природним условима и потребама заинтересованих ученика за образовање, али и вољом богатих моћних породица. Музеји и Архиви су најнеопходније установе подигнуте као чувари прошлости, искуства и знања. Они указују на неопходност повезивања науке и уметности.

Некада је било мало образованих Срба. Ти тадашњи учени људи бавили су се свим областима помало, али ни једну нису темељно научно проучавали. Математика је тада на овим просторима била непозната јер није била неопходна. Коришћена је за свакидашње животне потребе људи, и то прво у магијске сврхе за бајање, надрилекарство, предвиђање, затим у трговини, за премеравање земљишта, у рударству, касније морепловству, навигацији, прогнозирању времена, астрономским израчунавањима. Математика се недовољно ценила, некад је служила и за

заstraшивање ученика. На самом почетку школовања говорило се да је то предмет само за посебну децу. Знања су се прво преносила дискутовањем, усменим показивањем, а онда неким елементарним записима. Касније се учило и сазнавало из уџбеника, часописа, књига. Школе као установе и образовне институције нису ни постојале, него само манастирске школе у којима се учило крајње примитивним наставним методама читање, писање, рачун. Паланачки живот у Србији није био за умне људе, тешко су напредовали у својим наукама, због својих идеја врло често су имали проблема са ондашњим просветним властима. Сматрало се у тадашњој Србији да мислилаштво није особина горштачког становништва, а појам школованости и образовања се везивао за техничке и природне науке, касније за право и педагошки рад.

Шта је то даље утицало на Србе да стварају школе, зидају импозантне грађевине, пишу књиге, развијају математику као научну дисциплину, баве се и природним и друштвеним наукама?

Како је из заостале и примитивне Србије потекао Мика Алас, Тесла, Пупин и многи други признати научници који су били наклоњени оригиналним ставовима?

Сви они су основно интересовање за школу и науку стекли баш у таквој Србији, где су и владари били неписмени. Такође, неке старе књиге и уџбеници из математике били су инспирација и тема за моја размишљања. Многе добре математичке књиге писали су трговци, песници и приучени учитељи. Писали су неким неразумљивим језиком али је математичко изражавање било јасније. Како и зашто, питала сам се и кренула од историјских чињеница, кроз истраживање историје многих српских градова. На који начин су све то Срби успели-била је основна идеја из које је и настала тема моје тезе, а циљ рада уочавање и описивање свих важних елемената живота Срба, као и утврђивање неких законитости по којима се све дешавало. Елементи који су проузроковали ситуацију у школству и образовању деловали су и на развој математичких дисциплина. Такође ми је био циљ да прикажем математику и математичаре у зависности од природних, друштвених и техничких наука кроз сагледавање српске културе, али и да спојим математику и уметност.

У раду сам се бавила истраживањем када и како су створене школе у Србији, колико их је било? Истраживањем, прикупљањем, проверавањем веродостојности многих постојећих података из приложене литературе дошла сам до одговора и на питања:

Да ли су и за Србе као и за многе друге народе унутрашњу неопходност чинили образовање, сликање, писање, математика?

На који начин и колико је математика била заступљена у тадашњој настави у српским школама?

По којим плановима, програмима, методама се одвијала настава, са којим средствима се учило?

Где, када, и на који начин се учила математика код Срба?

Како су и у којој мери поједине школе деловале на стваралачки рад неких математичара?

Иначе, математика се учила чим се негде отворила школа. За мене је било интересантно да испитам, анализирам, шта је доприносило отварању различитих типова школа на територијама где су живели Срби. Касније, када је настава

математике била више на научној основи издвојила сам карактеристике појединих математичара и њихове погледе на наставу и школство у Србији. Окружење, историјски догађаји и политичке прилике су утицали на математичаре и развој математичких идеја. Разлике у њиховом раду су створене прво због њихове посебности, сопствене различитости, али и због поднебља под којим су расли, васпитавали се, учили. Такође је за наше математичаре било значајно у којим градовима Европе и код којих професора су даље стицали своја нучна математичка сазнања.

У хронолошким таблицама истакла сам све оно што је било неопходно и значајно утицало на математику кроз развој образовних институција. Кроз таблице¹ и графиконе ефектно и прегледно сам приказала развој школства код Срба у дугом временском периоду. Иначе, табеле, графикони, фотографије су ми послужили за приказ статистичких података који подржавају закључке и доприносе ефикасности приказаних историјских чињеница, појава које воде ка научним закључцима.

Старе фотографије остају као трајне успомене на можда већ заборављене грађевине, улице, становнике.

¹ Табеларни прикази настанака и развоја догађаја, закона у Београду су према Народној библиотеци Србије – "Хронологија 200 год. библиотекарства у Србији", Архива САНУ – "Хронологија САНУ", литературе бр. 14, 28.

УВОД

Од 18-ог века за српски народ значајна је била тежња ка организовању целокупног културно-просветног и националног живота. Дуги низ година Срби су своје знање и умеће усмеравали многим значајним чиниоцима духовног, националног и културног развитака, а то је подразумевало:

- Решавање језичког питања, тј. да говорни језик постане књижевни

- Јасно дефинисање националног статуса

- Покретање издавачке делатности у циљу издавања школских уџбеника, политичких новина, календара, издања верске делатности

- Властитим средствима штампати школске уџбенике и друге књиге за српску децу, истичати потребу за високим образовањем и школовањем српских учитеља

- Улагати у развој природних наука и математике, јер њихово познавање води ка успешном школству

- Оснивати читаонице и друге културне установе у оквиру којих су драмске секције, свечаности, хорови, оркестри

- За пољопривреднике и занатлије организовати разна стручна предавања и вечерње школе

Све ово је водило ка образовном, културном и укупном развоју Срба, али је преходно било неопходно обезбедити:

- Основно и средње образовање на матерњем језику, са одговарајућим стручним кадром учитеља и наставника

- Квалитетне уџбенике

- Слободу богослужења у Српској православној цркви

- Отварање установа у области културе и заштита културно историјских споменика

- Равноправни приступ државним медијима

- Међународну културну сарадњу

Најтежи проблем за српски народ био је недостатак учитеља за постојеће школе, што је доводило до нерешеног питања неписмености; нпр. у Лесковачкој нахији² средином 1878. било је само 5% писмених од укупног становништва, тј. 812 писмених мушкараца и 86 жена. И поред овако изражене неписмености Лесковац је тада због развијене индустрије и занатства био други град у Србији, после Београда.

На територијама где су живели Срби изграђена је временом разграната мрежа школских установа на српском језику, што је проузроковало смањивање броја

² Податак Верољуба Трајковића, проф. историје, директора Народног музеја у Лесковцу је преузет из чланка Д. Коцића "Учитељ благе нарави", "Политика", 6.3.2006.

неписмених људи и деце. На тај начин је угашена традиционална школа са примитивним наставним методама.

У почетку је образовање имало за циљ стварање употребљиве личности и то наметањем идеја, теорија, доктрина. Строго васпитање уз казне и батине развијало је послушност, покорност, затвореност, некреативност, несамосталност. Развојем социјализације у образовању ученици су се обучавали да самостално размишљају, преузимају ризик, одговорност. Све више се тада радило у групама. Омогућавало се ученику да отворено слободно размишља, комуницира у динамичком процесу који ствара креативну потпуну личност. Тако је наступио период модернизације образовања које обухвата наставне програме, школски систем, просветну политику, квалитет наставних кадрова. Поред педагошких елемената у образовање су се укључили и социјални елементи, географски фактори, економија, комуникације. Све то је омогућило да образовање буде цивилизацијско уздизање личности кроз сазнања и спознаје људских особина и карактера.

Успех српске државе 1905. године је прерастање Велике школе у Универзитет који је био "највише самоуправно тело за вишу и стручну наставу и за обрађивање наука". Студенти су поред стручног знања учили и вештину предавања, стицали способност преношења наученог градива на младе генерације. Универзитет је Србији тада био неопходан, јер научног рада скоро да није ни било, или се сводио на појединачно ангажовање наставника. На овој високошколској установи од 1905. до 1914. године одшколована је нова елита која је пружила подршку модернизацији образовног система Србије. Тако је смањен проценат неписмених и подигнут општеобразовани ниво становништва, што је временом довело до пораста броја школа, а и броја ђака у тим школама. На пример³, у старој Југославији 1939. постојало је 8 956 основних школа са 1 498 223 ђака, 1948. било је 12 562 основних школа са 1 630 430 ђака. Слична ситуација била је и са средњим школама. Подаци су опет из 1939. године, када је било 439 средњих школа са 167 848 ђака, а 1948. постојало је 1 096 школа са 364 424 ђака. Просвета и настава у школама није зависила само од броја и стручне способности наставних кадрова него и од материјалних могућности и привредног развоја. Недостатак школског простора у градовима и индустријским центрима био је озбиљан материјални проблем. Проблеми су решавани полако са вољом и вером у успех и просвећење.

Историја нашег народа је показала да је људски дух неуништив и вечан, а школе и остале образовне институције су трајна веза међу генерацијама.

³ Извор податка литература бр. 21.

ОПШТИ ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА ШКОЛСКОГ СИСТЕМА И ОБРАЗОВНОГ ПРОЦЕСА У СЕВЕРНОЈ СРБИЈИ КРОЗ ИСТОРИЈУ И КУЛТУРУ СРБА

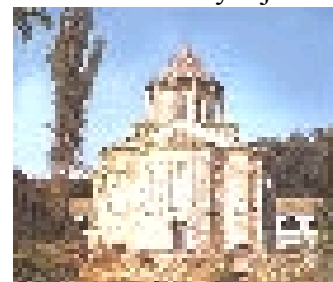
Средњековни културно-историјски објекти свих наших народа представљају доказе о њиховим стваралачким могућностима. У том периоду друштвеног развоја људи су стварали у складу са тадашњим нормама и схватањима: подизали су велелепне храмове, манастире и друге објекте у разним уметничким манирима и тако изражавали своје наде, страхове, очекивања и тешкоће.

Успостављање турске власти и исламске цивилизације на територији данашње Војводине, било је несумњиво напредно друштвено збивање. Стање у образовању било је врло тешко. Културно-историјски споменици из тог доба делују као значајна, вредна и привлачна достигнућа.

Грађени су по целој Србији, али највећи број манастира подигнут је на Фрушкој Гори, и то (*на слици је мапа тих манастира*) у непосредној близини Новог Сада. Манастири су дуго година представљали једине носиоце и средишта културе, образовања и писмености, што је допринело да пет векова под Турцима, осим по кулуку остану запамћени у српском народу по манастирским школама. Читање, писање и веронаука били су једини предмети који су се учили у школама овог типа. У потрази за просветљењем све је било засновано на вери и усмерено ка Богу.

За време владавине Турака Срби су неговали манастирску културу, тј. целокупан духовни живот одвијао се у манастирима где су се писале и преписивале књиге, стварале библиотеке. Центар књижевне и преписивачке делатности северне Србије био је тада манастир Хопово⁴, у коме су се и оживале и украшавале књиге. Хоповски калуђери су остваривали честе везе са Русијом и

Светом Гором. Прва манастирска школа код Срба установљена је у Хопову. Постоји запис из 1573. године који потврђује да тада у Београду није било српских

⁴ Подаци о Хопову – "Дневник", Сениша Ковачевић, Нови Сад, 2005.

школа, па су Срби долазили у манастир Хоново да уче читање и писање. Немачки књижевник Стефан Герлах је, путујући у Цариград између 1573. и 1578. у свом путопису забележио: "По стотину ђака, из свих српских крајева, ту је срицало часловце и псалтире, учило арапеже и римске бројеве, чивитом и гушчијим пером исписивало китњаста слова и прве речи." Хоново је крајем 17. и почетком 18. века имало и сликарску школу. *(На сл. лево је изглед старог манастира, а десно је ново Хоново.)*

Посредством школе црква је желела да придобије нове вернике, оспособи нове свештенике и пропагира своје религијске идеје. Основу за шире људске комуникације представљали су читање и писање, док је веронаука била важна због преношења радних искустава, обичаја и ширења православља. Улога цркве као институције била је значајна, јер је црква ширила писменост, преносила обичаје и навике одређене друштвене заједнице, будила свест о припадности одређеној вери. То је био прединституционални период, у коме су све школе радиле у оквиру црквеношколске аутономије Срба. Црква и школа су тесно повезане све до појаве индустријског друштва.

Српски патријарх Арсеније Чарнојевић поставио је темеље српске православне духовности. После његове смрти 1708. створена је Крушедолска а затим, 1713. године Карловачка митрополија, тзв. "Српскоправославна митрополија Карловачка". Срби у Угарској настојали су да изграде своју верску и просветну аутономију у оквирима Карловачке митрополије. Она је у верском погледу обухватала све Србе у Хабзбуршкој монархији, а до средине 19-ог века и Румуне у Банату. Карловачка зависност од Пећке патријаршије⁵ *(на слици десно)* престаје 1766. Законски претставници својих верника који су се борили за очување верске и просветне аутономије били су Карловачки митрополити. Они су имали право да сазивају црквено народне саборе и архијерејске синоде. Сабори су бирали архиепископе и одлучивали о верским и просветним пословима Срба. Све одлуке сабора постојале су важеће након царског одобрења. Црква је отварала школе на српском језику. Код Срба је требало изградити свест о језику као суштини и чувару народног идентитета и опстанка. У току Првог српског устанка радила је Богословија у Београду. Упоредо са изградњом српске државе организовала се и Српска црква, уз новчану оштету Цариградској патријаршији. Кнез Милош је добио 1832. аутономију Београдске митрополије. Све до шездесетих година 19-ог века митрополити и епископи имали су сву власт у аутономним, верским и просветним интересовањима Срба. Верска и просветна аутономија омогућиле су српском народу очување националне посебности.

⁵ ПЕЋКА ПАТРИЈАРШИЈА је скуп од неколико цркава у близини Пећи, где је било седиште српских архиепископа и патријарха. Тачан датум оснивања матичне цркве у Пећкој патријаршији се не зна. Од настанка у 13. веку, Патријаршија је окупуљала учене теологе, квалитетне и талентоване књижевнике и уметнике. Ту се чува и значајно уметничко благо Србије. Средином 17-ог века Патријаршија је успоставила везе са руским царством, те је добијала материјалну помоћ, штампане књиге, богослужбене предмете. Након уједињења српске цркве устоличен је први српски патријарх Димитрије, 1924. године, а касније се овде обављало устоличење и свих осталих.

После Турака, Аустрија је на новоослобођеној територији, развијала доста успешно пољопривреду, занатство и трговину. На тај начин је створена солидна материјална база за напредак на свим пољима људске делатности, укључујући културу и уметност. Тако, закључујемо да је поприште културног живота било на северу Србије и у српским насеобинама, Мађарској и Румунији, где су и други народи и народности (Румуни, Русини, Словаци, Грци, Јевреји, Цинцари, Мађари, Немци), такође имали своје школе и то у скоро сваком мало већем месту .

Српско-латинске школе јављају се у српској средини, на територији аустријске империје од тридесетих година 18-ог века, и то на пример, Словенсколатинска школа у Карловцима 1728. године, која је била на нивоу ниже средње школе, затим Словенсколатинска школа владике Висионара Павловића основана 1731/32. у Новом Саду. Овакве школе су понекад, у појединим местима Војводине, смењивале грчке школе и слабиле грчки утицај. Латинизам тих школа долазио је са Запада, условљен аустријском и мађарском администрацијом и са Истока, прецизније са кијевске духовне академије, где се настава изводила на латинском језику. Са оснивањем српско-латинских школа јављају се посебни приручници за рад, од којих је део руског порекла, као и приручници за учење латинског језика, буквар 1766. и граматика 1767. године. Користили су се и страни штампани приручници за латински и грчки језик. У склопу оваквог образовног програма била је и настава из поетике и реторике. За ове предмете и њихове потребе писани су на латинском и прилагођавани потребама српских школа рукописни уџбеници, који су касније писани на српском и штампани. Српске књиге штампане су у Бечу и Венецији, а од 1795. у Мађарској универзитетској штампарији. Примери су узимани и настава је вођена с позивањем на ауторитете античке књижевности. Осим уџбеника за учење језика писани су и уџбеници за математику. У периоду од 1800. до 1920. године математички уџбеници⁶ су настајали у: Београду, Новом Саду, Бечу, Панчеву, Будиму, Великом Бечкереку, Сремским Карловцима, Будиму, Великом Градишту, Загребу, Великој Кикинди, Сарајеву, Цетињу. Ове уџбенике су углавном писали учитељи који су имали пуно искуства у раду са децом и омладином.

Прва реформа српског и румунског школства изведена је 1776. године у Темишварском Банату. Носилац те реформе био је Теодор Јанковић Мирјевски⁷, педагог и филозоф-рационалиста, свестраног образовања и високе личне културе. Рођен је у Сремској Каменици 1741. године, а био је пореклом из Мирјева, некада села у околини Београда. Гимназију је завршио у Сремским Карловцима, филозофију је учио у Бечу, где је и завршио педагогију. Реформу је изводио у школи, настави, образовању. Због заслуга у напретку Руског школства постао је члан Академије наука, државни саветник, племић. Када му је дато племство прозвао је себе Мирјевски. Умро је у Петрограду 23.5.1814. Он је био први и прави реформатор Српских народних школа у Аустро-Угарској у другој половини 18-ог века. Својим радом и залагањем допринео је да се одлуком од 26.1.1785. године не укине ћирилица у српским школама Темишварског Баната.

Реформа српског школства у Хабзбуршкој монархији одвијала се у складу са општим настојањима да се остваре неминовне друштвене промене у Хабзбуршком

⁶ Коришћена "Настава математике" XLIII_1-2/2003. - чланак "Математика за учитеље 4", Драган Трифуновић.

⁷ "Срби у Румунији од раног средњег века до данашњег времена", аутор Љубивоје Церковић, Београд, 1997.

блиског језика. Због свега тога у **Карловачку гимназију** довео је високостручне и образоване професоре, а и залагао се за прве гимназијске наставне планове и програме. *На слици десно су печати и потписи оснивача⁹ Карловачке гимназије од 3.8.1791.* Била је то прва наша класична гимназија хуманитарног карактера (*на сл. лево је садашњи изглед Гимназије која је на месту старе изграђене по угледу на манастир Студеницу*). Од 1873. до 1918. то је била "Српска православна велика гимназија карловачка". У другачијим околностима, у матици Србији, гимназије су биле претежно правног карактера. Карловачка гимназија била је отворена у дијаспори, као стециште српског интелекта и стваралаштва. Гимназија је утицала на еманципацију и формирање националне свести Срба. Од шк. 1852/53. настава се у тој образовној институцији одвијала на српском језику.

Касније, 1794. године у Карловцима, почела је са радом и Богословија, која је била и "Благодјејаније" те је користила и за образовање и за смештај свештеника и учитеља од 1901. Митрополит Стратимировић је обогатио и оспособио за научни рад патријаршијску библиотеку у Карловцима у оквиру Патријаршије из 1894. године. Стратимировић је у све српске школе увео историју као наставни предмет, омогућио штампање многих црквених књига. У Сремским Карловцима се издвајају још и следеће хришћанске институције: Доња црква из 1718. године, Горња црква (1745.), Саборна црква (1758-1762.), Католичка црква саграђена 1765. Из 18-ог и 19-ог века од архитектонских дела треба споменути и чесму Четири лава подигнуту на градском тргу у част завршетка изградње карловчког водовода, Магистрат (1811.), Капелу мира (нова капела подигнута је 1817. као државни споменик), Музеј-смештен у дом Рајачићевих, (изграђен 1891.), палату Стефанеум из 1903. године, стару апотеку, кућу песника Бранка Радичевића.

Крупан корак напред у развоју српског школства направљен је 1810. када је за врховног инспектора свих православних школа у Угарској именован Урош Несторовић¹⁰ (*на сл. десно*). Он је касније постао великан описмењавања Срба, краљевски саветник и директор српске, румунске и грчке препарандије - припремне учитељске школе. После обиласка српских и румунских основних школа, уверио се у неповољно стање школства, па је децембра 1810. аустријском цару Францу I (1830-1916.) поднео извештај и предложио мере да се превазиђе заостајање српског школства. Прихвативши предлоге Несторовића, Бечки двор је донео план о унапређивању и организовању српских и румунских школа у Угарској. План је имао одредбе о оснивању и издржавању школа, о учитељима и њиховим дужностима, о локалним школским директорима и катихетама, о проширивању и образовању учитеља и ученика, о уџбеницима и школском прибору, о стипендијама и установама за васпитање девојака. Несторовић је сачинио и предлог о оснивању српске и румунске препарандије. Прва српска Учитељска школа је основана у Сент Андреји¹¹, а румунска у Араду. Сент Андреја је део српске историје и културе. Овде је почетком 18-ог века од укупног броја становника 90% чинио српски живаљ. Из

⁹ Печати и потписи оснивача, као и приказ сведочанства Б. Радичевића преузети су из Архива САНУ

¹⁰ О У. Несторовићу "Срби у Румунији од раног средњег века до данашњег времена", аутор Љубивоје Церковић, Београд, 1997. године; "Урош Несторовић-живот и дело", Никола Гавриловић, Учитељски факултет, Сомбор, 2003.

¹¹ За податке о Сент Андреји коришћен чланак "Пророчанство Јакова Игњатовића", аутора В.Вујића, часопис Српске дијаспоре, 10.4.2005.

овог градића у непосредној близини Пеште су богати српски трговци имали јаке везе са великим трговачким центрима Аустрије, Немачке, Италије. У Сент Андреји је 1822. године рођен Јаков Игњатовић аутор "Вечитог младожење", "Васе Решпекта" и многих других књижевних дела. Крст цара Лазара, Табачки крст и Крст виноградара, само су део богате заоставштине Срба у Сент Андреји. Друштвено економске околности у аустријској монархији допринеле су да у 19-ом веку Сент Андреја постане мање значајна за Србе. Тада је центар црквене управе премештен у Сремске Карловце, а културни центар у Нови Сад. Од ове некадашње мале српске оазе остало је само троје сентандрејске деце који похађају Српску основну школу и само неколицина, око шездесеторо одраслих говори српски.

Организовање целокупног српског културно-просветног и националног живота довело је до највеће реформе српског школства. Реформа је отпочела 1857. године у Темишвару у време постојања Војводства Србије Тамишког Баната¹². Иницијатор и реализатор реформе био је Ђорђе Натошевић, школски саветник за православне школе у намесништву Војводства. Школском реформом створена је основа за формирање и изграђивање централне српске школске власти на челу са саветником, чија се надлежност простирала над свим српским школама у Хабзбуршком царству. Суштина реформе српског школства огледала се у унапређењу материјалне основе, као и у увођењу реда у организацију наставе. Уведена је савремена настава читања и писања са основама граматике, а све у циљу да људски начин мишљења буде предодређен и усмерен језиком. Промене у настави српског језика створиле су чврсте темеље за унапређивање целокупног процеса васпитања и образовања ученика. Квалитетне промене у наставном раду испољавале су се и на интелектуалном, естетском и моралном васпитању ученика.

Овај процес стварања школског система текао је доста споро. Војводству није признато право на оснивање Високе школе. Српски интелектуалци су се у вези са тим више пута обраћали властима. 1854. године патријарх Јосиф Рајачић¹³, са својим синовцем Александром, предложио је да се у Сремским Карловцима (*на сл. десно С. Карловци крајем 18-ог века*) оснује српски Универзитет са Богословским, Медицинским, Економским и Правним факултетом. Они су предлагали на народно црквеним саборима да се у Сремске Карловце смести Матица српска и Музеј. Све ово било је одбијено. После укидања Војводства интелектуалци су се и даље залагали за оснивање Високе школе. 1861. на Благовестанском сабору у Сремским Карловцима, предложено је да се уз постојећу Карловачку гимназију оснује "Виши училишни завод". На овом сабору обновљене су идеје са Мајске скупштине од 13.5.1848. Следећа иницијатива учених Срба, да се у Новом Саду оснује Правна академија,

¹² Административна аутомна област формирана је на тлу Војводине на захтев Срба, указом Цара од 1849. Овде Срби нису имали већину. Управљао је аустријски гувернер са седиштем у Темишвару, а титулу војводе носио је Цар. Војводство Србије било је издвојено од правног система Угарске. Постојало је до 1860. године.

¹³ ЈОСИФ РАЈАЧИЋ (1785-1861.), чувени Панчевац, 1842. изабран за митрополита Карловачког, а 1848. године, на Народној скупштини постао је Патријарх српски. Отворио је неколико српских школа и основао патријаршијску библиотеку и штампарију. Написао је четворотомну "Историју" за српски народ.

била је исте 1861. године. Све ове жеље нису добиле подршку централних власти. Угарска влада ни 1906. није одобрила предлог о оснивању Универзитета и ако је иницијатор био мађарски публициста, политичар и борац за мањинска права.

У периоду од 1867. до Првог светског рата, када су за српско школство важили угарски закони, напори Срба су били усмерени на одбрану од мађаризације, која се спроводила у српским школама. Румунски и српски политичари иступали су заједно у борби против помађаривања у Угарској. У истом периоду дошло је до раздвајања црква, оснивањем Румунске православне митрополије и развијања српског и румунског школства. Било је неопходно осмислити нови тип школе.

Та нова школа одвојена од цркве, како у Европи имамо после периода ренесансе, у новом веку, код нас долази прилично касно, тек у 19-ом веку, и то пре и више у градовима северног дела Србије. Ни тада то није била типично систематска школа, него више парохијална, али организованије је функционисала. Поред оних практичних предмета у нижим разредима који су спремали децу за практични живот, преовлађивало је патријархално и верско образовање. Деца су томе учена још од малих ногу, прво у кући од родитеља. Дакле, "верско" није било само ствар школске праксе и теорије, него укупног живота, а за живот се дете спремало у кући и у школи. У томе је била функционалност школе. Црква је организовала и имала такве школе. У многим случајевима учитељ је био свештеник, као најобразованији и најауторитетнији појединац. Црквено туторство или црквено-школска општина је била орган, који води бригу о ономе што је заједничко, о мештанима једнога села, града. То су у првоме реду црква и школа које нису одвојене. Кад би се рекло "црква" мислило би се прво на заједницу или општину верника тог места, а школа је била само огранак, тј. подмладак те заједнице. Основно школство је класичног типа и у традицији је са српско латинским школама 18. века, тј. негује латински језик, реторику, поезију - засновану на античким узорима и изворима.

Првобитни предмети који су се учили у нижим и вишим разредима српских основних школа на територији садашње Војводине, средином 19-ог века су: веронаука, говорне и умне вежбе, писање и читање, граматика, математика и географија. Циљ овакве наставе био је да се ученици оспособе за свакодневни живот, да умеју правилно да искажу све своје идеје и мисли, да се снађу у простору и времену. Учитељ је предавао све предходно набројане предмете, а настава је пре подне трајала 3 сата, после подне 2 сата. Школски прибор је био бесплатан, уџбеници и табле су се користили а затим остављали у учионицама. Уџбеници за математику су настајали превођењем страних, али је било и српских оригиналних уџбеника за учење рачуна напамет. Постојале су и практичне рачунице за учитеље основних училишта, затим рачунице за вежбање одвојене по разредима, а касније и тек по неки уџбеник геометрије. Користили су се и часописи који су имали доста текстова везаних за наставу математике, као на пример:

"Школски лист" - *Нови Сад*, излазио од 1858. године

"Српска народна школа" - *Нови Сад*, излазио од 1870. године

"Учитељ" - *Земун, Вршац, Панчево*, излазио од 1873. године

"Нова школа" - *Земун, Панчево*, излазио од 1875. године

"Дечији пријатељи" - *Земун*, излазио од 1875. године

"Нови васпитач" - *Нови Сад*, излазио од 1888. године

"Школски одјек" - *Нови Сад*, излазио од 1897. године

Закључењем Карловачког мира између Аустрије и Турске, на територију Новог Сада се доселило 215 српских граничарских породица, које су са 40 постојећих породица створиле насеље Петроварадински шанац тј. Подунавску војну границу. Овде је било седиште бачког владике. Насеље је било у сталном напретку, тако да је у Несторовићево доба, 1810. основана Велика српска православна гимназија у Новом Саду.

Садашњи назив града потиче од 1.2.1748. године, када су грађани приложили 80 000 форинти државној каси и тако од Бечког двора уз име града купили и статус "Слободне краљевске вароши". Повeљом Марије Терезије¹⁴ град је и званично добио име Нео-Планта. Ово је било значајно за привредни и културни развој града и органа локалне власти. Једна од привилегија које је Нови Сад користио као слободан краљевски град је оснивање Магистрата, највишег органа градске управе. Тада се судило по закону, поштовали су се принципи државног права ослањајући се на локалне прописе и обичаје становништва.

Интересантна стара школска здања су и Грчка школа (*на сл. лево*), која је радила од 1783. до 1863. године, а саграђена је 1780. Држали су је Грци и Цинцари, затим Милетска школа, по 3 православне и католичке основне школе, 2 српске филијалне школе.

Интелектуалац, просветитељ, који се до свог одласка у Хале на студије медицине школовао у Новом Саду је Емануел Јанковић (1758-1792.). Он је један од првих српских природњака у 18. веку. Био је успешан у научном раду физике и математике. Написао је научно дело о кружењу воде у простору: "*Физическое сочиненије о исушенију и разделенију воде у воздух и изјасненије разливанија воде из воздуха на земљу*". Ово дело је штампаноу Лајпцигу 1787. године, али није сачувано у потпуности, као и неки други његови радови, нпр. "Морална философија" и "Начала мудрости". Делу које се бави кружењем воде у простору приложио је и једноставан математички модел за мерење талоба после падавина. Е. Јанковић се вратио у Нови Сад 1789. године са намером да у том граду отвори прву српску штампарију. Уз помоћ митрополита Стратимировића отворио је 2.6.1790. прву новосадску књижару, а убрзо и прву штампарију. Штампao је ту први каталог књига и слика, али због конкуренције у Бечу није смео да штампа књиге на српском и румунском језику. Монопол над штампањем српских књига имао је Курцбек у Бечу. Уз рад у штампарији писао је *посрбе*, адаптиране преведене драме из других књижевности и то тако што их је прво преводио са италијанског или немачког језика на српски народни језик, а потом би дешавања премештао у Банат. Ликовима је давао српска имена. Дозволу да штампа српске књиге добио је 30-их година 19-ог века његов синовац Павле Јанковић.

¹⁴ МАРИЈА ТЕРЕЗИЈА (13.5.1717-29.11.1780.) - немачко римска царица и угарска краљица

НАСТАНАК И РАЗВОЈ НОВОСАДСКЕ ГИМНАЗИЈЕ

Цар је на основу одлуке од 11.12.1810. године, о прихватању новчаних добровољних прилога грађана и богатог новосадског трговца Саве Вуковића за фонд прве Новосадске православне гимназије¹⁵, предао митрополиту први оснивачки акт о гимназији. Цар се надао да ће га он у најкраћем року доставити меродавнима на одобрење. Међутим, због финансијске ситуације у држави прилог је врло брзо изгубио вредност, те одмах при оснивању није било новчаних средстава за зидање нове зграде. Тако је гимназија смештена у порти Саборне цркве, и то у здање које је изграђено 1787. од стране српског православног "отачества Новосадског".

Гимназија је почела са радом крајем првог семестра школске 1815/16. године као потпуна шесторазредна школа. Да би се добио потребан број ученика први "граматикални" разред гимназије је био трећи разред Српске нормалне школе. Наставни план и педагошке методе у потпуности су одговарали тешким политичким приликама у којима су живели Срби.

Већи део српског становништва, сељаштво у Аустрији живело је у граничним областима са Турском, под крутом војном дисциплином и сталним ратовима за интересе Хабзбуршке монархије. Остали део српског становништва био је потчињен Хабзбуршком апсолутизму, експлоатацији, као и искоришћавању мађарских феудалних велепоседника, те је такође живео мучно и понижено.

Новосадска гимназија носила је печат националног угњетавања и изразите црте старог феудалног друштва. Тако, на пример, и историја Мађарске и историја Срба предаване су на латинском језику, а тумачења су била на немачком. Тек средином деветнаестог века, школске 1846/47. године уведена је у два виша разреда српска граматика, а у четири нижа разреда црквенословенски језик, па је гимназија била српска само по томе што су је издржавали и што су њоме управљали Срби. Немачки језик и немачки писци учили су се четири године, мађарски свих шест, а српски језик се уопште није учио. Највише се инсистирало на класичним, хуманистичким предметима, такође и на веронауци. "Хуманиора" представља средиште образовања и основу сваког племенитијег васпитања духа и срца. То су лепе вештине и науке које човека чине човеком, и то студије класичне грчко-римске старине. Математика, физика и природне науке знатно мање су се училе. У гимназији је владао ред и дисциплина. Непослушност, недолично понашање кажњавани су шибом или корбачем.

По првом наставном плану, који је важио у Новосадској гимназији од 1816. до 1825. године, учили су се следећи предмети у *првом граматичком разреду*: основи латинског и немачког језика, географија, антропологија и аритметика.

¹⁵ О прошлости Гимназије коришћена литература бр. 72, "Споменица о стогодишњици српске православне гимназије у Новом Саду", аутор Владимир Отавић, часопис "Скамија" бр. 69, септембар 2000.

У другом граматичком разреду је наравно било више предмета и то: латинска граматика, немачки језик, географија, историја света са антропологијом, аритметика.

У трећем граматичком разреду предавани су: латински језик са синтаксом, немачки језик, географија и историја света, природопис са антропологијом и аритметика.

У четвртој граматичком разреду: синтакса латинског језика, немачки језик, природопис, географија и историја света, просодија, природопис и антропологија, аритметика.

Следеће године у октобру отворен је други разред, а кад је у новембру дошао учитељ Георгије Магарашевић¹⁶ отворен је и трећи разред. Први разред човечности ('хумариоре') отворен је школске 1818/19. године, јер је тада дошао учитељ Игњат Јовановић, а наредне 1819/20. гимназија је имала и други разред човечности, захваљујући доласку новог учитеља и директора, Павла Јосифа Шафарика (1795-1861.), иначе филолога и историчара. Он је управљао гимназијом од 1819. до 1826. године. Био је један од тројице¹⁷ најпознатијих књижевника Словака, који су захтевали да се језик и књижевност развијају на модерној основи. Они су утицали и на народни препород Хрвата, Словенаца и Срба у Угарској.

Од октобра 1819. године гимназија је била потпуна са шест разреда и као таква ушла је у ранг Угарских државних гимназија. Под притиском јавног мњења Патронат¹⁸ је омогућио да се гимназији да право јавности и да се изједначи са свим гимназијама у држави. То је значило да су њени свршени ученици имали право да наставе школовање по избору на Лицеју, академијама или универзитетима у земљи и то без полагања додатних испита.

Наставни план по коме се учило у првом разреду човечности био је: историја света, археологија (са грчком и римском митологијом и њиховим историјама, грчка и римска уметност, грчка и римска књижевност), географија, етика и природопис.

У другом разреду човечности предавани су: матезис тј. алгебра и геометрија, физика, логика, реторика и поезија, вежбе из стила и тумачење класичних аутора, географија, етика и природопис.

А онда, 1825. године, заведен је нови наставни план по коме је било више предмета и то са већим бројем часова. По овом плану предавани су првом граматичком разреду: веронаука, библијска историја Старог завета, латински језик, немачки језик, немачка, мађарска и српска читанка, аритметика.

У другом граматичком разреду учило се: веронаука и библијска историја Новог завета, латински језик са ауторима, немачка граматика и немачки аутори, географија, аритметика.

У трећем граматичком разреду ученици су имали следеће предмете: веронаука, латински језик и латински

Пано прве генерације матураната

¹⁶ Учествује 1824. године у покретању и издавању часописа "Сербское летописи", касније је то Летопис Матице српске. Осим писања бавио се и превођењем са немачког на српски.

¹⁷ Водећи идеолог Јан Колар ((1793-1852.) и Људевит Штур (1815-1865.) најцењенији учени Словаци и пропагатори свесловенске идеје.

¹⁸ Покровитељство, надлежност патрона, заштитника гимназије

аутори са вежбама у стилу, немачка граматика и немачки аутори, историја Угарске, географија и аритметика; у *четвртој разреду* имали су предмете као у трећем, са додатком синтаксе. Нови наставни план за *први разред човечности* имао је промена па су ту од 1825. године предавани: реторика и логика, латински аутори, вежбе у стилу, општа историја, географија, археологија и веронаука. У *другом разреду човечности* је такође било промена. Предавани су: веронаука, поезија и латински аутори, стара римска историја, физика, природна историја, етика, вежбе из стила, општа историја и географија.

Октобра 1825. године одлучено је да нижа четвороразредна гимназија у Новом Саду, отпочне рад као приватна гимназија без права јавности. У школској 1852/53. године уписано је укупно 26 ученика. Наставни план и програм те школске године директор Ђорђе Натошевић¹⁹ је прихватио по одобрењу Школског начелства у Темишвару. Ученици су имали наставу из језичке групе предмета (грчки језик, латински језик, српски језик, немачки језик), затим предмети из природних наука, даље су слушали географију, историју, веронауку, математику.

Овако је изгледао њихов гимназијски програм за математику:

Први разред: Четири рачунске радње са неименованим бројевима. Прости и децимални разломи. Праве линије. Угао. Троуглови. Паралелограми. *Други разред:* Понављање градива претходног разреда. Рачунање са неименованим бројевима. Односи и пропорције. Просто правило тројно. Рачунање са процентима. Наука о мерама и тежини. Конструкције. Претварање и деоба слика. *Трећи разред:* Четири рачунске радње са целим и изломљеним алгебарским величинама. Степеновање и кореновање. Криве линије : круг, његова површина и обим. *Четврти разред* је имао: Комбинаторику. Сложено правило тројно. Једначине првог степена са једном непознатом. Геометрија-понављање раније пређеног градива. Стереометрија.

Оно што је тада било ново и интересантно, а сада је то доста различито је

**Демонстрациона наставна
средства**

наставни програм за природне науке који је за све четири године био следећи:

Први разред: Главне науке из анатомије. Сисавци. Бескичмењаци. Екскурзије

и прављење збирки.
Анатомија:
сецирање.
Разгледање.
Микроскопирање.
Цртање. *Други*
разред: Птице.

¹⁹ Реформатор, покретач школског листа, првог педагошког часописа у нас. Био је на челу Темишварског намесништва.

Амфибије. Рибе. Општа и посебна ботаника. Екскурзије и прикупљање биљака. Разгледање. Микроскопирање. Цртање. *Трећи разред*: Минералогија са освртом на кристалне облике. Основи геологије. Кристалисање. Физика: Опште особине тела. Хемија: Топлота, експериментисање. *Четврти разред*: Механика. Статика. Акустика. Оптика. Електрицитет. Магнетизам. Основи астрономије. Физика, географија и метеорологија. Експериментисање.

Угарско намесничко веће је 1865. године обавестило Патријарха да је наређено да се Новосадска гимназија од четири разреда подигне на ниво велике гимназије од осам разреда. Прва генерација такве осморазредне гимназије 1867/68. године имала је само 12 ученика, од којих 6 из претходних разреда и 6 који су касније придошли са стране. Завршни разред завршило је 11 ученика, од којих је један имао одлику првог реда, девет њих су били првог реда без одликовања, а један са успехом другог реда. Завршни испит су сви они пријавили, али је положило десеторо; један са одличним успехом а девет као "зрели".

На основу предходно описаног наставног плана и програма за гимназије донетог 1868. године закључује се да је то била средња школа класично-хуманистичког карактера, па су језици преовладавали. Тадашње власти су биле за такве школе, јер је преовладавало мишљење да се национални идентитет и култура сваког народа темељи на језику, као заједничком националном благу. По том плану и програму из 1868. било је укупно 13 предмета, од којих су изучавали 5 језичких предмета са 96 часова од укупно 182, а од другог до осмог разреда имали су још 2 часа више, јер се онда учио и мађарски. Интересантно је и то да су ученици имали и необавезне предмете: црквено појање за ученике православне вере, 2 пута недељно, лепо писање и цртање у првом и другом разреду 2 пута недељно, гимнастику. Старословенски је укинут као посебан предмет и укључен у српски језик од 1877. године, а од тада обавезни предмети су: гимнастика, лепо писање и геометријско цртање; необавезни су: немачки језик у првом и другом разреду, француски језик, стенографија, свирање (виолина, клавир, тамбура), веронаука за римокатоличку, протестантску, јеврејску вероисповест. Успех је вреднован на следећи начин: врло добар из свих предмета, најмање добар из свих предмета, најмање довољан из свих предмета, најмање недовољан из једног предмета, најмање недовољан из два предмета, најмање недовољан из више предмета.

Јавних ученика је било 97% од укупног броја који је у периоду од 1868. до 1918. године достигао чак до цифре од 15 792 ученика. Остали ученици су били приватни у потпуно мушкој гимназији. Први покушај да се упише девојчица 1881. је пропао, па су се тек 1894/95. године уписале две ученице као приватне. Оне су биле свршене ученице неких виших девојачких школа, па су тек са таквом стеченом школском спремом имале право да постану гимназијалке. Наредних година су се такође уписивале девојчице и тако је до 1910. године матурирало 11 ученица. Иначе, прва Женска грађанска школа са 250 ученица радила је од 1895. Била је то скромна мала школа, која је тек 1905. године адаптирана и проширена дограђивањем спрата и дворишног крила.

Школски план и програм су се стално мењали и допуњавали, тако да су од школске 1911/12. године необавезни предмети мачевање и осмогласно појање. Од тада су се у процесу рада

користила следећа наставна средства: школске књиге-уџбеници и приручници, демонстрациона наставна средства груписана у збирке по предметима. Уџбеничка литература је била сиромашна, те су Угарске просветне власти дозвољавале, као нужно зло, коришћење уџбеника на српском језику. Такође, користила се и школска библиотека, која је до Првог светског рата представљала једну од националних културних ризница. Настава се одвијала у ново изграђеној згради, јер је старо здање било недовољно да прими толики број ученика. Зидане те нове школске грађевине започето је 22. 9. (по старом 4. 10.) 1899. и трајало је до 1.7.1900. године, захваљујући акцији и новчаној помоћи барона Милоша Бајића (*на сл. горе десно*), потомка Милоша Обреновића. Нова зграда гимназије са укупно 37 просторија саграђена је на месту где је и данас Новосадска гимназија.

Макета гимназије која је коришћена од 1900. године и једне од њених

учионица су приказане на сликама.

У Првом светском рату школа је окупирана, тако да је зграда друге ратне године служила за потребе Војне болнице, па су се онда само полагали испити. Следеће две године редовна настава се одржавала у отежаним условима. Због тога је школска година била скраћена и уведени су ванредни семестрални испити.

Крајем 1918. године почиње нови период у животу и раду Новосадске гимназије, јер је овај део српске територије ослобођен и примљен у државну заједницу југословенских народа.

Указом Министарства Просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 27.8.1920. Новосадска гимназија је подржављена и добија назив Државна мушка гимназија у Новом Саду. Те године долази до смањења броја часова у V, VI, VII и VIII разреду, јер су укинута грчки и латински језик. 1930. школа опет мења назив и наредних седам година је то Реална гимназија у Новом Саду. Почетком школске 1937/38. године, због повећаног броја ученика и ограниченог скученог простора за извођење наставе издваја се 13 одељења у самосталну школску институцију, Непотпуну мушку реалну гимназију.

Током двадесетих година 19. века образовно васпитни процес заснива се на наставни 17 обавезних предмета класификованих у три групе и то: хуманистичка група предмета са укупно 119 часова, егзактна са 79 часова и вештине са 32 часа. И тако све до 1941. године и Другог светског рата, када је гимназија под режимом окупације. Изразита политика националне

неравноправности присутна је и у школском систему окупатора. Све школе у Новом Саду нису радиле, па према томе и обе мушке и женска гимназија су биле затворене.

У школској 1941/42. години у целој Војводини једино су Срби имали гимназију у Новом Саду и Словаци у Бачком Петровцу²⁰, а остали словенски народи нису на свом језику имали ни једни средњу школу. У то време као нови предмети уведени су мађарска национална историја и мађарски језик у циљу денационализације и мађаризације који су тада били и најважнији. Остали предмети били су још српски, немачки и латински језик, историја, земљопис, природопис, физика, математика, цртање, хигијена, домобранство. Гимназија се тада звала "Мађарска краљевска државна гимназија" са српским наставним језиком. Професори су се те и наредних година служили неким уџбеницима из старе Југославије. Највише су користили мађарске уџбенике које су сами преводили на српски језик и из њих диктирали за време часа, или су их пак умножавали и давали ученицима да из њих уче. Школа је добила врло брзо други назив: "Српска гимназија", јер су српска деца имала наставу на свом матерњем језику.

Интересантно је напоменути да су сви ученици гимназије били оцењени из свих предмета, и ако се зна да је било оних ухапшених, чак и логораша, који свакако нису могли да похађају наставу.

Почетком 19. века најзначајнији културни подухват српског народа био је оснивање Матице²¹ српске са циљем издавања књига на српском језику и неговање књижевности и науке. Тако је на Светог Саву 1826. у Будиму, књижевник Јован Хаџић²² (*на сл. горе лево*), са шесторицом угледних трговаца објавио оснивање књижевно просветног друштва. После те објаве 1826. године основана је у Пешти најстарија културно-научна институција српског народа, Матица српска. Њеним пресељењем 1864. у Нови Сад створене су нове могућности културног деловања на простор где су живели Срби. После 1945. године усмерена је са новим духовним садржајем, као научноистраживачком и научноиздавачком раду и представљала је научно, књижевно и културно друштво.

Матица издаје "Летопис Матице српске", најстарији књижевни часопис у свету, који континуално излази од 1824. године, захваљујући професору новосадске гимназије Георгију Магарашевићу. У оквиру Матице српске је и библиотека која је радила као Централна

²⁰ Гимназија "Јан Колар" у Бачком Петровцу основана је још 1919. године

²¹ Извор историјског развоја Матице српске и њене библиотеке, као и слике, је Б

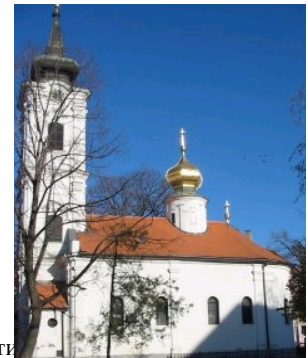
²² ЈОВАН ХАЦИЋ-сенатор новосадског Магистрата, образовани правник. Напис Аустријског грађанског законика тј. први српски Устав.

матична библиотека Војводине, а настала је од поклона учених Срба. Библиотека Матице српске је са јавним радом почела 1838. године и представља највреднију збирку рукописних књига ранијих векова (од 15. до 17. века). Међу бројним легатима је библиотека Саве Текелије.²³ (на сл. десно). Библиотеку је 1842/43. стручно уредио књижевник Јован Суботић, који је средио и објавио прву српску текућу библиографију (1842-1847.). Јован Ђорђевић, секретар Матице српске од 1857. до 1859. године први је сагледао и дао концепцију ове библиотеке као националне установе. Залагао се за прикупљање свих српских књига, периодичних публикација, публикација о српском народу, словенских књига. Он је предложио да се у Текелијануму заснује универзитетска библиотека. Историчар Јован Радоњић, библиотекар у интервалу од 1899. до 1905. дао је у Правилима Библиотеке принципе планског попуњавања, заштите и коришћења књига, као и основну поставку каталога. Између два светска рата ова Библиотека је радила као јавна и научна. Велики углед код нас и у свету има осам Матичиних научних зборника: за књижевност и језик, за филозофију и лингвистику, за историју, за славистику, за друштвене и природне науке, за ликовне уметности и за сценску уметност и музику. Подржана од српског народа, Матица је временом израсла у културно-научну установу од изузетног значаја за очување националне свести, неговање и ширење српске културе. Матица српска обједињује Летопис, богату библиотеку, сликарску галерију и издавачку кућу.

Још једна зграда важна за Нови Сад због свог архитектонско-историјског значаја је зграда гимназије "Светозар Марковић", основана 1963. године, од ученика гимназије "Јован Јовановић Змај" и "Моша Пијаде". Из гимназијског летописа се сазнаје да је у овој згради била Државна женска гимназија²⁴. Једно време ову школу је похађала будућа српска научница Милева Марић касније Ајнштајн. Занимљиво је да је Милева Марић 1913. године била у Новом Саду. Тада је у најстаријој очуваној Николајејевској цркви (на сл. доле десно) крстила своје синове Алберта и Едуарда. Овај православни храм је сазидан око 1730.

Остале образовне институције Новог Сада, свакако важне за културни развој овог града су и: Народна библиотека, која наставља традицију новосадске Српске читаонице основане давне 1845. године; Српско народно позориште - прво професионално позориште у Срба, почело са радом 1861. у Новом Саду, на челу са својим првим управником Јованом Ђорђевићем. Зграда новосадског Музеја отворена је за посетиоце 1900. године. Предшколски рад са децом почео је оснивањем забавишта 1892. године. У Новом Саду су се

²³ САВА ТЕКЕЛИЈА-први српски доктор права са пештанског универзитета, политички председник Матице српске, оснивач задужбине за школовање српских ђака и студената. Задужбина, са седиштем у Пешти је по оснивачу названа "Текелијанум".

²⁴ Потпуна женска гимназија постојала је у Новом Саду од 1919. године.

развијале и средње стручне школе, и то: 1881. Нижа занатлијска и Трговачка школа, која је 1887. постала Државна трговачка Академија.

Следећи списак школа (*извор података Архив Новог Сада*) говори о настајању и трајању многих школских установа на ужој и широј територији града:

DRЖ. NAR. ШKOLA VOJVODA STEPА STEPANOVIЋ- NOVI SAD
1911-1945.

DRЖAVNA ЖENSKA GRAЂANSKA ШKOLA - NOVI SAD
1882-1944.

DRЖAVNA ЖENSKA ZANATSKA ШKOLA-NOVI SAD
1922-1947.

DRЖAVNA NARODNA ШKOLA KRAЉICA MARIJA - NOVI SAD
1922-1944.

DRЖAVNA OSNOVNA ШKOLA BROJ 9 - NOVI SAD
1891-1946.

DRЖAVNA OSNOVNA ШKOLA U UL. JOVANA SUBOTIЋА
1902-1926.

OSMOGODIШЊА ШKOLA ЋURA JAKШИЋ - NOVI SAD
1928-1955.

OSMOGODIШЊА ШKOLA JOVAN POPOVIЋ - NOVI SAD
1938-1957.

OSMOLETKA BROJ IV - NOVI SAD
1945-1951.

OSNOVNA ШKOLA BRANKO RADIЋEVIЋ - NOVI SAD
1921-1946.

DRЖAVNA POZORIШNA ШKOLA - NOVI SAD
1947-1961.

DRЖAVNA SRED. BALETСКА ШKOLA - NOVI SAD
1948-1951.

DRЖAVNA TRGOVAЧКА AKADEMIJA - NOVI SAD
1887-1948.

DRЖAVNA UЧIT. ЖENSKA ШKOLA - NOVI SAD
1923-1941.

DRЖAVNA UЧIT. STRUЧNA ШKOLA - NOVI SAD
1945-1948.

DRЖAVNA ШKOLA ZA LEKARСКЕ POMOЋNIKE-NOVI SAD
1946-1960.

GIMNAZIJA J. J. ZMAJ - NOVI SAD
1831-1964.

MUШКА GIMNAZIJA - NOVI SAD
1937-1950.

OSNOVNA IIIKOLA DOSITEJ OBRADOVI_Т - NOVI SAD
1902-1951.

OSNOVNA IIIKOLA DOSITEJ OBRADOVI_Т - NOVI SAD
1953-1958.

OSNOVNA IIIKOLA MITA NEIIIKOVI_Т - NOVI SAD
1919-1941.

OSNOVNA IIIKOLA PETAR PETROVI_Т - WEGOIII - NOVI SAD
1951-1970.

OSNOVNA IIIKOLA SVETOZAR MILET_Т - NOVI SAD
1870-1951.

OSNOVNA IIIKOLA U UL. VUKA KARAI_ТA
1908-1937.

NAR. O. III. KRAQ PETAR II VE_ЖBAONICA DR. _ЖEN. U_Ч. IIIKOLE
1923-1949.

OSNOVNA IIIKOLA VASA STAJI_Т - NOVI SAD
1922-1953.

IIIKOLA ZA OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH - NOVI SAD
1948-1962.

OSNOVNA IIIKOLA JOVAN JOVANOVI_Т ZMAJ - NOVI SAD
1909-1952.

VIIII_A MEIII_{OV}. GIMNAZIJA SVETOZAR MARKOVI_Т – NOVI SAD
1950-1959.

STRU_ЧNA PRODU_ЖNA MUIII_{KA} IIIKOLA GRADA NOVOG SADA
1921-?

POTPUNA _ЖENSKA GIMNAZIJA - NOVI SAD
1919-1950.

POTPUNA MEIII_{OV}ITA GIMNAZIJA PRI SRESKOM SIND. IKALNOM VE_ТU
1948-1956.

NOVOSADSKA DRUGO STEPENA ISPOSTAVA IIIK. NADZORNIIII_{TVA}
1937-1944.

NOVOSADSKA JEVREJSKA OSNOVNA IIIKOLA
1857-1921.

NOVOSADSKA KATOLI_ЧKA MA_ТARSKA VELIKA GIMNAZIJA
1873-1920.

NOVOSADSKA RIMOKATOLI_ЧKA NARODNA IIIKOLA
1873-1920.

MA_ТARSKA KRA_Т. DR_Ж. GRA_Т. IIIKOLA SRPSKOG NAST. JEZIKA
1894-1944.

MA_ТARSKA KRA_Т. DR_ЖAVNA _ЖENSKA GIMNAZIJA-NOVI SAD
1941-1942.

МАЂАРСКА КРАЉ. ДРЖАВНА ОСН. НАРОД. ШКО. СВ.РОКА
1888-1944.

МАЂАРСКА КРАЉ. ДРЖАВНА ЖЕНСКА ГРАЂАНСКА ШКОЛА
1885-1921.

МАЂАРСКА КРАЉ. ДРЖАВНА ГИМНАЗИЈА СРП. НАСТ. ЈЕЗИКА
1941-1944.

МАЂАРСКИ КРАЉ. ДРЖАВНИ ЛИЦЕЈ И УЧИТЕЉСКА ШКОЛА
1941-1944.

ДРЖ. НАР. ШКО. КРАЉ ПЕТАР I ВЕЛИКИ ОСЛОБОДИЛАЦ ОРЖА SAVINO SELO
1915-1935.

ДРЖАВНА ЖЕНСКА ГРАЂАНСКА ШКОЛА - NOVI VRBAS
1904-1939.

ДРЖАВНА ЖЕНСКА СТРУЧНА ШКОЛА У ПЕТРОВАРАДИНУ
1895-1930.

ДРЖАВНА ДРУГА МЈЕШОВИТА ПУЧКА ШКОЛА - ПЕТРОВАРАДИН
1863-1945.

ДРЖАВНА ГРАЂАНСКА МУШКА И ЖЕНСКА ШКОЛА - TEMERIN
1942-1944.

ДРЖАВНА МЕШОВИТА ГРАЂАНСКА ШКОЛА - БАЧКА PALANKA
1901-1943.

ДРЖАВНА МЕШОВИТА ГРАЂАНСКА ШКОЛА - STARI VRBAS VRBAS
1929-1941.

ДРЖАВНА МЈЕШОВИТА ГРАЂАНСКА ШКОЛА PETROVARADIN
1869-1943.

ДРЖАВНА МЈЕШОВИТА ПУЧКА ШКОЛА-KAMENICA NA DUNAVU SREMSKA
KAMENICA 1834-1947.

ДРЖАВНА НАРОДНА ШКОЛА - BUDISAVA BUDISAVA
1889-1942.

ДРЖАВНА НАРОДНА ШКОЛА - КАЂ КАЂ
1878-1948.

ДРЖАВНА НАРОДНА ШКОЛА - TEMERIN TEMERIN
1900-1944.

ДРЖАВНА НАРОДНА ШКОЛА - VAШARIШТЕ - STARI FUTOG FUTOG
1922-1938.

ДРЖАВНА НАРОДНА ШКОЛА CAR UROШ - NOVI FUTOG FUTOG
1933-1941.

ДРЖАВНА НАРОДНА ШКОЛА J.J.ZMAJ - STARI VRBAS VRBAS
1887-1945.

ДРЖАВНА НАРОДНА ШКОЛА У БУКИНУ (MLADENОВО)
1901-1946.

DRՋAVNA NARODNA OSNOVNA ՅKOLA - KUCURA 1889-1951.	KUCURA
DRՋAVNA NARODNA OSNOVNA ՅKOLA - RUMENKA 1889-1946.	RUMENKA
DRՋAVNA OSNOVNA ՅKOLA - ԵՐԵՎO 1886-1944.	ԵՐԵՎO
DRՋAVNA OSNOVNA ՅKOLA - ԵՐԵՎO 1900-1934.	ԵՐԵՎO
DRՋAVNA OSNOVNA NARODNA ՅKOLA - ՄOՅORIN 1917-1944.	ՄOՅORIN
DRՋAVNA OSNOVNA NARODNA ՅKOLA - STARI FUTOG 1910-1944.	FUTOG
DRՋAVNA PRVA ՄՅEՅOVITA ՍՄԿԱ ՅKOLA - PETROVARADIN 1890-1945.	
DRՋAVNA REALNA GIMNAZIJA - STARI VRBAS 1942-1946.	VRBAS
DRՋAVNA REALNA GIMNAZIJA-SREMSKI KARLOVCI KARLOVCI 1886-1950.	SREMSKI
DRՋAVNA SLOVAԿԱ ՅKOLA - KULPIN ?-?	KULPIN
GIMNAZIJA ՋARKO ZREԿANIN - VRBAS 1851-1959.	VRBAS
GIMNAZIJA JAN KOLAR - BAԿKI PETROVAC 1919-1964.	BAԿKI PETROVAC
OSMOGODIՅNJA ՅKOLA - SREMSKI KARLOVCI 1867-1957.	SREMSKI KARLOVCI
OSNOVNA ՅKOLA - SILBAՅ 1920-1945.	SILBAՅ
OSNOVNA ՅKOLA - ՅAJKAՅ 1890-1952.	ՅAJKAՅ
OSNOVNA ՅKOLA - ԿENEJ 1907-1942.	ԿENEJ
OSNOVNA ՅKOLA - ԿURUG 1865-1960.	ԿURUG
OSNOVNA ՅKOLA - DESPOTOVO 1909-1945.	DESPOTOVO
OSNOVNA ՅKOLA - DONJI KOVILJ 1897-1945.	KOVILJ
OSNOVNA ՅKOLA - FABRIKA - BEOԿIN 1913-1945.	BEOԿIN

OSNOVNA IIIKOLA - GARDINOVCI 1902-1945.	GARDINOVCI
OSNOVNA IIIKOLA - GORЊI KOVIЉ 1904-1950.	KOVIЉ
OSNOVNA IIIKOLA - GOSPOЂINCI 1878-1945.	GOSPOЂINCI
OSNOVNA IIIKOLA - OBROVAC 1898-1945.	OBROVAC
OSNOVNA IIIKOLA - PARAGE 1896-1945.	PARAGE
OSNOVNA IIIKOLA - PIVNICE 1921-1955.	PIVNICE
OSNOVNA IIIKOLA - TITEL 1895-1945.	TITEL
OSNOVNA IIIKOLA ALEKSA IIIANTIЋ - GAJDOBRA 1899-1964.	GAJDOBRA
OSNOVNA IIIKOLA BRAЂA RIBAR - BEGEЉ 1883-1955.	BEGEЉ
OSNOVNA IIIKOLA BRANKO RADIЉEVIЋ - RAVNO SELO 1939-1945.	RAVNO SELO
OSNOVNA IIIKOLA JAN ЉAJAK - BAЉKI PETROVAC 1888-1975. OSNOVNA IIIKOLA BRANKO RADIЉEVIЋ - VILOVO VILOVO 1938-1945.	BAЉKI PETROVAC
OSNOVNA IIIKOLA MILETA PROTIЋ - TOVARIIII EVO 1934-1959.	TOVARIIII EVO
OSNOVNA IIIKOLA PAIIIЋEVO 1912-1947.	ZMAJEVO
OSNOVNA IIIKOLA PETAR DRAPIII IN - BAЉKA PALANKA PALANKA 1873-1961.	BAЉKA
OSNOVNA IIIKOLA PETAR KOЉIЋ - TEMERIN 1907-1957.	TEMERIN
OSNOVNA IIIKOLA SA SLOVAЉKIM NAST. JEZIKOM - KISAЉ 1898-1945.	KISAЉ
OSNOVNA IIIKOLA SA SLOVAЉKIM NAST. JEZIKOM U GLOЂANU 1911-1946.	GLOЂAN
OSNOVNA IIIKOLA VESELIN MASLEIII A - BAЉKA PALANKA PALANKA 1945-1962.	BAЉKA
IIIKOLA UЉENIKA U PRIVREDI - ЉABAЉ 1917-1958.	ЉABAЉ

III KOLA UČENIKA U PRIVREDI - ČURUG 1913-1959.	ČURUG
III KOLA UČENIKA U PRIVREDI - ZMAJEVO 1923-1959.	ZMAJEVO
III KOLA ZA KVALIFIK. RADNIKE ČAKI LAJOIII-TEMERIN 1913-1979.	TEMERIN
III KOLA ZA KVALIFIKOVANE RADNIKE - BAČKI PETROVAC PETROVAC 1930-1981.	BAČKI
III KOLA ZA UČENIKE U IND. I ZANATSTVU - BUKIN 1925-1948.	MLADENOVO
III KOLSKI ODBOR - NOVI SAD 1922-1940.	NOVI SAD
VI IIIA III KOLA CARSKO-KRAЉEVSKA - PETROVARADIN PETROVARADIN 1825-1869.	
VI IIIA MEIII OVITA GIMNAZIJA - BAČKA PALANKA 1945-1959.	BAČKA PALANKA
STRUČNA III KOLA U INDUSTRIJI I ZANATSTVU - PIVNICE 1930-1956.	PIVNICE
STRUČNA III KOLA ZA UČENIKE U IND. I ZANATSTVU - FUTOG 1921-1959.	FUTOG
STRUČNA III KOLA ZA UČENIKE U IND. I ZANATSTVU - TITEL 1891-1959.	TITEL
STRUČNA PRODUŽNA III KOLA - ЂURЂEVO 1937-1941.	ЂURЂEVO
STRUČNA PRODUŽNA III KOLA GRADA SREMSKIH KARLOVACA KARLOVCI 1936-1941.	S.
STRUČNA PRODUŽNA III KOLA OPŠTINE GOSPOЂINCI 1938-1939.	GOSPOЂINCI
PRIVATNA NEMAČKA GRAЂANSKA III KOLA SA PRAVOM JAVNOSTI 1933-1944.	VRBAS
PRIVATNA NEMAČKA UČITELJSKA III KOLA - NOVI VRBAS 1925-1944.	VRBAS
NEPOTPUNA GIMNAZIJA - TEMERIN 1944-1945.	TEMERIN
NEPOTPUNA GIMNAZIJA - TITEL 1945-1948.	TITEL
NEPOTPUNA MEIII OVITA GIMNAZIJA - ЖАВАЉ 1945-1948.	ЖАВАЉ
NIЖA GIMNAZIJA - FABRIKA - BEOČIN 1945-1945.	BEOČIN

NARODNA OSNOVNA ШКОЛА У ЖАВЉУ
1879-1946.

ЖАВАЉ

МАЂ. КРАЉ. ДРЖ. МУШКА И ЖЕНСКА ГРАЂ. ШК.-В. PETROVAC ВАЧКИ
PETROVAC 1942-1944.

МАЂАРСКА КРАЉЕВСКА ДРЖАВ. ГРАЂАНСКА ШКОЛА - TITEL TITEL
1882-1944.

Из предходног списка може се приметити изразита жеља и интересовање становништва северног дела данашње Србије за просвећивањем и културом без обзира на рат, немаштину, болест, елементарне непогоде.

Почетком рата Аустроугарске и Србије, у лето 1914. године прекинута је свака друштвено-политичка и културна активност. Власти су затвориле националне установе и укинуле све српске листове и часописе.

Касније, од средине 20-ог века, Нови Сад добија Вишу педагошку школу 1946, прве факултете-Филозофски и Пољопривредни 1954. године, Универзитет 1960. Оснивањем факултета 1954. започела је рад студијска група за математику на једном смеру у оквиру Филозофског факултета. Смер је био за будуће наставнике математике. Наредних 7 година је то била једина природно-математичка група Филозофског факултета. 1960. године је укинута настава природно-математичких наука на Вишој педагошкој школи и сва високошколска настава из ових наука развијала се даље на математичкој групи Филозофског факултета у Новом Саду. У првој генерацији било је уписано 66 студената. Повећавањем броја студената повећавао се и број професора и асистената, тако да је Математички факултет у Новом Саду почео са радом 1969.

Наставни план за математику се није значајније мењао од 1954. до 1962. Више нових математичких предмета (вероватноћа и статистика, диференцијална геометрија, нумерички практикум); уведено је у наставу од 1962. године, степенастим студирањем. Математика се као посебан предмет слушала на Пољопривредном факултету такође од 1954. године, на Технолошком нешто касније, од 1959. и на Машинском факултету тек од 1960. године. Све до завршетка зграде Завода за физику и математику 1963. настава на групи за математику одвијала се у згради Филозофског факултета у Новом Саду²⁵. Наставним планом и програмом је било предвиђено да оспособљени наставници математике у средњој школи према потреби могу да предају и физику.

Напред описан развој школских и образовних институција био је искључиво везан за јужно бачки округ, па је свакако интересантно, а и потребно, описати остале округе Бачке.

Типични градски представници северног и западног дела Бачке су **Суботица и Сомбор**.

Суботица се налази на крајњем северу Бачке у граничном подручју са Мађарском. Данас је Суботица²⁶ други град по величини у северној Србији, а као насеље помињала се још у 14-ом веку. *На слици десно је Суботица из 1873. године.*

²⁵ О високом образовању коришћени подаци Централне библиотеке универзитета у Новом Саду.

²⁶ Коришћени подаци Архива Суботице, као и литература бр. 22, 23, 29.

Суботица је добила статус слободног краљевског града 1779. Мало је тада било импозантних грађевина, сем барокних торњева три цркве, барокне градске куће и веома малог броја приватних двоспратних кућа. Већина осталих кућа су биле мале, сеоског типа, приземне са две или три просторије. Улице су биле уске, закривљене, прљаве, блатњаве, прашњаве. Златно доба за Суботицу је међутим наступило убрзо, после стварања двојне Аустроугарске Монархије 1867. Град се убрзано развијао, и то највише захваљујући увођењу железнице. Суботица је 1869. била повезана са главном пругом Ријека, Хрватска, а 1882. са главном везом Пешта-Земун. Суботица је веома значајна раскрсница друмског и железничког саобраћаја, јер је на међународном путу и важној железничкој траси која повезује Балкан са Северном и Западном Европом. Све ове важне везе су учиниле да Суботица постане најзначајнија раскрсница јужне Мађарске, а град је, назван и "највећим европским селом", па је тако постао један од главних индустријских, трговачких, спортских, туристичких и здравствених центара Централне Европе.

У време Српске Војводине, између 1850. и 1860. у строго централизованом систему, пажња се ипак посвећивала и култури. Културни живот је држао корак са индустријским напретком, али је најбољи пример развоја Суботице крајем 19. века урбанистичко планирање и грађевинарство. 1869. у Суботицу стиже први воз, 1896. изграђена је електрична централа, а 1897. кренули су трамваји, 1899. године изграђена је пруга Будимпешта-Суботица-Београд.

1854. изграђено је Народно позориште, и многе кварталске школе. Прва средња школа, претеча гимназије, отворена је у Суботици 1747. године, а нова зграда суботичке Гимназије, *на сл. лево*, подигнута је крајем 19. века, јер је старо здање срушено због изградње данашње Градске куће; Дом за старе је саграђен 1766, Палић постаје лечилиште 1845, прва штампарија основана је 1844, музичка школа

1868, прве новине изашле су 1848, прву биоскопска представа приказана је овде 1899. године, а први стални биоскоп прорадио је 1919. Поред зграде старе Градске куће монументалне грађевине са почетка 20-ог века са орнаментима, мозаицима и украсима велике уметничке вредности, су још и зграда Градског музеја, Градска библиотека (*на сл. доле десно*), зграда позоришта. Од многих значајних образовних институција у Суботици треба поменути још и Градску библиотеку, основану 1890. године, која се налази у згради некадашње Националне касине, саграђене 1896. године у стилу необарока. Суботица је град и са великим бројем верских институција, а својом монументалношћу истиче се Католичка катедрала и јеврејска Синагога (*на сл. десно*), Фрањевачки самостан из 1723. године, Православна црква из 18-ог века, Православна црква у Александрову, из 17-ог века. (*На слици горе лево је изглед Карађорђевог трга са поч. 20-ог века*)

1918. Суботица је била трећи град по величини у држави са око 100 000 становника.

Свеукупно комплетно градско језгро одликује се прелепим архитектонским здањима грађеним у стиливима готике, барока, сецесије, неокласицизма, а све то Суботицу издваја у ред најлепших градова на панонском простору северног дела Србије.

ОБРАЗОВАЊЕ У СОМБОРУ

У 18-ом веку Сомбор²⁷ је био чувени центар српске културе и образовања, значајно просветно упориште раздвојеном српству које се губитком своје државе нашло у два царевинама-аустроугарској и отоманској, између две вере-католицизма и ислама. У то време Срби су развили своју грађанску културу. Српски интелектуалци су остварили своју патриотску улогу повезивања и афирмисања културних достигнућа свога етноса у матици и Хабзбуршкој монархији. Наши писци просветитељи су омогућили синтезу нашег духа са духом западне цивилизације.

Слободни краљевски град је постао још 1749. године на основу повеље (*на слици горе*). Сомбор се тада издвајао културном и просветном традицијом, као и створеним грађанским слојем у Срба. Синови имућнијих Срба су се већ тада

школовали по Европским универзитетским центрима. Они су се након завршеног школовања враћали у родни град да шире просвету и културу, оснивају школе.

Од образовних институција град је имао прву ортодоксну (православну) основну школу још 1717. године, 1759. Граматикалну школу која је 1763. постала Латинска школа. Сомбор се све више афирмисао као значајно културно одредиште, тако да у први план долазе институције културе: читаонице, штампарије, библиотеке, позоришта.

Приказ хронолошког развоја предходно описаних институција:

Царским декретом 1817. године основана је школска библиотека "Краљевског педагогијума народа илирског", затим *Српска читаоница*, као друго читалиште у српству оснива се 24.3.1845. а своју зграду добија тек 1882. године. Читаоницу је 10

²⁷ Коришћени подаци Градског музеја, Градске библиотеке Карло Бијелица, као и чланак Милана Војновића "Сомбор кроз векове" ИП Публикум, 1993.

година водио Лаза Костић. Градска библиотека у Сомбору основана је 2.1.1859. у Градској кући, а отворена 1866. Исте године је штампан први број српског просветног часописа "Школски лист", који је претходио чувеном "Голубу" (1879-1914), листу за српску младеж. Оба листа су излазила до Првог светског рата. Српско певачко друштво, оснивано је 1870. године, а позоришну зграду Сомбор добија 1882., градски музеј 1883. године.

Прва српска виша учитељска школа почела је свој рад такође у Сомбору и то 1.5.1778. године. Њен утемељивач био је Аврам Мразовић²⁸ (1756-1826.) васпитач, хуманист, преводилац, најзначајнији "посленик" друге половине 18-ог века. Мразовићева "Норма" била је једна од оних изузетних установа, за оно време напредни центар у сваком погледу. 1871. год. студије су продужене на три године, јер су у изучавања уведене природне науке. Ову школу могле су да похађају и већ доказне девојчице.

"Норма" (на сл. десно) је представљала јединствен српски национални институт за промоцију српске интелигенције. Професори и студенти ове учитељске школе били су познати људи наше културне историје на крају 18-ог века, а свакако и у 19-ом и 20-ом веку. 1920. године

вероисповедна учитељска школа у Сомбору постаје Државна учитељска школа.

Скупштина и Магистрат Сомбора нису се мирили са тим да град нема Гимназију, па су ипак успели после много препирки да настава у Државној гимназији ипак почне (На слици лево је то велика бела зграда са окупљеним ученицима). Било је то 11. новембра 1872. Настава је у почетку текла на српском и мађарском језику, и ако је град Сомбор тада имао преко 24 000 становника²⁹, од којих је њих 20 000 говорило српски, а и још од 1848. године српски језик је био званичан језик у Сомбору после латинског и мађарског. У својој првој школској години сомборска Гимназија имала је четири нижа разреда са укупно 86 ученика. Тај број је растао из године у годину, тако да када је гимназија постала осморазредна у њој је било 300 ученика. Образовно тежиште је било у настави

Мразовићева штампана издања значајна за српски језик и културу су : "Руководство за словенску граматику"(1794), 1821 је изашло "Руководство к словенском красноречју".

²⁹ Сомбор је средином 19. века био богата варош са 23000 становника, Београд је тада имао 19000, Загреб 15 хиљада становника.

мађарског, латинског математике и геометријског цртања, а мање, само информативно се учила веронаука, немачки језик, историја, географија, природопис, хемија, краснопис и гимнастика. У вишим разредима од петог до осмог предаван је и грчки језик са 5 или 4 часа недељно. 1895. године изграђена је нова зграда школе (на слици горе десно) донацијом патријарха Георгија Бранковића³⁰ (на слици лево).█

У Првом светском рату у згради гимназије је била ратна болница, па се због тога радило по сменама у закупљеним зградама. Након завршетка рата, почетком 1919. основана је Државна гимназија на српскохрватском језику, а четири године касније укинута је мађарска гимназија. У програму српске гимназије су били следећи предмети: веронаука, српскохрватски језик, француски језик, немачки језик, национална историја, земљопис, природопис, математика, физика, хемија, лепо писање, певање и гимнастика. Највише се поклањала пажња српскохрватском језику и математици. Од 1923. наставни језик за све ђаке био је српскохрватски. Остали предмети у српским и мађарским одељењима од 8 разреда били су: југословенска књижевност, физика, геометрија, мађарски, немачки, француски, латински, грчки, историја, географија, зоологија, јестаственица, минералологија, веронаука, вештине. Директор Државне гимназије у Сомбору од 17.9.1920. године био је доктор математике Петар Вукићевић. Он је овде успешно управљао и организовао наставу све до свог одласка у пензију 1927. Поред тога што је био директор он је у Гимназији предавао математику и физику, писао летописе о раду, подржавао сликарску школу, драмску секцију, литерарну дружину, основао удружење наставника, ђачко удружење, школски оркестар и хор, обогатио библиотеку поклонима. Школску зграду је реновирао и проширио са 4 нове учионице. Посебну пажњу је посветио стварању доброг наставно-стручног кадра и опремању збирки и кабинета. Петар Вукићевић је својим радом у Државној гимназији значајно допринео развоју културе у Сомбору.

На предлог савета Гимназије од 21.10.1967. и одлуком Скупштине општине Сомбор од 28.12.1967. године школа је добила име по књижевнику и академику Вељку Петровићу, некадашњем сомборском гимназијалцу.

Богато културно наслеђе су кроз време оплемењивали бројни великани рођени или у овој вароши афирмисани, а потекли у различитим националним и верским срединама. У Сомбору је рођен Василије Дамјановић, писац прве аритметике, Николај Симић, писац прве логике и Аврам Максимовић, писац прве књиге о пчеларству у Срба, Аврам Мразовић, оснивач прве школе у Срба за образовање учитеља, Иван Југовић, утемељивач Велике школе у Београду, као и многи други. У Сомбору су се школовале, радиле и живеле многе познате личности као што су: Георгије Бранковић, бивши српски патријарх, Јован Ђорђевић, оснивач позоришта у Новом Саду и Београду и писац химне "Боже правде", др. Лаза Костић, правник и песник, др. Паја Радовановић, педагог и психолог, Петар Коњовић, композитор и академик, Јован Хацић, књижевник и оснивач Матице српске, Никола Вукићевић, педагог, Милан Коњовић, сликар и академик, Јосиф Маринковић, композитор, Јован Дучић, књижевник, Исидора Секулић, књижевник и академик и многи други. Сви су они допринели да Сомбор буде град међуљудског уважавања, узајамног поштовања и толеранције различитости људи добре воље. На тај начин они су неговали свој град, стварајући у њему узвишени спој урбане

³⁰ ГЕОРГИЈЕ БРАНКОВИЋ (1830-1890), српски патријарх који је подигао многе грађевине у Сремским Карловцима, као и школе у Кулпину, Даљу и неким мањим местима. Био је и управитељ учитељске школе у Сомбору. У црквеној управи увео је ред и подигао углед цркви и њеним представницима.

функционалности, архитектонске лепоте и склада, културе живљења, и све то у ритму са природом.

Као посебно духовно средиште зрачиће Сомбор на овом делу северне Србије, све док му ту улогу не буду преузели други административни центри.

ОБРАЗОВАЊЕ У СЕНТИ И ДРУГИМ ГРАДОВИМА БАНАТСКОГ ОКРУГА

Сента³¹ је једно од најстаријих насеља северног дела Србије. Простире се на северу Баната уз саму десну обалу реке Тисе. У 18-ом и 19-ом веку становници Сенте били су: Мађари, Словаци, Немци, Јевреји, а између два светска рата, а и после 1945. године Срби и Црногорци.

Економски напредак Сенте пратио је и њен културни развитак, са отварањем многих образовно културних институција у којима се становништво образовало и напредовало. Такође, омладина заинтересована за учење и напредовање одлазила је и школовала се у разним културним центрима Европе.

Хронологија настајања образовних установа у Сенти:

1832. године оснива се Мађарско културно друштво, у чијем је раду учествовао Јован Ђорђевић, оснивач Српског народног позоришта.

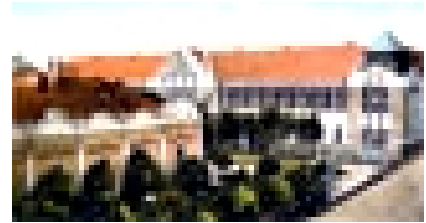
1867. године отвара се обданиште, а 1868. почиње просветна активност Српске читаонице. 1870. отвара се Грађанска школа, а 1876. Гимназија (*На слици је изглед гимназије. двадесетих година 20. века*). Тек 1904. године почиње са радом Народна библиотека, а последњих деценија 19. века прорадила је штампарија и

новинско издаваштво. Касније, у граду Сенти и околним насељима подигнуте су четири нове зграде за основну школу, низ предшколских објеката, дограђена је зграда Гимназије и проширен простор за образовање; такође подигнут је и Раднички универзитет и библиотека, као и средње стручне школе: економска, трговинска, хемијска, одељење за образовање угоститељских и медицинских радника. Сента има и Музеј, Архив, као и најстарију ликовну колонију у Војводини.

У Сенти су се родили, извесно време живели и стварали: Јован Ђорђевић (културни и јавни радник), Јован Мушкатиновић (народни просветитељ), Ђула Дудаш (књижевник-писац прве монографије о Сенти), Стеван Сремац (књижевник и академик), Матија Бећковић, Стеван Раичковић истакнути савремени песници.

Двадесетак година након оснивања насеља, 12. новембра 1774. године, аустријска царица Марија Терезија посебном привилегијом формирала је

Великокикински привилеговани диштрикт-округ, који је представљао специфичну феудалну управну јединицу са седиштем у Кикинди. У саставу диштрикта, поред Кикинде³², било је још девет насеља српских граничара у северном и средњем Банату и то: Српски Крстур, Јозефово тј. део данашњег Новог Кнежевца, Мокрин, Карлово тј. део данашњег Новог Милошева, Башаид, Врањево тј. део данашњег Новог Бечеја, Меленци, Кумане и Тараш. Становници ових места имали су тада, значајне економске, па и политичке повластице у оквиру аустријске монархије, што им је значајно користило за отварање и развој многих школских институција. Тако на пример у Бечеју су настале и радиле следеће школе приказане на сликама:

Гимназија у Бечеју-старо и ново здање, па Мађарска сада Основна школа у Бечеју, онда је приказана Прва српска школа сада Машинска у Бечеју, Грађанска и Средња школа у Новом Бечеју.

Диштрикт је функционисао, истина са прекидима, све до 1876. године, када је икинут, а Кикинда је организационо и управно припала новооснованој Торонталској жупанији са седиштем у Бечкерек (Зрењанину). Жупанија је обухватала готово целу територију Баната-српски, мађарски и румунски део.

³² Подаци о Кикинди и околним насељима преузети из Историјског Архива Кикинде.

Крајем 19-ог века Кикинда је била најнасељеније место Торонталске жупаније са око 22 000 становника, а касније се привредни и културни напредак остварио и у Великом Бечкерек-Зрењанину³³.

Хронолошки развој Зрењанина:

1795. прва средња школа, нижи разреди гимназије	омладине српске
1839. адаптирање позоришне зграде	1869. православна капела
1839. основана протестанска гимназија	1870. 24. март, мађарска, словачка и немачка школа постају званичне општинске школе
1845. градња зграде гимназије	1872. Бечкерек постаје варош са уређеним магистратом
1849. 18. новембар, формиран Бечкеречки округ (српска Војводина и Тамишки Банат)	1872. велика бечкеречка штедионица
1850. основан покрајински суд	1877. музеј школских учила
1850. попис становништва (10 542 православних, 4 998 католика, 795 евангелиста, 434 јевреја)	1879. парна пилана
1852. синагога (стара)	1879. 23. новембар, основан први шаховски клуб
1853. фотографска радња	1879. уведени званични називи улица
1858-68. прва забавишта	1879. 20. септембар, програм за отварање више гимназије
1858. певачко друштво у гимназији	1882. Грчићева штампарија
1864. српска читаоница	1882. парна пекара
1864-68. католичка црква у центру	1882. библиотека
1865. мађарска девојачка школа	1883. железничка станица
1867. Торонталска штедионица	1883. железничка пруга Кикинда - Велики Бечкерек
1868. први парни млин	1884. атлетика и веслање (торонталски атлетски клуб)
1868. 16. јануар, скупштина уједињена	

³³ Извор података за Хронолошки развој Зрењанина је Историјски Архив тог града.

1884. адаптација позоришта
 1885. занатска заједница града Великог Бечерека (данашње удружење занатлија)
 1885. почетак изградње зграде данашње Општине (жупаније)
 1886. уведена поштанска сандучад
 1886. нов хотел
 1886. поштанска штедионица
 1887. први српски часопис (Глас)
 1888. завршетак изградње жупаније (општине)
 1889. железничка пруга Велики Бечкерек - Вршац
 1890. српски листови Подне, Банатски гласник, Радикалски гласник, Коло
 1890-91. реформаторска црква
 1891. уведен телефон
 1893. економска школа
 1893. пруга за Темишвар
 1893. први асфалтни тротоар - Главна ул.
 1894. атлетика и мачевање (Торонталски атлетски клуб)
 1894. финасијска палата (данашња зграда музеја)
1894. железничка пруга В. Бечкерек - Панчево
 1894. будућа фабрика тепиха
 1895. штедионица
 1895. први балет у граду
 1896. први сликарски атеље (Ваго, Пал из Будимпеште.)
 1896. синагога (нова)
 1896. електроцентрала
 1896. електрично осветлење
 1898. биоскоп
 1899. фабрика шпиритуса
 1902. 21. јуни, општинске школе постају државне
 1904. међуградска пошта
 1906. изградња суда
 1908. завршетак изградње суда
 1909. творница обуће
 1909. фабрика мрежа
 1910. шећерана (отварање 27.9.1911.)
 1912. соколско друштво
 1918. 18 новембра управна власт Торонталске жупаније прелази у руке Народног већа
 1919. фабрика шешира

ИСТОРИЈА ОБРАЗОВНИХ ИНСТИТУЦИЈА У ВРШЦУ

Уједињењем српског и немачког дела Вршца, овај градић јужно банатског округа се шири и напредује током 18. века, тако да је био један од најистакнутијих центара код Срба у Аустро-Угарској (*на сл. лево је стари Вршац*).

Било је то доба када се створено велико материјално богатство користило за развој уметности, образовања и духовног живота. 1794. године, а посебно добијањем тржишне привилегије 1804. као и добијањем статуса слободног краљевског града Вршац 1817. постаје привредни, трговински и културни центар

региона, где 1840. има 15503 становника, а почетком 20. века 25143. У Вршцу су живеле и радиле многе наше знамените личности као: Јован Стерија³⁴ Поповић (1806-1856), Јосиф Јовановић Шакабента, рођен у Иригу 1743. године, Паја Јовановић, Васко Попа, Жарко Зрењанин.

Током 16. и 17. века српска деца су учила и добијала најелементарније образовање у манастиру Месић, који је још тада поседовао вредну библиотеку (*на сл. десно*). Световне основне школе отварају се у 18. веку, и то прво немачка школа 1727. године, а српска школа око 1760. Захваљујући просветитељској активности епископа Јосифа Јовановића Шакабенте отвара се Граматикална школа (Нижа гимназија) са интернатом за сиромашну и даровиту децу са стране – Дом ("Благођејање"). 1790. у овој школи се настава одвијала на латинском, за српску и румунску децу. Прву позоришну представу одиграли су 1793. Од 1895. имали су посебне школске зграде.

Шакабента је као епископ био у Вршачкој епархији од 1786. године, где је обновио и оближњи манастир Месић (*на сл. десно нови Месић*), а допринео је и да Вршац добије статус краљевског града. Као учесник Темишварског сабора 1790. борио се за успостављање

засебне српске области у Монархији. Сахрањен је 13.12.1805. године у Саборној цркви у Вршцу. Пре свог одласка у Србију 1805. као секретар Вршачке епархије радио је Јован Савић. Доласком у Србију он је променио име и постао Иван Југовић. Као Југовић био је и секретар Управног савета у Србији, српски изасланик и преговарач код Руса и Аустријанаца.

Почетком 19. века у Вршцу и околини има 18 основних школа, и то 10 на српском и 8 на румунском наставном језику, а постојале су и двојезичне школе. У њима се настава одржавала на српском и немачком језику. У српском делу Вршца краће време је постојала грчка школа, док је немачки део имао јеврејску школу. Намесништво у Будиму 1819. укинуло је Граматикалну школу. Православно свештенство се од 1822. образовало у Српско-румунском клерикалном училишту. Касније, је румунско одељење премештено у Карансебеш 1865. а српско је укинута 1867. Од 1819. до 1851. године постоје приватне полугимназије у којима се припремају ученици за даље школовање. У једној таквој непотпуној гимназији од 1830. до 1836. Јован Стерија Поповић предавао је латински језик после завршених студија у Пешти. 1840. путем конкурса изабран је за професора Природног права на Лицеју. Касније је држао наставу и из грађанског процесног права, тадашњег "Куријалног штила и судејског поступа при грађанским парницама". Осим многих књижевних дела написао је и шездесетак стручних радова. Стерија, српски

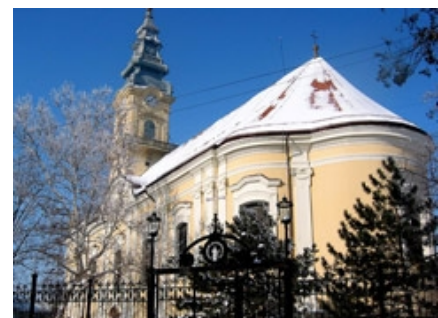
³⁴ О Стерији, Вуку, Његошу, литература бр. 11, поглавље предромантизам.

књижевник, комедиограф и адвокат, био је скоро шест година начелник Министарства Просвете. Наставио је просветитељски пут Доситеја Обрадовића залажући се за бољи положај школства у Србији. Осим тога, био је један од оснивача бројних културних институција у Београду и то: Друштва српске словесности, Народне библиотеке, Народног музеја, Позоришта на Ђумруку и других.

Половином 19-ог века у немачким основним школама има око 1 500 ученика са којима ради 9 учитеља, 2 учитељице и двојица катихета. Главна српска школа, (*приказана на слици лево*), у којој је радила мешовита српска основна школа, је грађевина која је заменила 1895. године, две дотрајале мање школске зграде у порти *Николајевске цркве* (*на сл.*

десно). Уз новоизграђену школу на спрат отворена је и споредна (филијална) школа. Од 1831. године "пофторне веронауке" постају обавезна настава за шегрте како би могли да напредују у свом занату, а 1851. године је основана Занатлијска школа. Исте те године је отворена Подреалка у згради Конкордије (*на сл. доле лево*). У њој су радиле и друге мушке школе са наставом на немачком и мађарском језику. Немачка учитељска школа, тада Препарандија, почела је са радом 1854. и за 17 година постојања, до премештања у Сегедин, ишколовала је преко 4 000 учитеља.

Министарство 1868. дозволило је гимназије) у реалну представништво донело је и трећи разред Подреалке. Била је то прва школа те исте 1868. у мају отворена је Марије Кутке", где су стицале и више женско васпитање. Ова приватна девојачке школе.

просвете у Будиму децембра претварање Подреалке (ниже гимназију. Варошко одлуку да се други гимназије претвори у Грађанску школу. врсте у тадашњој Угарској. Те приватна "Девојачка школа ученице уз класичну наставу

На развој образовања овог региона свакако је утицало и отварање јавне читаонице 1840. године, касније и три библиотеке, као и отварање штампарије 1855. одакле 1857. излазе прве новине, а стручни часопис "Учитељ" 1873. године. Уредник часописа је вршачки учитељ Никола Брашован. Од 1820. па до краја 19. века, оснива се и неколико библиотека и читаоница. Најзначајнија је Српска читаоница, која се као Српска касина³⁵ спомиње још 1838. и спада у ред најстаријих српских читаоница. Садашња Градска библиотека основана је 1887. године као јавна школска библиотека града, а почела са радом за јавност 15.1.1888. Вршац је прво од читаоница добио 1882. Општу радничку читаоницу, затим од 1884. имао је Српску занатлијску читаоницу, 1886. почиње са радом Наставничка библиотека, а од 1898. године и Ратарску читаоницу, као и многе немачке, српске и мађарске читаонице у оквиру удружења.

³⁵ Једна од тековина друштвеног живота у 19. веку су касине. Ониване су из културних, едукативних, политичких разлога. Егзистирале су као издвојене просторије у којима су се одређени друштвени слојеви свакодневно или периодично састајали, дружили кроз активности због којих су и осниване касине.

Поред музичке школе отворене 1862. у граду је веома угледна установа "Виши женски васпитни завод Еме Мајерингове", са четири разреда основне и четири разреда грађанске школе. Прво забавиште отворено је 1870. године, а 1882. у Вршцу је отворен Музеј. 1895. изграђена су нова здања српске основне школе, тј. 2 старе школске зграде у порти Николајевске цркве, где је била Главна српска школа, замењене су 1895. са 2 нове за рад Мешовите српске основне школе. Данас је ту ОШ. "Вук Караџић".

Почетком 20. века у граду постоје: пет основних школа (две на српском, две на немачком и једна на мађарском језику), Реална гимназија, Грађанска школа, Занатлијска, 1902. постоји и Пољопривредна школа, Учитељска (1920.), Војна музичка школа (1920-1941) и Народни универзитет за образовање одраслих. Од 1934. године постоји Нижа гимназија на румунском језику.

"Остао је тако Вршац³⁶ за нама са манастиром Месић као симбол хришћанства и наше бурне прошлости да чува успомену на оно дивно попијено жуто вршачко вино, жуто као ћилибар кроз који свет изгледа тако млак и течан и пролазан."- Милош Црњански.

ШКОЛСТВО У СРЕМСКОЈ МИТРОВИЦИ

Сирмијум – метропола римске провинције Доње Паноније налазио се на подручју данашње Сремске Митровице. Представља једну од 4 престонице античког доба. О значају Митровице сведоче подаци да су у њој рођени цар Дације Трајан, римски цареви Марко Аурелије Проб и Луције Домиције Аурелијан.

Сирмијум је имао и водовод, канализацију, ковачницу новца, ткачницу, оружару, храмове са фрескама и мозаицима, палате, позориште, амфитеатар.

³⁶ Подаци о институцијама у Вршцу су из градског музеја и градске библиотеке Вршца.

Комплексне археолошке ископине из тог времена, као што су: царска палата, античка палата са термама, сирмијумска житница, монументално римско купатило, остаци античког римског водовода и свеучилиште бога Јупитера представљају данас јединствен музеј под отвореним небом.

Садашњу Сремску Митровицу³⁷ улепшавају грађевине старе по неколико векова, као на пример стан граничарског земљорадника и војнограничарска зграда из 18-ог века. У граду су још и Музеј Срема, као и Музеј Црквене уметности, али се не зна када је тачно постала прва школа у Сремској Митровици. 1765. године помиње се нека мала школа и њени неспособни учитељи. За сигурно се зна да су у граду крајем 18-ог века постојале две основне немачке школе-Девојачка и Математичка.

У то време град добија све већи значај као војно-стратешки центар. На основу свега тога, а и воље грађана, настале су потребе за оснивањем школе која ће давати више знања од постојећих елементарних школа. У документу од 22.4.1784. године пише да у Митровици постоји "Обершул" и њен учитељ "оберлерер" Јосип Ротер. Та школа је имала 20 клупа, црну избледелу таблу, два стола, две столице и један ормар за књиге.

"Виша штапска школа" основана је као наставак претходне, при Петроварадинском-славонском пуковском окружењу. Она се састојала од два тривијална, нижа разреда и једног вишег разреда који се звао "Обершул". Из нижих разреда ће се развити нормалне основне школе, а у трећем је зачетак касније гимназије реалке. Наставни језик је немачки као званични језик целе Војне крајине. Осим немачког у трећем разреду се изучавају и: веронаука, господарство, правопис и писање диктата, виша рачунска вештина, лепо писање и географија, а славонски језик је забрањен. Оваква школа се 1818. звала "Немачка виша штапска школа Петроварадинског пука". У њој су обучавани чиновници и подофицири. Наредбом од 2.7.1838. године омогућено је да се при овој школи отвори уз четврти разред друга година у којој ће се поред осталих предмета (цртање, певање, латински језик, математика, природопис, географија, историја) деца образовати из привредних поука (у земљорадњи, ливадарству, сточарству), домаћинству, и у цивилном и ратном градитељству. Децу су обучавала два учитеља: граматикални и технички.

1838. година се узима као година оснивања митровачке гимназије која од тада постоји као нижа средња школа до свог прерастања у потпуну реалну гимназију. Тако је била организована школа за целу Славонску крајину. Касније она има "четврти разред са два годишта". Носи назив "Рисарска школа" а после је то "Несамостална мала реалка".

У време Банаховог апсолутизма смањује се интересовање за школовање, главни ђаци су били деца трговаца и граничара. Од 1850. поред гимназије оснива се и реалка за практична занимања. Уместо разредних учитеља уводе се разредни наставници. За време Српске Војводине уводи се српскохрватски језик као необавезан предмет, а

³⁷ Коришћени подаци Историјског Архива Сремске Митровице.

немачки и даље остаје званични језик. После 1871. митровачка школа се изједначава са сличним школама у Аустрији и добила је право на изучавање веронауке и историје на матерњем језику. Реалка и даље постоји са гимназијом. Реалка је припремала за одређену струку, а гимназија је усмеравала ка даљем учењу, ка Универзитету.

1881. године Војна крајина се распушта и школство припада земаљској влади у Загребу. Царским решењем од 11.5.1887. дозвољена је трансформација мале реалке у четворазредну реалну гимназију. Тако се школа трансформисала у класичну гимназију. Касније, од 1929. до 1941. године, званичан назив гимназије је гласио "Државна реална гимназија Краља Петра Првог Великог Ослободиоца." (*На слици десно највећа зграда је Гимназија*)

ОБРАЗОВАЊЕ У РУМИ

Успостављањем Војне границе у Срему, 1745. године, Барон Марко Пејачевић одлучио је да сагради ново седиште свог властелинства. Определио се за терен у непосредној близини села Руме. Тако је на месту данашње Руме почело да ниче ново урбано насеље, са широким улицама, које су се пресецале под правим углом. Први становници су били Срби придошли из околних места и села Руме, као и досељени Немци. Сви становници су уживали грађанске повластице, и ако су се бавили различитим занимањима, од земљорадње до

Рума је имала српску гимназију³⁸ Вазнесењску и католичку гимназију до 1787. Пантелејмон Хранисављевић је био први парох у Руми и то од 1786. до 1790. и оснивач ове прве мале гимназије у Руми. Школство у Руми датира још од 15.3.1756. године, када је Пантелејмон Хранисављевић поред цркве Св. Николе, основао "Малују славенскују" школу. Она је имала карактер "тривијалне" (основне) школе. Први учитељи били су свештеници. После 1765. била је основана Пејачевићева гимназија, а у историјским списима помиње се и мешовита школа за римокатоличку и православну децу, у којој је била укључена и тадашња српска школа. У ослобођеној Србији после 1836. нашло се више Румљана у учитељској служби. Реална гимназија отворена је 1912. уз постојећу трговачку, шегртску, девојачку и музичку школу. Новооснована школа, као израз народне потребе за образовањем, почела је са радом 7.10.1912. године. У први разред уписано је 118 ученика: 52 ученице и 66 ученика, од који је по вери било 46 римокатолика, 65 грчко-источних, 1 евангелист³⁹ и 6 мојсијеваца⁴⁰. Мала привремена реална гимназија била је смештена у Српској основној школи, јер није имала своју зграду. Прво наставничко веће имало је 7 интерних, 2 екстерна, и 2 хонорарна помоћна наставника. У школи су они морали да поштују ученике, морали су да их ословљавају са "Ви", нису смели да подучавају ученике оних разреда у којима

предају, нису смели да држе своје ученике у кући као подстанаре и никако нису смели да бију непослушне ученике.

Са развојем школства развијала се и Рума. Отварањем реалне гимназије некадашње сремско село Рума добило је осветљење и асфалтиране главне улице. Данас на територији општине Рума постоји 11 основних школа, којима припада и 9 подручних школа и једна основна музичка, гимназија и четири средње школе (средња техничка школа-машинске и електротехничке струке, пољопривредна школа, стручна школа-текстилна, кожарска, фризерска, угоститељска школа-конобари и кувари).

Треба споменути највећу, а и најстарију основну школу саграђену још 1896. године. Од дана изградње до Другог светског рата ту је радила немачка основна школа, а од 1946. у згради је била пољопривредна школа. Са оснивањем осмогодишњих основних школа постаје основна школа "Вељко Дугошевић" (*На слици лево горе је данашњи изглед школе.*)

³⁸ За податке о Гимназији коришћена литература бр. 63, а о историјском развоју града подаци Завичајног музеја Руме.

³⁹ Евангелисти припадају традиционално протестантистичкој заједници, верују у надахнутост Писма. Углавном сви Словаци су евангелисти.

⁴⁰ Мојсијевачка вероисповест је важна за опстанак Јевреја.

Због своје опремљености и савременог педагошког рада (користи своју

библиотеку са 10000 књига и рачунарски кабинет), треба поменути и Основну школу "Душан Јерковић" саграђену 1924. (на слици доле десно је данашњи изглед школе). Од дана изградње па до 1950. у овој згради је радила Гимназија (на слици лево је старо здање).

Из давне прошлости за школе у Руми постоје белешке тадашњих историчара и књижевника. Они су писали да је тамо још 1770. постојала средња школа која је имала ранг гимназије.

Јован Скерлић је писао о настави у овој Гимназији: "Учио се псалтир⁴¹, часловац, словенска граматика, синтакса, реторика, "промисл божиј и толкованије

десјатословја", латински и немачки језик. Таква школа одговарала је потребама народа, па су је новчано помагали грађани из већих трговачких места где су живели Срби. Радила је од 1770. до 1787. године, а знатан број ђака био је из целе Бачке, Славоније, Хрватске, Срема, као и из многих градова Угарске." Школа је брзо стекла велики углед захваљујући знању и способности свог оснивача Пантелејмона Хранисављевића (око 1736-1796). Његов ученик, Атанасије Стојковић (1773-1832) посветио му је 1801. године своју "Фисику"-први уџбеник физике код нас. "Фисика" је у периоду од 1801-1803. штампана као тротомна монографија, а обухватала је као рационалистичка физика и космологију, астрономију, делове биологије, као и све области везане за кретање.

Овај учени Румљанин, (на сл. десно) професор, шеф Катедре за механику и ректор Харковског универзитета, похађао је студије са Карл

Фридрих Гаусом у Гетингену и докторирао 1799. године. Његов научни рад имао је додире и са математиком, али је свакако најзначајнији за подизање нивоа опште српске културе и изградњу националног идентитета. Атанасије Стојковић је био и аутор првог романа у новијој српској књижевности. Писао је народним језиком,

⁴¹ Псалтир је књига која садржи све псалме из Светога писма. Први псалтир на словенске језике превели су Ђирило и Методије. Тај најстарији познати, српски псалтир је имао и тумачења свакога стиха или полустиха. Псалтир спада у класична и неопходна дела, као што је Јеванђеље, и од свих библијских књига највише је утицао на стил српских, а и осталих словенских писаца.

старим правописом јер је живео и радио пре Вукових реформи, али у оквирима просветитељства.

Осим школских у Руми су се развијале и друге образовне институције. Прва српска читаоница у Руми почела је са радом 1861. године. Рушена и обнављана свој континуирани рад је започела тек после Другог светског рата. Крај 19-ог и почетак 20-ог века било је време убрзаног привредног и друштвеног развоја Руме. Тада су се отварале трговинске радње, занатске и мануфактурне радионице, у неколико штампарија се штампају књиге и новине које прате политички, привредни, културни и друштвени живот града. Због културног нивоа житеља и економске снаге (највећа житна пијаца у Краљевини Југославији), Рума је много пре званичног статуса 1933. постала град.

Треба поменути неке од многих успешних Румљана, који су својим животом и делом постали надалеко познати. То су и: Теодор Филипковић (Божа Грујовић)- први секретар Правитељствујућег совјета у Карађорђевој Србији, Јован и Константин Пантелић-сликари, Атанасије Теодоровић (1801-1842) - први професор српског на Лицеју, Димитрије Матић-државник и законодавац.

***НЕКИ ОД ВАЖНИЈИХ ДАТУМА БЕЗАНИХ ЗА
ИСТОРИЈУ И КУЛТУРУ СРБА:***

1806.	Карађорђе ослобађа београдску варош и Београд поново постаје главни град Србије
1808.	Отворена Велика школа у Београду
1813.	Турци поново заузимају Београд
1815.	Милош Обреновић започео Други српски устанак
1815.	Основана је прва државна библиотека при Књажевској српској канцеларији, као и лична Милошева библиотека. Сматрајући да је тај фонд прикључен касније фонду Народне библиотеке, и да је то био њен заметак, неки истраживачи узимају 1815. као годину оснивања, односно прапочетка настанка Народне библиотеке
1825.	На дан Светога Саве отворена је Библиотека славеносербска земунска.
1829.	Глигорије Возаревић, први књиговезац, књижар и издавач обновљене Србије, оснива прво Читалиште.
1830.	Султанов хатишериф о аутономији Србије
1831.	Отпочела са радом прва штампарија у Београду
1832.	Основана је Народна библиотека (15. фебруара по старом календару, 28. фебруара по новом календару, на св. Онисима). Димитрије Давидовић шаље кнезу Милошу писмо о уређењу Библиотеке. У новембру 1832. године кнез Милош наредио је да се по један обавезни, службени примерак доставља Народној библиотеци.
1835.	Појављују се прве новине у Београду под називом "Новине сербске"
1838.	Ова година сматра се годином оснивања Универзитетске библиотеке. Библиотека је основана при Лицеју и Београдској гимназији.
1839.	У Београду је основана Гимназија са библиотеком.
1840.	7. јуна отворена је прва пошта у граду, на Калемегдану, а неколико дана касније и у Крагујевцу.
1841.	Београд постаје престоница Кнежевине Србије за време прве владавине Михаила Обреновића
1841.	Уставом и Устројенијем Друштва српске словесности од 7. новембра основана је Библиотека Српске академије наука.
1842.	31. маја основано је Друштво српске словесности, научно и књижевно друштво, а оснивачи су Ј. С. Поповић и Атанасије Николић. Почела је са радом Библиотека Друштва српске словесности, прва научна библиотека у Србији. Њен рад започиње Димитрије Тирол, васпитач младих Обреновића и добротвор српског народа, који Библиотеци Друштва поклања 89 књига

1842.	Основана је Лекарска библиотека у Београду.
1844.	Основан Народни музеј у Београду
1844.	Милован Спасић, као чиновник Попечитељства просвештенија, добио је задатак да књиге Народне библиотеке уреди, да комплетира збирке и да све попише. Он се може сматрати првим библиотекарском Народне библиотеке, иако званично није био њен службеник. Исте године отворена је библиотека Српског Лицеја
1846.	24. јануара отворено је Читалиште београдско
1847.	3. јануара покренуте су новине Читалишта београдског. То је било прво стручно гласило у Србији
1853.	Крајем децембра Народна библиотека у Београду добија првог правителственог библиотекара, господина Филипа Николића. Он је био страни држављанин, па је прво постављен за "контрактуалног библиотекара", а када је примио "поданство", тј. држављанство постављен је за "дјелствителног библиотекара", Николић је комплетирао фондове и све публикације инвентарисао и каталогизирао
1854.	Велимир Валозић отворио је књижару која је радила наредних 80 година
1855.	Успостављена прва телеграфска линија Београд - Алексинац
1858.	8. јануара појавила су се Правила Библиотеке у којима је био по први пут у законској форми одређен њен карактер као националне установе и предложено је име Народна библиотека. Име је касније усвојено, а у Правилима су дати основи принципи набавне политике који се још увек поштују. По тим принципима треба набављати: сваку српску књигу, сваку књигу која се тиче српског народа било на ком језику, из сваког раздела књижевности најврсније књиге, било на ком језику
1861.	Јанко Шафарик је до 1869. године био библиотекар Народне библиотеке. Тада су по први пут књиге смештене по формату, гранама науке и текућем броју, набављена је референсна литература, израђена су 2 лисна каталога (азбучни и стручни), значајно је обогачена збирка рукописних и старих штампаних књига
1862.	Сукоб на Чукур-чесми и бомбардовање београдске вароши из тврђаве коју су држали Турци довео је до међународне одлуке да они напусте град
1863.	25. фебруара је саграђено Капетан-Мишино здање, где је касније пресељена Народна библиотека. Прерастањем Лицеја у Велику школу са 3 факултета његова Библиотека се утопила у Народну.
1864.	Друштво српске словесности је прерасло у Српско учено друштво, а библиотека је од тада носила име Библиотека Српског ученог друштва. Исте године су Матица српска и њена Библиотека пресељене у Нови Сад
1867.	Турски командант Београда Али-Риза паша предао је на Калемегдану кнезу Михаилу кључеве града. Турци су коначно отишли из Београда
1868.	Закон о ковању бакарног новца. У Србију је тако први пут уведено платежно средство. До тада се пазар обављао азијским или европским новцем
1869.	Почетак савременог српског банкарства. Тада је основана прва банка у Београду, банкротирала 1871. године
1873.	И 1883. доносе се закони на основу којих Народна банка постаје прва емисиона новчана установа
1876.	На почетку српско-турског рата са тврђаве је коначно скинута застава Турске
1878.	На Берлинском конгресу призната независност Србије
1882.	Србија постаје краљевина, а Београд њена престоница

1883.	Уведене прве телефонске линије у Београду
1884.	Саграђена железничка станица и железнички мост на Сави.
1887.	Решењем тадашњег Министарства просвете основана је Астрономска осерваторија. У почетку је Опсерваторија је била део заједничког института заједно са Метеоролошким и Сеизмолошким заводом
1892.	Пуштена у рад прва водоводна мрежа у граду.
1893.	Уведено електрично осветљење.
1894.	.Кренуо први електрични трамвај.
1903.	Мајски преврат, после убиства краља Александра Обреновића на престо Србије долази краљ Петар I Карађорђевић
1914.	Аустријанци бомбардују и заузимају Београд, али га Срби исте године ослобађају
1915.	Немачке и аустријске трупе под командом фелдмаршала Макензена заузимају Београд
1918.	Срби и делови савезничке војске ослобађају Београд. Београд постаје престоница Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца
1923.	Авионска линија Париз - Будимпешта продужена до Београда
1927.	Отворено здање Аеродрома Београд
1929.	Почео са радом Радио Београд, те године Александар Карађорђевић укида Устав и заводи лични режим. У свим општинама, па тако и у граду Београду изабране општинске органе смењују од стране краља постављени председници општина.
1934.	Изграђен мост "Витешког краља Александра", познат као "трамвајски" мост преко Саве. У рату је овај ланчани мост срушен и на његовим стубовима је изграђен данашњи "Бранков мост".
1935.	Пуштен у саобраћај први мост преко Дунава - Панчевачки мост
1937.	Отворен Београдски сајам
1937.	Закон о устројству централне државне управе.
1941.	27. марта велике демонстрације против приступања Југославије Тројном пакту. Немци бомбардују Београд 6. априла, а окупирају га 12. априла.
1944.	Американци и остали савезници бомбардују Београд, а 20. октобра Београд ослободила Народноослободилачка војска Југославије уз помоћ руске Црвене армије. Нове комунистичке власти хапсе и ликвидирају политичке противнике, а београдску омладину мобилишу за одлазак на Сремски фронт
1945.	29. новембра у Београду Уставотворна скупштина прогласила Федеративну Народну Републику Југославију. Укинута је монархија и званично започела комунистичка владавина Јосипа Броза Тита
1946.	Национализација имовине предратних индустријалаца
1948.	Због политичког разилажења стаљиниста и титоиста велики број људи ухапшен и осуђен на робију
1950.	Званично започело "радничко самоуправљање" над имовином отетом од предратних власника

ДРУШТВЕНО ЕКОНОМСКИ

И КУЛТУРНИ РАЗВОЈ СРБИЈЕ

Брз развој индустријализације и привреде захтевао је паралелно и брз развитак културе. Висок степен материјалне културе и друштвеног развоја подразумевао је и висок степен свестране духовне културе. Наука и образовање са културом и уметношћу били су изузетно важни при свестраном развијању стваралачких могућности човека. Број интелектуалних радника се повећавао развијањем образовних институција и материјалних производних снага, настајањем нових занимања, као и привредним и друштвеним развитком. Тако је настајала нова техничка и хуманистичка интелигенција, стручњаци различитих профила који су деловали у свим областима друштвеног рада.

Захваљујући георафском положају и скоро једнонационалном становништву, **Крагујевац** је био град као створен за престоницу Милоша Обреновића. Поред старе вароши, по наредби кнеза Милоша, подигнуто је неколико зграда за потребе двора које су, заједно са црквом и кнежевом ћупријом чиниле центар тадашње српске престонице. У Крагујевцу⁴² су биле смештене институције највише државне власти: Народна канцеларија, основана 1820. године, Општенародни суд србски, Совјет србски (основан 1826.), Државни савет (1835.), Главно казначетејство, Народна скупштина и државна главна собрања на двору кнеза Милоша Обреновића. Стара турска чаршија, са џамијом и каменим мостом у средини, са уским и кривудавим улицама, ћепенцима и ниским неугледним кућама, које су биле покривене кровином и сламом, а понекад ћерамидом, са хартијом "пенцерлијом" на прозорима, изграђивала се и постајала модеран град захваљујући привредном и културном развоју. Посебно се бринуло о образовању и дисциплини ученика, у школи и у вароши. Њихово понашање је било одређено и регулисано школским законима. Свако одступање се строго кажњавало. На васпитање ученика утицала је Црква, која се мешала и у школство.

Крагујевац је носио епитет "први у Србији", јер је био прва српска престоница 1818. године, први суд је основан у Крагујевцу (1820.) први театар (1835.), први Лицеј (1838.). Први изливени топови (1835.), прва електрична централа (1884.) такође су настали у Крагујевцу.

Стара Скупштина
Србије

Општински и окружни суд у
Крагујевцу

Прва крагујевачка
гимназија

Из старих записа сазнаје се да је прва основна школа у Крагујевцу отворена 1724/25. године. Доношењем одлуке "да свака нахија има да добије по једну школу",

⁴² За податке о Крагујевцу, просвети, школству коришћен часопис Погледи и чланци: "Знаменита места, стара здања и објекти", "Крагујевац између два рата 1918-1941", "Крагујевац Престоница (1818-1841)", "Просвета". Такође, за развој школства у Крагујевцу коришћена и литература бр. 16.

у Крагујевцу се отвара још једна основна школа 1805. и ради до 1813. Касније, по завршетку Другог српског устанка, у Крагујевцу почиње да ради школа коју оснива сам кнез Милош Обреновић. Налазила се поред Кнежевог конака, смештена у две зграде, са станом за учитеља. Ову школу похађала је 1822. и кнежева кћи Јелисавета и тада су се учили буквар, часлов, псалтир, катихизис, словенска граматика и аритметика. Учители су предавали оно што су сами знали, јер није било правила и прописа о уређењу школа. 1865. године подигнута је нова школска зграда за школу која је у почетку примала само женску децу, те је добила име "Женска основна школа". Школа је постала "Горња основна школа", када је омогућено да наставу похађају заједно женска и мушка деца. 1903. године, у Горњој основној школи била је смештена Грађанска школа, финансирана из буџета крагујевачке општине. Ширењем вароши, "Горња основна школа" постала је премала за сву децу, па је зато 1887. подигнута нова, "Доња основна школа".

Димитрије Исаиловић се 1833. године са Типографијом преселио у Крагујевац. Тада је кнез наредио да и ђаци Верховне школе крену за наставником. Тако је та виша школа у престоници Србије почела са радом у новембру 1833. године, са 34 ученика и једним професором, и то на матерњем језику. Школа је у почетку била формирана по "Уставу народни школа у Књажеству Србије". Био је то први школски закон у Србији, одобрен и потврђен од кнеза Милоша Обреновића, а на основу кога су касније отворане и Гимназије у другим местима. Кнез је указом од 1.7.1838. године продужио школовање у Крагујевачкој Гимназији на шест година. Због бурних политичких догађаја ова школска установа је укинута 1842.

Државни савет је 1845. донео одлуку да се полугимназија из Чачка пресели у Крагујевац. Полугимназија је почела да ради у "Гостинском конаку" где је остала све до школске 1851/52. када је пресељена у "правитељствено" здање крај старе цркве. Због повећања броја ученика купљена је најближа кућа до школе, која је припадала цркви, па је Гимназија радила у две школске зграде, у једној виши а у другој нижи разреди. Школске 1846/47. отворен је при Гимназији четврти разред. Све до септембра 1861. када је отворен пети разред, школа је радила као полугимназија. Наредне године отворен је и шести разред, а од 1891. Гимназија⁴³ у Крагујевцу добија још два разреда, седми и осми.

У овом периоду развијане су, у Гимназији разноврсне ваншколске активности. Народна библиотека почела је да ради у Гимназији 26.6.1886. године, а добијала је књиге од Народне библиотеке у Београду. Крајем 19-ог века однос наставника и ученика био је блискији, сарађивало се са породицом ученика. Касније, Гимназија је постала четворазредна, а основна школа осморазредна, по угледу на европске школе. Од 1898. до 1905. Гимназија је носила назив "Милош Велики", а онда "Гимназија у Крагујевцу". После Првог светског рата, јануара 1919. године, Гимназија у Крагујевцу наставила је са радом по скраћеном наставном програму. У овом периоду извршено је спајање Прве и Друге крагујевачке гимназије, а први испит зрелости одржан је маја 1919. године. Од тридесетих година 20-ог века педагошки рад у Гимназији усмерен је ка упознавању домовине, људи, материјалног и духовног блага тадашње Србије и Југославије. У складу са тиме задатак школе био је да се складно и постепено развијају способности ученика кроз опште и национално образовање које ће створити дисциплину у раду и животу и развити свест о социјалним и грађанским дужностима.

⁴³ За податке о Гимназији у Крагујевцу коришћена литература бр. 64. и чланак "Глас Крагујевца" поводом 170 година Прве крагујевачке гимназије – "Од почетка на матерњем језику", аутор Славица Петковић, 14.11.2003.

1920. у Крагујевцу је отворена Женска гимназија (на сл. десно), а Друга мушка наставила је са радом као непотпуна све до 1931. када је укинута. Врховна аустроугарска управа је на основу захтева Општинског суда у Крагујевцу омогућила почетак рада Општинске реалне гимназије, 13. марта 1918. године. По споразуму овде је тада уведен и мађарски језик.

Као и у другим мањим и већим местима, па тако и у Крагујевцу, за време Другог светског рата, рад у школама је био отежан, скраћен и прекидан. Разлози су свуда били исти: немаштина, болест, услови живота настали као последица рата и окупације.

Остало је забележено да су у гимназијском образовању младих у Крагујевцу, у одређеним временским интервалима учествовали:

1833-1842. Петар Радовановић професор математике,

1845-1863. Јован Гојковић рачуница, Павле Радовановић рачун, алгебра; Ђорђе Ћирић алгебра,

1863-1873. Ђорђе Ћирић алгебра и земљопис,

1873-1898. Михаило Михаиловић, професор: рачун, земљопис, српски језик; Живојин Јанићијевић, професор: зоологија, ботаника, геометрија,

ПРВА ГИМНАЗИЈА У КРАГУЈЕВЦУ (1911/12-1913/14.):

Панта Милановић хемија и математика ;

Лука Лазаревић математика, министар просвете, професор у пензији,
(1919-1932/33.) Прва гимназија-ПРВА КРАГУЈЕВАЧКА ГИМНАЗИЈА,
(1919-1929/30.), МУШКА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА (1930/31-1932/33.)

Лука Лазаревић математика; Панта Милановић математика, хемија; Душан Трипковић хемија, физика, математика.

(1933/34-1942/43.) МУШКА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА(1933/34-1936/37.)

(1937/38-1942/43.) ПРВА МУШКА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА:

Душан Трипковић хемија, физика математика; Божидар Михаиловић математика, Душан Предојевић математика,

1943/44-1944/45. МУШКА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА "МИЛОШ ВЕЛИКИ"

1945/46-1950/51. ПРВА МУШКА ГИМНАЗИЈА:

Никола Красојевић физика, математика; Радоња Лалић математика.

У крагујевачкој гимназији предавао је математику и **Срета Стојковић** (1854-1928). Он се бавио наставним радом, писањем уџбеника за средњу школу, и то у области алгебре, трговачке рачунице и геометрије. За часопис Просветни гласник писао је од 1882. до 1906. чланке везане за историју математике. Био је потпредседник Српске књижевне задруге од 1906. до 1920. а председник од 1920. до

1928. Желео је да напише историју Српске књижевне задруге. Сакупио је доста материјала за то дело, али га је смрт спречила. Касније је све обрадио Владимир Ћоровић и објавио 1932. године. За време свог радног века који је посветио просветитељству Срета Стојковић је био и директор Друге београдске гимназије. Занимљиво је споменути да је у Општој ралној гимназији у Крагујевцу радио и математичар Сима Марковић, али као диригент гимназијског оркестра. Иначе, он је свирао виолину.

Занатство је као привредна грана током 19. века пролазило кроз различите фазе развоја. Модернизација занатства је успоравана спречавањем увођења нових заната. Због бољег материјалног стања занатлија у градовима, један део овог становништва је припадао средњем друштвеном слоју. Велики број деце из занатлијских породица у Крагујевцу као и у Нишу, Београду настављао је школовање, јер су нови услови развоја занатства подразумевали и виши ниво знања.

Прва занатлијска школа у Србији основана је 14. марта 1854. године у

Крагујевцу. Редовна настава започела је у њој 4. јула 1854. са 12 ученика. Била је то прва школска установа за образовање квалификованих радника разних струка. Била је смештена у кругу Тополивнице (*на сл. лево прва Тополивница у Србији*), у једној касарни и имала је интернат. Ученици су у почетку слушали теоријску наставу (два часа дневно) и имали практичне вежбе које су оржаване у радионицама Тополивнице. Први предавачи на Занатлијској школи били су свршени питомци Артиљеријске школе. У школи су предавани: српски језик, географија са историјом, наука о природи, рачун, геометрија, физика, хемија, познавање материјала, познавање алата, цртање (слободно и са шестаром), краснопис и телесне вежбе. Занатлијска школа није радила у периодима од 1859. па до 1862. године, од 1876. до 1888. и од 1915. до 1920.

Прва учитељска школа у Србији основана је 19. октобра 1870. у Крагујевцу. Прва генерација имала је 25 полазника "који су навршили 16 година а нису старији од 20, да су без икаквих телесних мана... и да су доброг владања". Учитељска школа била је предвиђена да траје две и по године. Прва генерација учитеља изашла је из Учитељске школе јуна 1873. и размештена је широм Србије. Наставни план за учитељске школе у Србији из 1881. имао је доста пропуста у методичном смислу. Рачун се тада учио само 3 часа у првом разреду, практична геометрија 2 часа у четвртом разреду, а било је и доста пропуста у вези са српским језиком, црквеним певањем итд. Тако су 1902/03. године постојале Учитељске школе у Алексинцу, Јагодини, Београду. Све ово је допринело доношењу новог наставног плана 1905.

Женска учитељска школа прво није била права Учитељска школа већ Виша женска школа, у којој су вршене припреме за полагање учитељског испита. После Балканских ратова, 1913. године Женска учитељска школа одвојена је од Више женске школе.

Развојем трговине и привреде у овој шумадијској варошици кр. 19-ог века јавиле су се потребе за оснивањем средње стручних школа, те је при Удружењу крагујевачке трговачке омладине, 1890. године, основана Трговачка школа. У почетку, школа је трајала четири године, а на крају се полагао нижи течајни испит. Убрзо се, међутим, увидело да школа доноси велику корист граду, па је уведен и виши течај, у трајању од две године. Све до 1905. године, Трговачка школа у Крагујевцу радила је као школа Крагујевачке трговачке омладине, а од тада до 1927. као "Недељна празнична школа". После тога, до 1945. школа је радила као Вечерњи практични курс трговачке струке.

При крају прве владе кнеза Милоша Обреновића, основана је 1838. године у Крагујевцу прва виша школа у Србији-Лицеј. План и програм рада овог Лицеја су у потпуности преузети са мађарског Лицеја који је био основан 1806. године. Код Мађара је чиста математика била са "практичким земљемјеријем", грађанском архитектуром, па су управо из тих разлога у Србији тај предмет предавали и агрономи, земљомери, архитекте, пропали студенти технике. Управо то је допринело да у Србији није било професора математике који се бавио научним радом. За прве професоре крагујевачког Лицеја постављени су Атанасије Теодоровић и Петар Радовановић, дотадашњи професори Гимназије. Надзор над Лицеумом поверен је Димитрију Исаиловићу, а у циљу формирања стручне библиотеке Лицеја, Министар је из Беча тражио да му се пошаљу спискови нових и најбољих књига. Лицеј је првобитно био смештен у "здање на Лепеници, које је варошки шпитаљ (болница) био", а од 1839. премештен је у Београд, у нову зграду у господар Јевремов или "Гостински конак". Предмети који су се изучавали на Лицеју били су само продужетак гимназијског образовања, а професори Атанасије Теодоровић и Петар Радовановић предавали су их све. Били су то општа историја, чиста математика, статистика, физика, немачки језик и цртање. До 9. октобра 1839. Лицеум и Гимназија радили су у истој згради, а тада је Лицеј, као виша школа одвојен посебном уредбом. Прва генерација "Лицејаца" бројала је 16 полазника, подељених у прво и друго филозофско одељење, и како није било уџбеника, учили

су из бележака, онако како су им професори диктирали. Већ друге године, у Лицеј се уписало 30 ученика, а 6 професора предавало је осам предмета. У Лицеју су, предавали још и Исидор Стојановић, Коста Бранковић, Димитрије Исаиловић и Атанасије Николић (на сл. лево). Није било уџбеника, наставни језик и научна терминологија нису били утврђени. Вукова реформа још није била усвојена, професори су говорили језиком који се тешко разумео, па им је 1884. Министарство просвете препоручило да науче српски језик.

1840. отворено је Правно одељење, на коме су се предавали стручни предмети, и које је представљало прву правну школу у Србији, претечу Правног Факултета. У Правно одељење ступало се по завршетку Филозофског одељења, а

први професори су били Јован Стерија Поповић и Игњат Станимировић. Од 1853. отворено је и јестасловно (природно) одељење. Лицеј је давао само опште образовање, једва нешто више него нека гимназија. После реформе 1863. техничари су и даље учили књижевност и тумачили француске класике, а правници су учили ботанику и зоологију, тако да је све било развучено.

Период националног заноса и полета био је од средине 19. до почетка 20. века. У центру пажње биле су тада идеје о држави и династији, које су се односиле на легитимитет и легалитет Краљевине Србије, а размишљало се и о потпуном укључењу Србије у цивилизацијске и европске токове. Афирмација грађанског друштва и његовог окретања према западу било је основно опредељење нове државе. Кроз Краљевину Југославију приказано је повезивање балканских народа, као и повезивање српске матице и дијаспоре предходних генерације. Династије Обреновића и Карађорђевића⁴⁴ својим доминантним утицајем развили су посебну свест. Ту свест требало је надограђивати у будућности кроз развој и сазревање школског система уз примену закона и правила. Обновом културе, враћањем угледа православне цркве и обновом школског система стварањем новог типа школе, започео је духовни и морални препород Срба.

Од средине 19. века установљени су у Србији, и то у Београду, многи укази, правила, расписи, правна документа, закони од изузетног значаја за школство и образовање. У следећој табели је само нешто од тог историјског материјала:

1842.	31. маја-основано је у Београду, после припрема од септембра 1841. научно и књижевно друштво, под именом Друштво српске словесности. Оснивачи су били Јован Стерија Поповић и Атанасије Николић, а први чланови били су: Димитрије Исаиловић, Стефан Марковић, Јован Стејић, Димитрије Тирол, Сима Милутиновић и Исидор Стојановић. Задатак Друштва био је: ширење наука на српском језику и усавршавање српског народног језика, а укинуо га је кнез Михаило 27. јануара 1864. године због сукоба Друштва и министра просвете.
1845.	Вук Маринковић формирао збирку инструмената и учила за физику
1847.	Миша Анастасијевић, председник Београдског читалишта молио је Попечитељство просвете да одобри оснивање позоришта у Београду и овласти га да прикупља добровољне прилоге
1851.	Издато обавештење аустријских власти да ће се предмети са београдског Лицеја и Гимназије признати свим ученицима који настављају школовање у Аустрији
1851.	Основана прва државна економија на Топчидеру. Топчидерска економија је имала сву топчидерску земљу, коларску и ковачку радионицу, механу и цркву. На економији су изведени први огледи са ђубрењем у Србији, прва метеоролошка мерења, вршена су прва укрштања домаћих и увезених раса стоке. Економија је прву вршилицу увезла 1856
1853.	На Лицеју је основана Катедра за хемију – претеча данашњег Хемијског Факултета
1855.	Јосиф Панчић помогао формирање библиотеке и низа кабинета природних наука
1863.	Лицеј је из Конака кнегиње Љубице пресељен у Капетан-Мишино здање
	29. јула-укинуто Друштво српске словесности обновљено је под именом Српско учено друштво, тако што су сви чланови укинутог Друштва имали прилику да писмено саопште министру просвете да се прихватају чланства у Српском ученом друштву. Основни задатак обновљеног Друштва био је: “занимати се наукама и вештинама, у колико се оне најближе односе на Српство”. Друштво је прво имало 24 редовна, 44 почасна и 64 кореспондентна члана, а рад се одвијао у 4 одсека:

⁴⁴ КАРАЂОРЂЕВИЋЕ одликује смелост и ратоборност. Владали су у три периода, и то: 1804-1813, 1842-1858, 1903-1945. године. Јужнословенска и југословенска идеја државе потичу од Карађорђевића.

1864.	Одсек за науке моралне, језикословне и литерарне; Одсек за науке природословне и математичне; Одсек за науке историјске и државне; Одсек за вештине. Први председник био је Јован Гавриловић. Рад Српског ученог друштва састојао се у прикупљању разноврсних историјских података, старих рукописа и докумената, снимању архитектонских и живописних споменика по Србији, прикупљању топографских испитивања и метеоролошких бележака. Резултати истраживања објављивани су у Гласнику Српског ученог друштва (изашло је 75 бројева).
1868.	Достављен предмет о набавци камених таблица за децу ос. школа
1868.	Извештај г. Натошевића, референта у Министарству просвете и црквених дела о стању српских основних школа у влашким селима са препорукама о реформама које би требало да се уведу за побољшање успеха и извештај о књигама што се дају доброј деци на дар, уз сугестије какве књиге би требало давати и какве би још мере требало предузети за подстрек успеху.
1873.	20.децембар-потписан закон о измени закона о Великој школи у Београду, којим је Филозофски факултет подељен на два одсека: филолошко-историјски и природно-математички. Одсеци су имали више катедри. Прецизирани су наставни планови.
1878.	Распис по коме су проф. Велике школе, који имају 10 година службе дужни да спреме за штампу предмете које предају
1880.	Закон о усвајању децималних система мера
1880.	14. јануар-донет закон о уређењу Министарства просвете којим је основан Главни просветни савет и покренут "Просветни гласник"
1880.	Закон о надзирању школа
1880.	Први закон о полагању професорских испита. Овај Закон је остао на снази до 1892. Тада га замењује нови, који важи до краја Првог светског рата.
1882/83.	Донет закон о ос. школи којим је у Србију уведено обавезно бесплатно школовање за жен. и мушку децу у трајању од 6 година.
1886.	1. новембра-Указом краља Милана основана Српска краљевска академија. Први председник био је Јосиф Панчић.
1886.	1. новембар-донет закон о уређењу Главног просветног савета мења област рада и унутрашњег организовања. Касније, 16.5.1913. донет је у циљу побољшања образовања још један такав закон.
1890/91.	У прегледу наставног плана за Природноматематички одсек наводи се метеорологија као посебан предмет, постојање физичког кабинета, као и метеоролошке и астрономске опсерваторије.
1895.	Правила о писању и штампању уџбеника за основне и средње школе.
1896.	Достављене измене закона о Великој школи која је тако добила потпуну аутономију. Новом реформом Филозофски факултет подељен на 4 одсека.
1896.	Нацрт програмао полагању професорског испита. Бољи закон је важећи од 1906. године
1898.	Закон о увођењу појма народних школа (ниже су забавишта, основне школе, а више школе су грађанске ткз. продужене и девојачке школе). Модерном образовању није одговарала овако организована настава.
1898.	Тамо где није био довољан број ђака (најмање 50), основне школе су добиле дозволу за оснивање или као мушке, или као женске или као мешовите
1899.	1. октобра донет је наставни план за мушке и женске основне школе, а крајем те 1899. донет је и наставни програм.
1899.	Основана прва српска музичка школа
1900.	У саставу Филозофског факултета постоји 11 наставних група. Дат је и преглед семинара и завода у коме се прецизира постојање Семинара за математику, механику и теоријску физику, Физичког завода и Метеоролошке и астрономске опсерваторије.

1902.	крајем маја, закон о изменама и допунама закона о Учитељским школама утврђује услове за именовање управитеља, наставника, одређује услове уписа, школски календар
1904.	19. април-Закон о народним школама којим се дограђује програм васпитања и образовања у забавишту, а основно образовање се модернизује. Утврђује се и надлежност и организација рада Надзорног савета. Овај савет због финансијских проблема почиње са радом 1906. године
1905.	Прва женска гимназија у Београду
1905.	Донет модеран наставни план за мушке и женске Учитељске школе
1905.	Формиран Београдски универзитет, који је у свом саставу имао Богословски, Филозофски, Правни, Медицински и Технички факултет, а од 1920. и Пољопривредни
1905.	Законом о Универзитету извршена реорганизација високошколске наставе и научног рада
1910.	Министарство просвете је уз постојеће Просветно и Црквено одељење основало и Задужбинско, јер је све већи број задужбина припао овом министарству
1911.	Интезивни развој науке и научно истраживачког рада. Има 19 студијских група
1912.	Закон о средњим школама
1937.	Уредбом о оснивању средњих и виших школа у Београду основана је Музичка академија-највиша установа за музичко и позоришно образовање
1947.	Министарство просвете Н. Р. Србије донело је одлуку о подели Филозофског факултета на Природноматематички и Филозофски. Школска 1947/48. год. је била прва година самосталног рада Природноматематичког факултета

Много година пре живот у Београду се одвијао на други начин и у другим условима. Живели су овде неки други људи, неки Срби, али *"Небо је над Београдом пространо и високо, ... , увек лепо и богато, као накнада овој чудној вароши за све оно чега у њој нема и утеха због свега што не би требало да буде."* – Иво Андрић

Некада је Београд био турско погранично војно упориште са цивилним насељем у којем су цветали занати и трговина. *На слици* је варош са тврђавом на ушћу Саве у Дунав из 1789. године.

Стална насиља, терор и турска страховлада натерали су српски народ на устанак. Револуционарна борба за уништење турске власти и феудалног система следиле су одмах после буне подигнуте због сече кнезова и других виђенијих Срба. После два неуспела покушаја 1804. и 1805. српски устаници са Карађорђем на челу освојили су београдску варош 1806. године, а Београдску тврђаву 1807.

Око 25000 српских устаника под вођством Карађорђа град је затекло у рушевинама. У ослобођеном Београду 1806. године устаници, углавном неписмени српски сељаци, шумадинци нису затекли ни најобичнију основну школу. Одмах по ослобођењу почели су да граде и оснивају школе за српску и покрштену турску децу. Већ 1807. постојале су две мале основне школе, од којих је прва била у Остружници, насељу на периферији Београда. Та школа носила је име Карађорђа и почела је са наставом 16.7.1805. Њеном оснивању је допринео и Карађорђе, који је тада са сином Алексом живео у Остружници. Први учитељ ове прве школе био је Николај Николајевић. По старим документима сазнајемо да је најобразованији Србин тог доба био неки Коста који је своје основно образовање стекао баш у овој школи. Иначе, претеча ове основне школе у Остружници је прва школа саграђена у Србији. Налазила се у селу Крњево, у шуми, (на сл. горе десно), општина Велика Плана, и то поред цркве брвнаре⁴⁵ посвећене Св. Георгију. Радила је од 1779. године, као школа световног опредељења. Ову школу су тада похађала деца из Плана, Милошевца, Лозовика, Смедерева и Пожаревца. После 1806. у Крњевоу је остало само једно одељење. Касније је Крњево било познато и по успешним креативним наставницима. **Јован**⁴⁶ **Телебаковић** је омогућио ученицима да сами рачунају време. Направио је скицу годишњих доба на картону од пола метара, која је ради прегледности била осенчена јарким бојама.

Београд је уз помоћ Карађорђа и његових устаника постао престоница тек ослобођеног дела Србије, а ускоро и значајан привредни, трговачки и културни центар. Значајне одлуке за српски народ договорене су у Београду. У њему је већ 1807. године заседао "Правитељствујушћи совјет" (српска влада), а од 1811. године ту се налазе и прва министарства. Из Војводине и других крајева дошли су у Београд и Србију виђенији људи и интелектуалци, међу којима су свакако Сима Милутиновић⁴⁷, Иван Југовић, Доситеј Обрадовић. Учени Срби из Угарске су лоше пролазили у Београду и Србији. Ти способни људи нису били омиљени ондашњим властима ослобођене Србије. Оптуживани су за неродољубље, корумпираност, бахатост. Називали су их погрдно "немачкарима" или "Швабама". Уставобранитељи су агитовали против њих да би створили раздор, ослабили своје политичке противнике и дестабилизовали режим у Србији. За све им је био крив кнез Михаило, јер је од себе отерао познатије људе и представнике народа, али је зато довео странце из монархије.

Вук Караџић је о тим Србима размишљао на следећи начин:

"Као велика несрећа за Србију може се сматрати то што се у њој умножава број аустријских Срба, особито из ученог слоја. Откад је карантин укинут, Београд је готово претворен у аустријски град. Истина, ваља казати да су они ученији, али се не може спорити да су васпитавани међу Немцима и Маџарима, не познају ни онај српски народ у коме су рођени, а камоли онај у Србији."

Ипак, Срби "пречани" су били изузетно значајни за Србију, што се јасније може сагледати кроз примере у школству. На основу службеног пописа јула 1836.

⁴⁵ Податак и слика су из Регионалног завода за заштиту споменика културе – Смедерево

⁴⁶ Коришћена литература бр. 16.

⁴⁷ СИМА МИЛУТИНОВИЋ САРАЈЛИЈА, чувени песник, написао историју Србије, Црне Горе. Од 1830. до 1832. био је на дужности београдског буљукбаше. У структури тадашње градске полиције уведена је функција београдског старешине, буљукбаше, над 22 градска пандура.

године, сазнаје се да је Србија имала укупно 68 учитеља⁴⁸; од тог броја, 25 је било из Срема, 12 из Баната, 7 из Бачке, 3 из Славоније, 2 из Хрватске, 2 "из Цесарије уопште", док је остатак, 17 учитеља, било из Србије. 1838/39. године, када је Велика школа започела с радом, сви њени професори били су Срби "пречани". Године 1849. од 11 професора чак седморица су били Срби из монархије. Тек 1860. донекле се почела успостављати равнотежа, па су од 14 професора половину представљали аустријски Срби. Али и од преостале седморице, само четворица су били Срби родом из Кнежевине Србије. Слична ситуација је била и у основним школама.

Име Доситеја Обрадовића (крштеног као Димитрије), остало је дубоко записано у српској историји. Пропутовао је више него иједан Србин његовог времена. Крстарећи 45 година по свету упознао је као учитељ и васпитач многе народе, културе, њихове законе и обичаје. Спознао је зло које долази од сиромаштва и незнања. Све то је просветлило Доситеја и створило код њега могућност сагледавања оног што је добро и корисно за српски народ. После боравка у Трсту Доситеј је 9.8.1807. дошао у Земун и посветио се реорганизацији школства и просвете. Касније, када се разболео, становао је код Константина Родофиникина, руског представника у Београду, заједно са Карађорђевићевим сином Алексом. Своју личну библиотеку завештао је Великој школи и тако поставио темеље настанка прве школске библиотеке. Иначе, Доситеј Обрадовић је пропацирао идеје

просветитељства. Просветитељи, па значи и Доситеј, видели су у правилном васпитању главно средство за формирање човека, као и за разумно уређење живота и друштвеног поретка. Највећи значај за народ имају школа и просвета, значи "просветом ка слободи." Основна идеја просветитеља је да се човек рађа по природи добар са чистом душом која је као "неисписан лист хартије", а од искуства зависи како ће та хартија бити исписана. У Србији је Доситеј Обрадовић⁴⁹ био просветни организатор и "попечитељ просвешченија". Радио је на томе да се Србија учврсти и изгради као слободна самостална национална држава, примењујући идеје тадашњег европског рационализма. Остала је као поука народу једна од многих његових мисли: *"Србија, Босна и Херцеговина избавиће се временом од Турака и ослободити: али ако народ у овим замљама не почне отресати од себе сујеверје и не искорени ону дрвљу и богомрску вражду и мрзост на закон, они ћеду сами себи бити Турци и мучитељи"*.

1808. године почиње настава на вишем нивоу отварањем Високе школе, у оно време тзв. Устаничке велике школе, и то прво у Господар Јевремовој бр. 22, у малој приватној кући, а онда, због потребе за већим простором, у конаку кнегиње Љубице. Први ђаци били су синови и рођаци устаничких вођа, а први предавач, организатор, управник био је Иван Југовић (на сл. десно).

⁴⁸ О "немачкарима" и броју учитеља: Српско наслеђе 11, 1998, НИП "Глас", чланак "К Србином звати"-Петар В. Крстић.

⁴⁹ "Историја српске књижевности класицизма и предромантизма", Милорад Павић, Бе

Наставни програм је био састављен по потреби и могућности, клупа није било. На основу записа Вука Караџића (*литература бр. 27*), најпознатијег ученика Велике школе, сазнајемо да је Југовић прво предавао деци само историју са географијом и рачун, разломке. У Конаку су се касније ђаци учили писмености, рачуници, земљопису, историји, затим су слушали немачки, статистику страних држава и савремене Србије, нешто мало физике, стилистику, народно право, државно право, кривични судски поступак, морал, црквено певање и егзирцир с пушком. После 6 месеци рада ученици су завршили први разред. У марту 1809. био је отворен други, а убрзо и трећи разред. Велика школа је тада била нужна и неопходна ради образовања кадра за вођење нове државе, те су ђаци са завршеним трећим разредом одмах распоређивани на разне војне и административне дужности. Новоствореној Србији били су неопходни образовани стручни чиновници и добри радници за научне и књижевне послове.

Вук Караџић и Лазар Арсенијевић Баталка⁵⁰, најпознатији ђаци Велике школе, омогућили су многим каснијим генерацијама да упознају прилике у којима је школа радила. Многе догађаје и историјске чињенице су изнели у својим делима. Вуков "Правителствујушки совјет сербски за време Карађорђевића или отимање ондашњих великаша око власти" и Баталкин први део "Историје српског народа" су дела од историјске важности за српски народ, јер представљају значајне изворе о почетку развоја школства у Београду.

За рад Велике школе везују се описи наставних средстава за изучавање тадашње математике. У почетку, у периоду од 1808. до 1809. године, рачун се учио без уџбеника, из белешки професора Ивана Југовића. После, од 1809. ученици су користили уџбеник књижевног естетичара и лиричара, **Јована Атанасија Дошеновића**⁵¹ (1781-1813), оригиналног наслова "*Численица или Наука Рачуна-изјасненијама, правилима, примерами и наставленијама, по новејшем образу од инострани језика на србски сабрата Јованом Атанасијевим Дошенович. Част Прва. В Будиме, писмени Краљев. Унгарск. Универзитета. Лета 1809.*". Ова Численица је била намењена за практичну елементарну употребу математике, посвећена трговцу Игњатију Станковићу, "великокупцу и грађанину пештанскоме". Предпоставља се да се по овој Рачуници и даље радило, или је пак била само помоћна ручна књига. То је једна од најстаријих рачуница код Срба, објављена у време преломно за развој нове српске културе и српског језика. Аутор је у предговору исказао своје симпатије према народном језику и веру у његову победу. Садржај Численице (320 страна) је имао 9 делова са по неколико глава, које су биле прилично јасне. Говорило се о правилу тројном, верижном правилу, интересном рачуну, о основним операцијама са више јединица и другим проблемима везаних за свакодневни живот, разноврсне новце, мере. Све то је изложено са пуно објашњења и примера. На крају књиге, у речнику, на три листа су били извучени термини, новосковане речи и поједини изрази, а на почетку је био предговор од 32 стране. Нове речи је Дошеновић створио преведећи математичке и трговачке термине.

⁵⁰ Историограф Баталка-рођен 1793. у Буковику, касније др. саветник из времена прве владе књаза Милоша.

⁵¹ За податке о Численици и другим рачуницама коришћена литература бр. 46. чланак "Почеци наставе математике у београдској Великој школи Карађорђева доба", аутора Милована Ристића

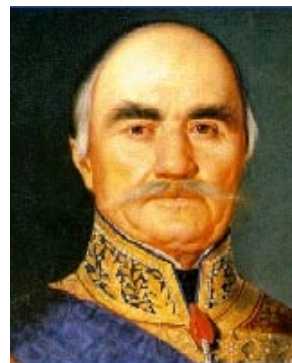
На основу "Српске библиографије" Стојана Новаковића из 1869. године сазнајемо да су постојале још неке рачунице на српском језику пре Дошенивићеве Численице, и то:

"Новаја српскаја аритметика или простое наставленије к хесапу, из разних книг собрано, новими примери кратчајшим образом изјаснено и к употребленију учашичија сја сербскија јуности издаано от --. В Млетках 1767."-Дамјановић Василије (1734-1792.). То је била прва српска математичка књига уџбеник елементарне аритметике значајна за обнову српске културе. Аутор је завршио протенстански лицеј у Пожуну (Братислави), па је могуће да је ова књига настала превођењем, препричавањем неког страног уџбеника из аритметике. (*Податак о овој књизи литература бр. 2*)

Вујановски Стефан - *"Руководствије ко аритметики за употребленије илирическија в малих училишча учашичија сја јуности. Виена 1777."*

Мразовић Аврам - *"Руководство к науке числителној во употребленије слав.-серб. Народних училишч. В Будиме граде, 1798."* Нова издања ове књиге јавила су се и 1804. и 1818. године.

Даљи развој школства и просвете је прекинут, јер је прекинут и динамичан развој Београда турским освајањем 1813. године. Репресалије које су уследиле довеле су до устанка 1815. Вођа устанка, кнез Милош Обреновић (1783-1860), успео је да унесе више дипломатије са Турцима. Ојачао је међународни положај Србије, нарочито у односу на Турску. Био је кнез Србије два пута, и то од 1815. до 1839. и од 1858. па све до своје смрти 1860. године. Сматрао је да владар треба да управља народом као једном породицом, а он, тај владар треба да *"похваљује и одликује послушне, а лењивце и непослушне да исправља саветима и казнама"*. Није признавао Устав из 1838. године. Због тога је имао ривале, владавину уставобранитеља која се ослањала на војску и чиновнички апарат и није била демократска, али је направила корак напред у односу на апсолутистичку владавину кнеза Милоша. За српског кнеза, после бекства кнеза Михаила Обреновића из Србије, изабрали су уставобранитељи Александра Карађорђевића, а уствари су његовим постављењем завели своју владавину. Штитили су интересе грађанске класе која се полако стварала и помагали су развој трговине и занатства. Неразвијена Србија је за време Уставобранитеља полако постајала грађанска држава са очигледним привредним напретком, а Београд главно културно средиште и престоница земље. Целокупна владавина Уставобранитеља одликовала се модернизацијом државног апарата као и развојем просвете и културе отварањем школа, културних установа и слањем успешних појединаца жељних знања у Европу на школовање. Рад на формирању аутономног, научног и образовног система дао је одличне резултате. Школске⁵² 1835/36. године Србија је имала 26 државних, 27 општинских, 17 приватних основних школа. Нормална школа је имала две класе, млађу и старију. Свака је трајала две године. Законом из 1844. године нормална школа је основна, а уместо класа су уведени разреди. Школовање у сваком разреду је трајало годину дана. Основна школа у селима је имала 3 разреда, а у варошима 4.

⁵² Коришћени подаци из чланка "Књиге, издавање књига и библиотечке установе у Србији 19. века", аутор Милош В. Немањић, часопис Братство 8, издање друштва Свети Сава, 2004.

Средње образовање у нашој земљи прошло је више развојних етапа и на његову промену утицале су промене у сфери рада и производње и дужини основног образовања. Уставобранитељи, као присталице Русије, окрећу се против Александра, јер су сматрали да је био аустрофилски расположен. Светоандрејска скупштина изгласала му је неповерење, а владавина Уставобранитеља завршена је у децембру 1858. године.

Временско раздобље од 1858 до 1914. године једно је од најзначајнијих у историји Срба. У том интервалу Србија је постала модерна европска држава са својим уставом и законима, демократским уређењем, привредом, индустријом и саобраћајем у развоју. Србија је стекла државну независност 1878. Напредњачка влада донела је многе корисне и слободоумне законе у судству, војсци и образовању од 1881. до 1884. године. 1882. Србија је постала Краљевина, а 1888. (са исправкама из 1903.) донела је демократски Устав којим су била обезбеђена појединачна грађанска права и политичке слободе за све грађане. Период конституисања модерног образовног система у Србији био је од 1905. до 1914.

Тридесетих година 19-ог века Србија је имала три уставна чиниоца: Народну скупштину, Државни савет и кнеза. Кнежева власт је била правно и фактички утврђена и развијена, а Државни савет је личио на олигархијско тело. Народна скупштина је била без стварне моћи, једно традиционално тело које се састајало по обичајном праву. Кнез је делио са саветом законодавну и управну власт, а 1817. уклонио је Карађорђа, свог противника. Због владавине Милоша Обреновића стално су избијале побуне народа. Он је владао неограничено, деспотски и суровим

методама. Како је рекао В. С. Караџић: *"Никоме нису били обезбеђени ни живот, ни част, ни имање."* Политика кнеза била је да се српски живаљ са југа уз одређене привилегије насели у Београду. Турци, готово у бесцење, продавали су тада имања и куће, задржали су тврђаву, а варош је припала Србима.

Београд је тада био познат као политички револуционарни центар у коме није било стабилности. Развој школства, образовања и културе текао је доста споро. Демографски фактор је негативно утицао на појаву и ширење школа у Београду. У периоду од 1815. године до Првог светског рата постојао је изузетно негативан биланс између рађања и смртности. Ретке су биле године у којима је било више беба. Харале су многобројне болести. Највише је било туберкулозних болесника који су масовно умирали. Нарочито је била велика смртност деце. Све ово као и мањак женског становништва, велики број самаца, довели су до тога да је највећи број становника тадашњег Београда био из миграција. Досељеници су били обична сиромашна радна снага сеоског менталитета незаинтересована за образовање и културу. Осим тога и оно мало Београђана који су имали културних и економских услова живели су веома кратко. Дужина људског века Београђана, на пример за

1897. годину, према статистичким подацима⁵³ била је 27,8 година, а у интервалу од 1901. до 1905. године износила је 31,1 годину.

Млада српска буржоазија живела је по западним узорима и није ценила народне обичаје. У том периоду у Београду је живело доста Немаца, Аустријанаца, па се по улицама а и кућама све више говорило француски и немачки. Процес усвајања западњачког начина живота одвијао се нагло и без заостајања, на све чвршћој основи економског процвата Београђана. Грађански и трговачки слој се обогатио, развило се школство, уметност, књижевност, адвокатура, позоришни и музички живот, тако да је Београд постао и значајно културно средиште. Из Крагујевца, у јуну 1835. године је пренета штампарија и почеле су поново да излазе "Новине Српске", нешто мањег формата од садашњих дневних новина. Излазиле су сваке недеље на 4 стране. Први број ових новина одштампан је у Београду 28.3.1832. године, са редовним излажењем у Крагујевцу од 5.1.1834. где је привремено била штампарија. На крају првог броја било је "Објавленије", у коме је народ обавештен како ће добијати "Новине Српске": *"Будући да у нас још не има свуда праве поште, на којој би се човек на новину записати могао и преко које би је примао, то ће се по високом налогу књаза, и засад, записивати на Новине Српске код судова нахијски: судови ће их раздавати онима који ју буду држали, но она господа која ју буду држала дужна ће бити слати нарочите своје људе да ју од суда примају, које је тим лако извршити што се у сваком суду или у чаршији мјеста у коме је суд нахијски сваки или сваки други дан налазе Срби са свију страна. Судови нахијски умољавају се учтивејше да шиљу како имена и презимена оне госпоре која Новине Српске желе имати и на њих записати се, а тако и два талира цене њине доле потписаној Књажеско-Српској печатњи у Крагујевцу."*

Ове новине су кренуле у народ захваљујући ствараоцу српског новинарства Димитрију Давидовићу. Он је био и дипломата, државник. Написао је "Општенародна права Србина". Пре "Новина Српских" издавао је у Бечу девет година "Новине Српске из царствујушег града Вијене". Први алманах-часопис ослобођене Србије "Забавник", који је раније излазио у Бечу, 1833. Давидовић је издао у Београду. Давидовић је био инспирисан радом Захарија Стефановића Орфелина који је упорно указивао да књиге и новине треба писати на народу разумљивом језику, и ако сам то није могао. Служио се мешавином српског, рускословенског и руског језика. Орфелин је био песник, публициста, историчар, издавач, графичар. Основна жеља му је била да убрза начин учења најширих маса како би знање постало заједничко благо свих људи а не само оних који су га стицали путем дебелих и често неразумљивих књига. Орфелинова идеја о писању на разумљивом српском језику била је спроведена неколико деценија касније у Бечу, појавом првих српских новина 3.3.1791. године (по старом) под именом СЕРБСКИЈА ПОСВЕДНЕВНИЈА НОВИНА⁵⁴. Покретачи и издавачи били су браћа Публије и Георгије Мркидес. Те новине су излазиле два пута недељно, а издавачи су имали много тешкоћа око њиховог издавања и остварења жеље да новине пишу разумљивим народним језиком. Нису успели и новине су се ипак морале штампати црквеним словима и стилем који је био разумљив само "високом друштву".

⁵³ Подаци узети из чланка "Витешке, дворске и цивилне школе мачевања у Београду од 1403. до 1940." аутора Александра Станковића

⁵⁴ За податке о Д. Давидовићу и новинама коришћене историјске свеске Српско наслеђе 7, јул 1998. године, чланак "За 30 шљива и 300 гроша" аутора Драгана Ђорђевића. У раду је за податке о штампарству коришћена и литература бр. 24. чланак "Српско штампарство".

Даље присуство турске војске у тврђави спутавало је развој Београда и културни напредак Београђана. Међутим, догађаји око убиства једног српског дечака на Чукур чесми, довели су до бомбардовања београдске вароши. Тако је био створен повод за преговарање око дефинитивног одласка турске војске из српских градова. После владавине од 346 година, Турци су 18. априла 1867. године дефинитивно напустили Београд. Град је постао слободан симболичном предајом кључева. Тада је кнез Михаило Обреновић (1823-1868) преселио у Београд престоницу из Крагујевца, што је био нови подстицај бржем привредном и културном развоју града. Он је био просвећени апсолутиста, који је за време своје владавине (1839-1842. и 1860-1868.) унапредио Србију и успео да у турској оријенталној београдској вароши, надокнади тристагодишње повремено грађење и доведе до стварања великог броја грађевина европског стила. Веома млад и неискусан, Михаило се није најбоље сналазио у сложеним приликама унутрашњег и спољашњег положаја тадашње Србије. Убијен

је 1868. у Кошутњаку као жртва завере. |

У другој половини 19-ог века, када је Србија постала потпуно функционална држава, основан је велики број школа различитог типа. У Београду је 1850. године основана Виша артиљеријска школа због гашења предходне Гвардијске школе. Виша артиљеријска школа била је претеча праве војне академије (*на сл. лево*) и прва високошколска установа у Србији на којој се предавала математика са акцентом на калкулус и аналитичку геометрију. Официри су тада у Србији стицали најквалитетније образовање, па су самим тим били и културнији од осталих. Од математичара се на Академији издвајао **Димитрије Данић** (1862-1932.). Он је после неуспеха на конкурс за професора математике Велике школе у Београду предавао математику на Војној академији од 1887. Био је први доктор математичких наука у Срба. Поред наставног рада на Академији Д. Данић је писао математичке приручнике за војне питомце. 1888. године у Београду је издао "Обрасце и теореме из тригонометрије", а 1893. и "Аналитичку геометрију". (О Д. Данићу литература бр. 77)

Први корак ка новој средњој школи била је осморазредна гимназија из 1886. На даље, све до 1893. године разматрало се да ли је за Србе боље да имају класичну или реалну гимназију, или обе, или можда и неку трећу. Тек 26.6.1898. доношењем закона о средњим школама предвиђено је да у Србији поред елитне реалне гимназије постоји још и реалка и класична гимназија. У реалној гимназији су биле подједнако заступљене и природне и друштвене науке. Она је на тај начин обезбеђивала "најбоља знања". 13.9.1898. године донет је наставни план по коме се радило. План је због унапређивања наставе у реалној гимназији доживео измене 13.8.1899. и 11.9.1902. године увођењем руског језика. Изглед структуре тог плана је: хришћанска наука (изучавала се у првих шест разреда, 12 часова), српски језик

(увек, 30 часова), немачки језик (увек 28 часова), латински језик (учио се од трећег разреда до осмог, укупно 33 часова), француски или грчки језик, руски језик (само у последња два разреда тј. 4 часа), земљопис (прва 4 разреда, 10 часова), историја, јестаственица (укупно 15 часова, није је било у трећем и осмом разреду), физика (изучавала се у трећем, седмом и осмом, укупно 10 часова), математика (заступљена у свих 8 разреда, укупно 36 часова), филозофска проповед (само у последња два разреда, тј. 4 часа), цртање (прва четири разреда, тј. 8 часова), краснопис (прве 2 године, 2 часа), певање (прве 2 године 4 часа), гимнастика (у сваком разреду по три часа). Укупан наставни фонд реалне гимназије је био 256 часова. То је збир часова свих предмета у 8 разреда, а такође и недељни збир часова свих 8 разреда. Приметан је већи фонд часова латинског од српског језика. Следећи недостатак је изостајање хемије и историје у првом разреду. Грчки се углавном није изучавао него француски због Европске опредељености ученика, и то од петог до осмог, укупно 20 часова. (О наставним плановима и програмима гимназија литература бр. 16.)

Иначе, закон о средњој школи тог времена био је рестриктиван. Дошло је до смањења броја гимназија, због покушаја да се подигне квалитет гимназијске наставе. Укинуле су се школе које нису испуњавале прописане стандарде за средњошколско образовање. Наравно, било је тада и оних који су сматрали да је потребно смањити прилив деце у средње школе због смањења могућности њиховог активног друштвено-политичког рада укидањем многих гимназија. Тако се створио недовољан број гимназија. Поред ученика из Србије школовали су се и они са

простора некадашњих српских територија. Они су чинили једну четвртину укупног броја ученика. Њихова различита култура, васпитање, предзнања утицали су на општи постигнут успех. Све ово је довело до оснивања 6 нижих приватних средњих школа. Оснивање приватних гимназија је био у порасту у односу на 1904. годину. Тада је постојала само једна, а 1912. било их је 22. 1902. године се у допуни закона о средњој школи помиње и потпуна Државна женска школа. Ово је била нова перспектива српског народа почетком 20-ог века, јер се оступило од уобичајеног српског традиционализма.

Србија је крајем 19-ог века успела да оствари архитектонска и уметничка дела у европском стилу. Ново у архитектури Београда⁵⁵ од времена Кнеза Михаила, заслужног за градски урбанизам, су асиметричне грађевине под утицајем византијског грађења. Настале су преузимањем облика и структуре нових европских стилова, тако да је у другој половини 19-ог века извршена и урбанистичка и остала европеизација Београда. Свој први урбанистички план Београд добија 1867. године. Централни положај имала је улица Кнеза Михаила (*на сл. горе лево*), најкраћа веза између тврђаве и

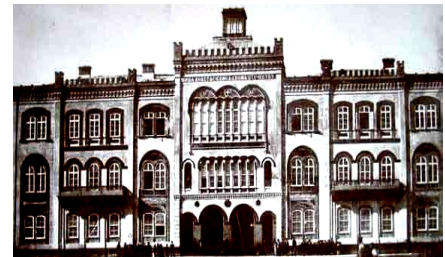
⁵⁵ За податке о развоју Београда, његовој архитектури, грађевинама к

вароши. Она убрзо постаје и најважнији трговачко пословни центар, што је и данас. Старе занате замењује индустрија, а трговину и саобраћај поспешује изградња пруге Београд-Ниш 1884. године. Град добија струју, трамвај, паробродско друштво и значајне научно културне установе, као што су: Конак кнегиње Љубице⁵⁶ грађен од 1829. до 1831, Саборна црква⁵⁷, Велика школа (нова зграда сазидана 1863. године), Народно позориште 1869. (ту је изгласан Устав 1888. год. *старо здање је на слици десно*), Стари двор саграђен између 1882. и 1884. године (1913-1918. изграђена зграда Новог двора) са циљем да својом архитектуром и функционалном унутрашњошћу превазиђе све предходне резиденције српских владара, јер свака власт воли иза себе да остави и нешто материјално, нешто што је вечно и монументално. Тако су се многе наше династије овековечиле кроз здања.

Архитектура за њих није била само уметност, него је била и средство којим су показивали своју моћ.

Конак дворског комплекса је на слици лево, иначе, то је кућа саветника Стојана Симића која је од 1844. до 1903. коришћена као двор српских владара. Многи важни догађаји одиграли су се у овој палати династије Обреновић и то: Краљ Милан абдицирао је у корист сина Александра 22.2.1889. године, од 1903. до 1913. Двор је био резиденција Карађорђевића, затим од 1919. до 1920. двор је служио за одржавање седница привремене Народне скупштине, за дворске забаве и пријем странаца. Занатлије и трговци, пошто су били богатији слој грађана утицали су на јавни живот Београђана. Миша Анастасијевић, Илија Милосављевић⁵⁸-Коларац, Сима Игумановић-Пироћанац, били су просветни културни добротвори и дародавци српског народа. Свакако је значајно споменути Капетан-Мишино здање грађено од 1858. до 1869. године. Све значајне просветне и културне установе по жељи дародавца Мише Аксентијевића биле су извесно време у овој згради: Министарство просвете, Велика школа, Прва београдска гимназија, Народни музеј, Галерија слика и Библиотека. Седнице народне скупштине (1864-1875.) и Сената (1901-1903.) одржавале су се у свечаној сали овог здања (*на слици горе лево је новији изглед Здања, десно је зграда из 1867.*). Миша Анастасијевић (1803-1885.) је био трговац, бродовласник, најбогатији човек тог времена. Основао је Београдско

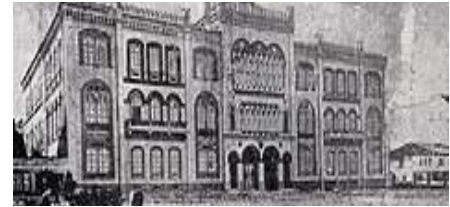

⁵⁶ КНЕГИЊА ЉУБИЦА (1788-1843), жена кнеза Милоша Обреновића, која му је родила синове Милана, владао Србијом непуних месец дана, од 13.6. до 8.7.1839. године, и рано умро, и Михаила, који је владао у два наврата. У почетку је ту живела кнегиња са синовима, од 1842. зграда је служила као Лицеј, од 1862. је ту био Касациони и Апелациони суд, после 1918. Уметнички музеј, па Црквени музеј, Дом старца и старица, Завод за заштиту споменика културе Србије је од 1945. до 1972. Сада је у саставу Музеја града Београда. Конак репрезентује градску кућу из прве половине 19-ог века.

⁵⁷ Црква је посвећена Св. Архангелу Михаилу. Спада међу највеће црквене грађевине у Кнежевини Србији. Грађена је од 1837. до 1840. на месту старе цркве из 1728. године на Варош капији. Опремање и декорисање урађено је од 1841. до 1845. године. Катедрални храм је грађевина за коју су везани многи историјски догађаји у прошлости Београда и Србије.

⁵⁸ КОЛАРАЦ-рођен око 1800. и живео до 6.10.1878. године. Он је био београдски трговац. Српском народу је саградио и поконио Универзитет. Надимак је добио по свом родном селу Колари.

читалиште, 1846. године, подигао за Србе цркву и двоспратну школу у Румунији. За време владавине уставобранитеља био је председник Народне скупштине.

"За Капетан Мишу једни кажу да је био велики господин, други да је био скоројевић, а и једни и други да је био бизнисмен великог стила, а кажу и да је био једини солски великокупац на Дунаву и Сави, од Сиска па до Црног мора. Животни пут Мише Анастасијевића, пут од по нужди учитеља, преко дућанског помоћника, тегљача лађа уз Бердан, царинара, подрумара, трговца стоком и јеленским роговима, до трговца па и велетрговца сољу на Балкану, симбол је раста и напретка не само новостасалог трговачког слоја обновљене Србије, већ и њеног полета после завршетка Другог устанка 1815. године, када је одлучно, али опрезно и мудро, закорачила ка економској и политичкој независности." Овај цитат из историјске свеске бр.10 Српског наслеђа још ближе описује типичног представника српског богаташа почетком 20-ог века.

Изградња Железничке станице 1884. и пристаништа на Сави доводе до премештања тежишта града, а ранији турско-источњачки део града Дорћол, почиње да губи од свог значаја. (На сл. десно је Дорћол из 1846. године, а лево је изглед ул. Цара Душана из прве половине 20-ог века.)

1890. општина Београд⁵⁹ имала је 54000 становника који су живели у 9 квартава: Град (Тврђава), Варошки, Врачарски, Теразијски, Енглезовац, Дорћолски, Палилулски, Сава-Малски и Топчидерски. Законом о "устројенију општина" из 1839. основано је Управитељство вароши, а Београд је проглашен општином, која је била смештена у згради Господарског (Милошевог) конака.

Започета интензивна изградња Београда по његовом дефинитивном ослобођењу од Турака, настављена је и у првим годинама 20-ог века. Неке од значајних грађевина из тог периода су: Етнографски музеј⁶⁰ основан у фебруару 1901. године (на сл. десно је прва зграда Музеја коју је поклатио Стевча Михаиловић трговац из Јагодине), Народни музеј 1902. године, Скупштинско здање чије је грађење започето 1907. а довршено 1936. године, Бели двор саграђен 1936. Тада највиша зграда Албаније сазирана је 1940. године на месту где је од 1860. постојала кафана⁶¹ са истим именом. На целој територији београдске вароши по урбанистичком плану, изграђене су и многе друге установе и значајни објекти.

⁵⁹ Коришћене историјске свеске Српско наслеђе 7, јул 1998. године, чланак "Динар од сребра"-Велимир Буцало.

⁶⁰ Прво значајно систематско сакупљање обављено је ради учешћа на Свесловенској изложби, одржаној у Москви 1867. И ако су сви тада прикупљени предмети остали у Москви, важност изложбе је због тога што је у Србији, и на Балкану уопште, отпочело систематско сакупљање етнографских предмета и етнолошко проучавање тог простора. Српско учено друштво 1872. године дало је конкретан предлог за оснивање музеја који би чувао етнографске предмете. Те године је Стојан Новаковић изложио Предлог и нацрт за оснивање Српског историјско-етнографског музеја који ће радити самостално. Извор података Етнографски Музеј БГД.

⁶¹ У време Милоша Обреновића Београд је био град кафана, хотела, ханова, каравана. Културни, друштвени, чак и неки политички догађаји дешавали су се у кафанама. У кафанама Београда окупљала су се културно уметничка друштва, музичке групе, политичке странке. Први билијар се одиграо у кафани 1840. Први сајам књига одржан је у кафани "Коларац" 1893. Позоришне представе су играле у појединим кафанама Београда. Први филм у граду емитован је у кафани 1905.

На темељима бивше значајне позорнице духа и историје, изграђена је нова зграда Југословенско драмског позоришта. Овде је давне 1867. у доба Михаила Обреновића изграђен дворски Мањез-Војна јахачка школа, а 1917. године зграда је адаптирана у другу зграду Народног позоришта тз. Мањез. Десет година касније ова позоришна зграда је изгорела, па је 1928. саграђена нова. Између два светска рата овде је боравио парламент Краљевине Југославије, а тек од 1947. у тој новој згради је било смештено Југословенско драмско позориште, са првом изведеном представом 3. 4. 1948. године. Била је то драма Ивана Цанкара "Краљ Бетајнове".

Током Првог светског рата, Србија је изгубила 28% целокупног становништва, а Београд је био међу градовима који су највише страдали. Одмах по ослобођењу је постао престоница новостворене Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, са територијама Краљевине Србије, Краљевине Црне Горе и деловима Аустро-Угарске где су живеле Срби, Хрвати и Словенци. Највећа стопа раста становништва забележена је 1913. године прикључењем Старе Србије⁶² (Косова и Метохије) и Македоније, као и дела Новопазарског санџака. Македонци и Црногорци су убрајани у Србе, а припадници исламске вероисповести сврставани су у Србе или Хрвате.

СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ 1948. ГОДИНЕ		
Школе	Број школа	Број ученика
Стручне	248	55 063
Учитељске	66	18 831
Школе за фискултуру	3	373
Уметничке	80	12 644

СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ 1938/39. ГОДИНЕ		
Школе	Број школа	Број ученика
Стручне	53	17 430
Учитељске	34	3 898
Школе за фискултуру	0	0
Уметничке	21	3 173

Националне мањине, њих око 2 000 000, такође су живели у Краљевини СХС. Почетком двадесетих година у Краљевини је живело око 12 милиона становника, и то 39% су били Срби, око 24% становника чинили су Хрвати, а Словенаца је било око 8,5% укупног броја. Због великог броја неписменог становништва Краљевина СХС је била једна од најзаосталијих држава тадашње Европе. Македонија, Босна и Херцеговина имале су више од 80% неписменог становништва. Краљевина СХС проглашена је 1918. године. Постојала је као уставна, парламентарна монархија. Укупна површина Краљевине СХС износила је нешто мање од 250 000 км.² Због свог географског положаја била је средњеевропска, подунавска, балканска и медитеранска земља.

1929. Краљевина СХС је променила име и названа је Краљевина Југославија.

Различити обичаји, различити правни и школски системи у Краљевини СХС довели су до следећих резултата наше просветне политике који су табеларно приказани. (Први приказ је горе лево, а остала два су на овој страни. За податке у овим таблицама⁶³ коришћена литература бр.21.)

⁶² СТАРУ СРБИЈУ је у 19. веку представљала централна, јужна и југоисточна област средњовековне Србије. Ово подручје је обилovalo природним богатствима. Због терора Турака и Арбанаса народ је овде био прилично заостао, написмен, необразован. Бавили су се земљорадњом, сточарством, воћарством, примитивним заосталим методама у односу на народ који је живео на северу Србије и територијама уз Саву и Дунав. Живели су у малим кућама згуснутог махалског типа.

⁶³ Коришћен је и ИСТОРИЈСКИ АТЛАС-издање Завода за уџбенике и наставна средства Београд и Завода за картографију "Геокарта" Београд.

Проширен за територију Земуна, Београд је престао да буде погранични град и брзо се развијао у сваком погледу, тако да је почетком тридесетих година 20. века имао око 230 000 становника. Тада је само још 5 градова, Загреб, Суботица, Сарајево, Скопље, Нови Сад и Љубљана имало преко 60000 становника. Осим наплог ширења према Авали, Кошутњаку, Чукарици и Дунаву, и унутар старог градског језгра подигнут је велики број објеката, грађевина, културних и просветних институција, те је Београд тако добијао облике европског града. После рата обновљени су порушени привредни објекти, а изграђени су нови, индустријски капацитети у области металне, хемијске и електро индустрије. Такође, развијао се саобраћај, наука, техничка достигнућа. Просвета и школство су у 20. веку били у функцији стварања и развитка југословенске државе. За модернизацију образовања важно је коришћење уџбеника и часописа. Часописи су представљали методичку литературу за учитеље и наставнике, а обиловали су интересантним текстовима за ученике. Они су требали да допринесу окупљању свих научних идеја на пољу математичких, физичких и сродних наука. Све то је омогућавало брже уздизање научних кадрова, и могућност сарадње из целе Србије и иностранства. Часописи су највише настајали у Београду. Били су то:

"Просветни гласник"-*Београд*, излазио од 1880. године

"Учитељ"-*Београд*, излазио од 1882. године

"Наставник"-*Београд*, излазио од 1890. године

"Учитељски весник"-*Београд*, излазио од 1894. године

"Педагошки преглед"-*Београд*, излазио од 1902. године

"Дом и школа"-*Београд*, излазио од 1904. године

"Учитељска борба"-*Београд*, излазио од 1911. године

"Весник"-*Београд*, излазио од 1949. године, у издању Друштва математичара и физичара Народне Републике Србије; разрађивао проблематику универзитетске наставе, преко Друштва сарађивао са иностраним научним круговима.

ПОДАЦИ О ШКОЛСТВУ У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА			
ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ			
Година	Школе	Ученици	Наставници
1922	6 813	1 011 718	17 409
1929	10 246	1 005 072	23 131
1939	9 190	1 470 973	34 663
СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ			
1922	618	132 042	6 907
1929	990	148 727	10 221
1939	1 086	213 100	13 515

За проучавање образовног процеса у гимназијама, услед недостатка других докумената, најважнији извори су "Просветни гласник" и "Наставник".

Као гимназијски уџбеници за математику коришћени су од 1905. до 1919. године: *Математика (аритметика и геометрија)* од Ф. Хочевара - превод Ђ. Рокнић, В. Зделар.

Аритметика и геометрија од Франц Хочеваара – превод Коста Стојановић

Алгебра и геометрија од Франц Хочеваара – превод В. Димић и С. Давидовић

Логаритамске таблице – Радован Пејић

Унутрашња неопходност српског народа је свакако образовање, које је било немогуће остварити без развоја школства и образовних институција⁶⁴.

ПОЧЕЦИ ШКОЛСТВА У БЕОГРАДУ И ЗЕМУНУ

Јелисавета Начић⁶⁵ испројектовала је за школу 1906. године зграду садашње основне школе Краљ Петар. Школска зграда је подигнута 1907. по налогу "Општине београдске за потребе наставе кварта Варошког" и то на месту старе школе (*на слици десно*). У тој старој згради било је и Београдско читалиште отворено 1846. У оквиру Читалишта излазио је лист "Новине читалишта београдског". Новоизграђена

двоспратна пространа школска зграда представљала је најзначајније архитектонско остварење школске намене почетком 20. века. Имала је 12 учионица, зборницу, две канцеларије и још 3 просторије коришћене за школску библиотеку, гардеробу. Побољшани услови су водили ка модернизацији образовања, позитивно су деловали на успех ученика, а настава је

азијским уџбеницима и часописим коришћена литература бр. 16, а за часописе и Настава 1-2/2003, чланак "Математика за учитеље 4", аутора Драгана Трифуновића.

ИЧИЋ (1878-1955)-прва жена која је у Србији дипломирала на архитектонском одсеку у Београду. Од 1900. била је цртач министарства грађевине, вршилац дужности главног д. Пројектовала је и калемегданско степениште и многе државне јавне зграде.

представљала задовољство и за наставнике. Касније је најпознатија предратна основна школа изгледала као на слици десно. Била је у Дечанској улици у Београду и звала се Основна Школа Краљ Александар Први.

Утемељитељ школства у Београду је Мојсије Петровић, митрополит београдски, (слика лево), који је за потребе школе, доводио прве учитеље из Русије. Желео је да уз помоћ руских учитеља подигне духовни ниво свештенства и сузбије све јачу пропаганду католичанства. Веровао је у Русију и од ње очекивао моралну снагу и подршку.

У 18-ом веку он и Рус Максим Теренчевић Суворов⁶⁶ били су једини у Београду који су се бавили просветом. Уз Суворова из Русије је послато "70 примерака славенске граматике Мелетија Смотрицког, 10 Поликаркових тројезичних речника и 400 букварева". На тај начин преко "букварева" и граматика осетио се утицај руске школе у језику. Стари српскословенски "србуљски" језик са примесама народног говорног језика замењен је био руско-словенским тј. "славјаносербским" језиком.

Било је тешко у то време радити и учити ђаке због немаштине и заосталости. Није било ни одговарајућег плана организације школства. Прва предавања Суворов је држао у старој митрополитској резиденцији близу тврђаве. Имао је школске клупе. У његовој школи је било 50 ученика, међу којима и одраслих. Сви су код Суворова учили исто: десјатословје, буквар и рачуницу за децу. Суворовљеве нове педагошке методе нису прихватили ни ђаци ни њихови родитељи. Ђаци су се жалили и на неразумљивост руско-словенског језика, који је био смеса српског, руског и старог словенског. Учитељ Суворов је тешко успевао да задржи децу у школи. Претио је и позивао се на митрополита и његове казне, али их он никада није тукао. Ова школа је радила врло кратко, од фебруара до септембра 1727. године, јер су се ђаци разишли због бербе. Следеће школске године школа Суворова је пресељена у Сремске Карловце и то због рушења митрополитске резиденције и зидања градских здања. Овде се школа одржала од децембра 1727. У тој карловачкој школи је било 124 ђака, међу којима и ђакона, монаха, свештеника. Суворов их је све у почетку учио да читају руско-словенски, а онда је оне боље учио и руско-словенску граматику. Временом је увео и латински језик за све своје ђаке. Августа 1731. године напустио је школу у Карловцима посвађан са народом и лично огорчен. Отишао је у Аустрију, где је остао до 1737. при посланству у Бечу. Тада је био и српски учитељ у Сегедину, Северину и Новом Саду.

Пре доласка Суворова, код митрополита Мојсија радио је као учитељ "даскал" Стеван. Он је на најпримитивнији начин учио децу да читају црквене књиге, преписују и поје у цркви. Његови ученици су на навоштеној дасци писали и преписивали псалме и све оно што се пева у цркви. Тако су учили напамет, брисали, а онда поново писали наставке. Учећи на овај начин неки ни за 15 година нису могли да читају сваку књигу. Правдали су се да је то зато што баш ту књигу нису учили.

Због непослушности децу су тукли и на тај начин их васпитавали. На двору митрополита учитељи⁶⁷ су били истог ранга као послуга, са мањом платом од бечких куvara и собарица.

⁶⁶ Иначе, СУВОРОВ је из Русије дошао прво у Карловце, у мају 1726. године. Ту је тај школи и то од 1.10.1726. За податке о Суворову и руским учитељима коришћена је лит. шести период и ново доба) и литература бр. 54.

Темељ учитељству постављао је Вук Стефановић Карацић. Он је својим делом и педагошким радом оплемењивао и себе и децу. *"Из многоструке своје личности био је пример за све мудрости, за науке које је самоучки довео до генијалности и свеопштег признања"*.

Јован Миодраговић, (на слици десно), књижевник, познати дечији писац, студирао је педагогију у Лајпцигу, и Павле Шафарик су, такође овде учитељовали, као и многи наши учени Срби из света просвете, науке, културе и уметности. Учитељ у школи је био и Пера Тодоровић. Он је први у Србији увео наставу физичког васпитања. У дворишту школе, 1923. године, одиграна је прва кошаркашка утакмица у Београду.

Поред многих награда, одличја, ордена, признања, школа је добила и престижну Доситејеву награду за заслуге и успех.

ИМЕ ШКОЛЕ КРОЗ ИСТОРИЈУ	
1718-1739.	МАЛА СРПСКА ШКОЛА У БЕОГРАДУ
1839-1844.	ВАРОШКА НОРМАЛНА ШКОЛА У БЕОГРАДУ
1844-1878.	ОСНОВНА ШКОЛА КОД САБОРНЕ ЦРКВЕ
1878-1925.	ОСНОВНА МУШКА И ЖЕНСКА ШКОЛА КОД САБОРНЕ ЦРКВЕ
1925-1945.	ОСНОВНА ШКОЛА КРАЉ ПЕТАР ПРВИ
1945-1952.	ОСНОВНА ШКОЛА БРОЈ 1
1952-1993.	ОСНОВНА ШКОЛА БРАЋА РИБАР
Од 1993.	ОСНОВНА ШКОЛА КРАЉ ПЕТАР ПРВИ

Према свему што се дешавало закључује се да је развој школства⁶⁸ у

Београду доста споро напредовао, тако да су 1838. постојале две основне школе, Београдска код Саборне цркве и Палилулска⁶⁹ на Ташмајдану⁷⁰, при цркви Св.

⁶⁷ За све предходно о руским учитељима коришћена литература бр. 54 и 80 коришћен Педагошки музеј у Београду.

⁶⁸ Шетња старим Београдом, "Како су завођени школа и васпитање"- Српск

⁶⁹ Касније, 1894. је подигнута још једна Палилулска основна школа, била је пројектованих, изграђених школа у Београду. Поред ње је 1905. године као подигнута и Мала школа за потребе Првог ђачког интерната у Београду, та

⁷⁰ ТАШМАЈДАН-представља мајдан камена из кога је вађен камен за зид

Марка⁷¹, где је било гробље (*на сл. је стара црква из 1835. са окупљеним народом у порти*). На основу података литературе бр. 66 Друга основна школа у Београду почела је са радом 1.9.1838. као Палилулска школа, а онда је од 1931. године добила име Вук Караџић. 1844. преселила се близу Теразија, да би градској деци која су је похађала било лакше преко зиме. Имала је једног учитеља и 35 ђака. Касније, од те Теразијске школе настала је трећа школа, коју су као трећу по реду настанка назвали Трећа београдска гимназија. Почела је са наставом 1859. године као полугимназија на Теразијама. Иначе, Друга београдска гимназија, *слика десно*, установљена је актом из 1870. године. Била је подигнута на простору "Германовске баште" иза данашње зграде "Политике". Она је настала на предлог директора београдских гимназија. Отворена је као палилулска полугимназија. Непуних 6 година касније, ту се похађа и пети разред, па прераста у потпуну гимназију. Београдска реалка је била у оквиру ове Друге београдске гимназије у интервалу од 1898. до 1905. године. Указом Краља Петра Првог од 17.8.1905. поново је почела са радом као самостална Реалка и тако све до 1945. године. Две године пред рат у истој згради је са Другом мушком гимназијом била и Девета мушка гимназија.

У београдској Реалци је акценат био на природним наукама и математици (44 часова), нема латинског, тако да је српска омладина била припремљена за Технички факултет. (*На сл. доле десно је зграда Техничког института из 1900.*)

Структуру⁷² наставног плана београдске Реалке, за свих осам разреда сачињавали су следећи предмети: хришћанска наука, српски језик (увек, 29 часова), немачки језик, француски језик, земљопис, историја, јестаственица, физика са механиком (12 часова, изучавала се у трећем, седмом и осмом разреду), хемија са хемијском технологијом (IV, V, VI, VII, се изучава, тј. 10 часова), математика, нацртна геометрија (последња два разреда, 5 часова), слободно цртање (увек, 16 часова), краснопис, певање, гимнастика. Укупан фонд у овој гимназији је био 256 часова.

У почетку, па до завршетка школске 1897. године у **Другој**⁷³ београдској гимназији једини математичари су били др. **Петар Вукићавић** и **Петар Типа**. Касније, од 6.12.1898. овде су радили и др. **Ђорђе Петковић** и **Максим Трпковић**. 1898. је дошао и математичар Срета Стојковић који је постављен за директора Гимназије. Тада је за одржавање наставе математике у нижим разредима из Ниша дошао и **Коста Стојановић**. Остао је на том месту 6 година, а онда од 1903. је предавао примењену математику на Великој школи. Он је увео математику у дескриптивне науке, 1910. својим делом "Тумачење физичких и социјалних појава" приказао је теоријску претечу кибернетике као науке. К. Стојановић је један од оснивача Пољопривредног факултета, председник српског пољопривредног друштва и творац првог обрачуна националног дохотка Краљевине.

Никола Врсаловић, завршио је студије математике у Београду 1886. Од 1909. године био је професор математике у Другој београдској гимназији. Желео је

⁷¹ Црква Св. Марка је грађена од 1931. до 1940. на месту старе цркве. У цркви се чува једна од најбогатијих збирки икона из XVIII - XIX века.

⁷² За податке о наставном плану и Н. Врсаловићу коришћена литература бр. 16.

⁷³ Професори Друге београдске гимназије литература бр.77.и 61.

да настава математике постане боља и модернија, па је у ту сврху направио таблу, која је била од хартије намотана око једног ваљка и растегнута између 2 дрвена дирека. Ова Врсаловићева табла представљала је велику олакшицу при раду. Омогућавала је писање кредима различитих боја, (тада су имали три боје креды: црну, црвену, плаву), прегледност, уштеду времена. Врсаловићева табла је почетком 20-ог века представљена као модерно наставно средство и у Немачкој, Белгији, Аустро-Угарској и другим државама. Математичари који су издвојени у раду Друге београдске гимназије нису имали научних резултата, а и државна власт није сматрала да они треба да напредују у научном свету. Овој групи српских математичара је у оквиру математичких дисциплина дозвољено само да развијају школску наставу математике, пишу уџбенике и приручнике, посрбљавају стране уџбенике и објављују чланке у школским наставним часописима.

Од Теразијске школе настала је трећа школа, коју су као трећу по реду настанка назвали **Трећа**⁷⁴ београдска гимназија. Почела је са наставом 1859. године као полугимназија на Теразијама. На Палилули је у то време радила и "Виша школа васпитателно заведенија за женску децу". Ову школу су похађале кћери најугледнијих Београђана. Трећа београдска гимназија је од 1875. године Београдска нижа гимназија, тек 1891. Указом Министарства просвете и црквених дела Краљевине Србије постаје потпуна и добија назив Трећа београдска гимназија. До 6.11.1906. Гимназија се налазила у старој згради код Вазнесенске цркве⁷⁵.

1906. Гимназија је пресељена у нову зграду у Његошевој 15. Касније је то Трећа мушка реална гимназија. На крају школске 1910/11. године имала је 12 одељења са 492 ученика. Тада је Гимназија имала и наставничку библиотеку са 898 књига и ђачку са 912 књига.

Као успешног математичара ове Гимназије свакако треба споменути Симу Марковића. Он је у Трећој радио као суплент одмах по завршетку факултета 1911. Поред рада у Гимназији помагао је у настави и својим професорима на Филозофском и Техничком Факултету у Београду. Велики рад, знање и пракса у настави били су извор многих идеја о којима је доста писао. У дужем чланку под насловом *"О покрету за реформу математичке наставе"*, **Сима Марковић** је изложио своје ставове који се односе на садржај наставног градива у школама, његов распоред и обраду као и на улогу историје у настави математике. Исказао је овде своје мишљење и о уџбеницима, доношењу наставних планова, образовању наставника и полагању професорског испита. Тако нпр. истицао је да старијим ученицима "Све више треба обраћати пажњу на логичко мишљење и логичко исказивање мисли. Прецизност и концизност у мишљењу и исказивању мисли, то су две сјајне особине људскога духа, које више него и једна наука развија математика." Међутим, он је у складу са својим филозофским уверењима, сматрао да је општа и велика заблуда да је математика "чисто апстрактна и чисто дедуктивна наука" и често је говорио да

⁷⁴ Шетња старим Београдом, "Како су завођени школа и васпитање"- Српско наслеђе 9, септембар 1998.

⁷⁵ Црква је подигнута 1863. по налогу Михаила Обреновића, за војску из Велике касарне. На звонику је између осталих и звоно које је на Саборној цркви 1830. године огласило аутономију Србије.

математика: "као и све остале науке, има свој извор у искуству и у потребама практичног живота". Сима Марковић је наводио да "...математика резимира, прецизира и генералише искуства које стиче физика.... Математичка слика света је само једна специфична, апстрактна форма опште мислене слике света". Током рата написао је 4 средњошколска уџбеника из алгебре, објавио их је 1920. По завршетку Другог светског рата, Сима Марковић је радио у Београду као професор Друге београдске гимназије, а и држао је вежбе на Филозофском факултету.

1956. Школа као Гимназија се укида, одлуком секретаријата за просвету и културу Народног одбора среза Београда. Од тада зграда је служила за одржавање наставе нижих разреда Основне школе "Народни херој Слободан Принцип Сељо".

1958. године основана је поново Трећа београдска гимназија, у улици Првог маја (данашња Генерал Жданова). Тада је Трећа настала од Четврте мушке и Друге женске гимназије. Некадашња Четврта београдска гимназија налазила се у згради која је саграђена 1932. године у улици краљице Наталије. Ученици гимназије су овде похађали наставу све до 1956. Извесно време је ту француски језик предавао Јован Скерлић. Данас је у тој згради електротехничка школа "Никола Тесла".

1963. Трећа београдска гимназија постаје СПОМЕНИК КУЛТУРЕ због историјских и архитектонских вредности зграде у Нушићевој 15. Исељена је Основна школа. █

1964. школска зграда Треће је у Његошевој 15, али је тада названа Осма београдска гимназија.

По години оснивања и почетку гимназијске наставе у Београду је свакако **Прва** београдска гимназија. Она је основана 1839. године. У првим годинама рада настава се одвијала без најосновнијих учила и уџбеника. Често је имала и преко сто ученика у једном одељењу, а била је и без своје школске зграде. Њени први професори били су Василије Берар и Михајло Поповић. Берар је исте године

постављен за првог гимназијског управитеља. Од 1853. године постоји звање Директора школе.

У почетку гимназија је имала само два разреда, први и други граматикални, а налазила се у кући Николе Селаковића у Југ-Богдановој улици 26. Касније је сваке године отворан по један разред, да би школске 1842/43. школа постала потпуна гимназија отварањем петог разреда. 19.12.1846. године управитељство Гимназије замолило је Попечитељство просвештенија да га извести "да л'се клечање и други видови телесне казне, осим боја с прутом, у Гимназији употребити могу". Повод овом питању било је професорско кажњавање ученика клечањем, што није било поменуто у званичним прописима. У одговору Попечитељства од 15.1.1847. истакнуто је да се "дозвољава да професори Гимназије могу и ову казну упражњавати, но тако, да иста не превазиђе више од једне четврти сата". У овом периоду школовање је завршило 90 ученика. Од 1844. године школа има шест

разреда, библиотеку и прве књиге. Тада су се у гимназији за више разреде учило по следећем програму, и то у петом разреду је изучавано седам предмета: наука хришћанска, реторика, латински језик са толковањем, митологија, земљописаније, историја народа, алгебра, начертаније. Наредни, шести разред је имао наставу из следећих осам предмета: Наука хришћанска, поетика, толковање стихотвораца, древности словенске, грчке и римске, земљописаније, алгебра, антропологија и етика, начертаније. И тада то још није била средња школа у европском смислу, али се ипак изједначила у рангу са гимназијама у иностранству. Седморазредна гимназија започиње свој рад школске 1853/54. године у улици Краља Петра 4. Овде се Гимназија налазила од 1847. до 1863. и од 1899. до 1905. године. Тада су се учили многи предмети, али највише страни језици: старословенски, немачки, француски, латински и грчкојелински. Старословенски је био језик за више духовне потребе. Ученији људи писали су искључиво тим језиком. За многе наше писце 18. века говорни народни језик је био прост, паорски, говедарски.

У гимназију нису могле да се уписују ученице све до 1880. године, јер се сматрало да нема потребе да женска деца похађају гимназијску наставу кад у Београду постоји "Виша женска школа", и то од 1863. Касније је основана и у Крагујевцу 27.11.1891. Друга државна Виша женска школа. Овај тип школа се у Србији постепено модернизовао. У структури наставног плана из 1894. математици су у сваком разреду била намењена 2 часа. Значи настави математике је укупно било посвећено 10 часова, јер се у шестом није изучавала. 1895. отворене су још четири школе овог типа, и то у: Шапцу, Нишу, Пожаревцу и Пироту. Касније од 1900. до 1905. постојале су само у Београду и Крагујевцу. Све то је указивало на модерност и патријалхалност српског народа тог периода.

Од 1867. постојала је и Београдска реалка у згради која је зидана од 1838. до 1840. године као приватна стамбена кућа Цветка Рајовића, управитеља београдске вароши. Сада је на том месту Педагошки музеј Србије, на сл. десно, основан 1896. године као Школски музеј, захваљујући Учитељском удружењу Србије. Иначе, зграда некадашње Београдске реалке је служила и за потребе енглеског конзулата, а од 1862. и за српску жандармерију.

Те 1862. године у Првој мушкој гимназији у Београду матурирао је **Љубомир Клерић**. Вероватно подстрекнут наставом коју је он имао прилике да прати бавио се и истраживачким радом, побољшањем и модернизацијом наставе математике. Клерић је за наставу конструисао математичке инструменте: поларни пантограф (1875.), тракториограф (1892.), апарат за цртање кривих линија другог реда (1899.). Тракториограф му је омогућио да механичким путем конструише трансцедентне бројеве π и e . Писао је и у "Гласнику" Српског ученог друштва објављивао своје стручне и научне радове. Поред општег знања поседовао је огромно искуство у инжењерском раду, био је познат и као стручњак за машинство. 1871. је изабран за члана Српског ученог друштва, а од 1887. је члан одељења природних наука, заједно са Димитријем Нешићем, Јосифом Панчићем и Јованом Жујовићем. Рударски инжењер Љубомир Клерић изабран је 1875. на Великој школи, за редовног професора механике и науке о машинама. Он је пуно урадио на изради наставног

плана и програма из механике. Допrineо је стварању катедре Нацртне геометрије са пројективном геометријом и графостатиком, као и прерастању Велике школе у Универзитет. Обављао је и многе друге послове и државне функције у циљу развијања просвете, културе, образовања и целокупног напредовања Србије.

Од 1892. године Гимназија постаје осморазредна са великом матуром и тако се изједначава са средњим школама у најразвијенијим школским системима оног времена. Убрзо после тога она је класично-хуманистичка гимназија са класичним и реалним усмерењем. На основу "Висоцајишје уредбе о јавном наставленију" изучавали су се следећи предмети, и то у првом разреду: катехизис, српска граматика, немачки језик, земљописаније, јестествена историја, рачуница, краснописаније. Следећи разред је имао седам предмета из првог разреда плус латинска граматика и историја народа. У трећем разреду ученици су слушали следећих шест предмета: историја библијска, латинска граматика, немачка граматика, земљописаније, историја народа и рачуница. У четвртном разреду тадашње класичне гимназије изучавали су се: историја цркве християнске, латинска граматика, немачка граматика, земљописаније, историја народа, рачуница, начертаније (рисовање). 1902. године се угасио класични одсек, због незаинтересованости ученика, који су пратили шта се ради у Европи. Друго, реално усмерење је преовладало и имало је следеће предмете: наука християнска, реторика, латински језик са толковањем, митологија, земљописаније, историја народа, алгебра, начертаније. Значи, ово друго усмерење имало је више часова математике и говорништва, али се није изучавао немачки језик.

У временском интервалу од 1914. до 1919. године школа због рата није радила, а зграда је служила као болница. После Првог светског рата мења се назив и она постаје "Прва мушка реална гимназија у Београду". Овај назив је добила да би се разликовала од женских гимназија. Давала је долазећим генерацијама својих ученика солидно образовање из скоро свих области друштвених, природних и техничких наука и уметности, имајући увек у виду да српски народ треба што пре да се спасе од празноверја, неслободе, незнања и људског понижења. Тако је Гимназија већ крајем 19-ог века постала успешна просветна установа, а као таква била је и узорни модел средње школе у Србији. Из ње су излазиле генерације одличних ученика и угледних професора, који су касније постали признати научници и академици.

Тек после сто година рада школа је добила нову зграду на Дорћолу, поред цркве Св. Александра Невског, у Душановој улици где се и данас налази. Иначе, грађење ове цркве у прошлости је било врло тешко и напорно. Руски добровољци долазећи у Србију да помогну Србима у рату са Турцима донели су и покретну шатор-цркву, посвећену Св. Александру Невском. Поставили су је на Студентском тргу, испред зграде Београдског универзитета. Освештана је 19.9.1876. године. Тада је коришћена за богослужења и причест војника пред одлазак на фронт. Идући по ратишту, руски војници су са собом преносили и своју цркву, па је 26.9.1876. постављена на Делиградском пољу где су се причешћивали и где су вршена опела погинулих. По завршетку рата шатор-црква је пренета у Београд у круг велике касарне, а касније у порту Саборне цркве. Повлачењем руског добровољачког штаба и одласком из Србије, војна шатор-црква поклоњена је Србији и Београду. 1877. ова

црква продата је на лицитацији, а углавном све црквене ствари пренете су у Саборну цркву, а потом у новосаграђену цркву Св. Александра Невског на Дорћолу. Прва зидано здање ове цркве, је од 1877. па све до 1.10.1891. године, када је порушена због урбанизације и регулације улица. На месту где је била црква, изграђена је 1893. дорћолска основна школа са посебним урбанистичким значењем. Школа се прво звала Српска краљевска основна школа, а од 1927. је то Основна школа "Јанко Веселиновић". Овде је у једној малој просторији била импровизирана капелица Св. Александра Невског. Касније је у Дому Светог Саве, такође на Дорћолу, импровизирана капела где се служило док није изграђен садашњи храм. Освећење темеља данашњег храма извршено је 12.5.1912. године, у присуству Александра Карађорђевића, који је положио камен темељац. Црква је саграђена у српско-византијском стилу по пројекту архитекте Јелисавете Начић.

Шестоаприлском окупацијом школска зграда Прве београдске је бомбардована, школске ствари и администрација су уништени. Убрзо је школа претворена у касарну окупационе војске. Настава се одвијала са прекидима у просторијама других околних школа. Рад Гимназије се нормализује у јесен 1946. године, а до реорганизације долази тек школске 1959/60. Тада је то Гимназија са друштвено-језичким и природно-математичким смером.

Славни ученици Прве београдске гимназије између осталих били су и многи научници: Михаило Петровић Алас, Јован Цвијић, Стојан Новаковић, Димитрије Нешић, Милан Ђ. Милићевић, Јован Скерлић, Сима Лозанић, Бранислав Петронијевић, Слободан Јовановић, Александар Белић, Љубомир Стојановић, Богдан и Павле Поповић, Коста Вујић, Веселин Цајкановић, Јован Бошковић, Милан Вујаклија, Берислав Злоковић, Татомир Анђелић, Милан Бартош, Александар Дероко, Богдан Маглић.

Као школа са богатом традицијом, успешним предратним и послератним генерацијама крајем 20-ог века добила је статус СПОМЕН ШКОЛЕ и то у смислу васпитавања и неговања правих људских вредности. Захваљујући свему томе избор наставничке професије је био најзаступљенији код матураната ове, а и других српских гимназија. Тадашња омладина се поистовећивала са својим професорима због њихове ауторитативности, моралности, просвећености.

Ипак, сметњу даљем развоју представљала је чињеница да је Београд био погранични град према Аустрији и да је као такав препрека њеној освајачкој политици према Балкану.

Са друге стране развијао се **Земун** са посебним статусом пограничног града у оквиру Војне границе⁷⁶. Погранични крајеви Срема ушли су у оквир Војне границе 1741. године, у

⁷⁶ ВОЈНА ГРАНИЦА (ВОЈНА КРАЈИНА)-у почетку је била погранична одбрана од Турака. Створена је још у 15-ом веку формирањем одбрамбеног стране угарско хрватског краља. Касније се проширила на Срем, Бачку, подручје са војном управом. Образована је од Срба, Хрвата, Румуна, М

оквиру које је Земун посебан са већим самоуправним правима. Земун је старо насеље чији се почетак знатнијег развоја везује за крај 17-ог и почетак 18-ог века као и за аустро-турске ратове. Земун се брзо привредно развијао. Поред пољопривреде и рибарства развили су се занати, трговина, а с тим у вези и саобраћај, нарочито речни. Тако је град постајао важно трговачко место у коме је још 1730. због боље трговине између Турске и Аустрије отворена главна пропусна станица за робу и путнике ткз. контумац, као и споредна пропусна станица за мањи, свакодневни промет ткз. растел. Преко контумаца су се одржавале многе везе између Срба, који су живели подељено у две царевине. У току оба српска устанка преко ове главне пропусне станице одвијале су се везе земунских родољуба и српских устаника. У периоду обнављања државних и културних институција Кнежевине Србије, преко контумаца су долазили многи учени људи из "прека" у ослобођену Србију, због жеље да допринесу бржем напретку привреде, културе и образовања у процесу модернизације српског друштва, али су много пута због нераздевања власти и бежали натраг, преко.

Економски развој града огледао се у подизању утврђења, државних зграда, црква, грађанских кућа у центру, школских установа. Старо историјско језгро Земуна и данас садржи значајне културно-историјске и уметничке споменике, као и градске архитектонске вредности из 18-ог и 19-ог века, као нпр. зграду Магистрата⁷⁷ (на слици горе лево), Поште, општине која је изграђена 1886. године, зграда Војне команде чије је првобитно здање из 1783., зграде Команде ваздухопловства која је назидана 1935. као монументална грађевина са кипом Икара на фасади, земунске Капетаније саграђене 1908. као пристанишна зграда⁷⁸, Царинарнице подигнуте 1781. године на месту још старије зграде исте намене. Свакако треба поменути породичне куће: Ичкову⁷⁹ изграђена 1793. године, Караматину (на слици горе десно је кућа подигнута 1764.), Давидовићеву, (на сл. десно кућа из друге половине 18-ог века у којој је 1789. рођен Димитрије Давидовић), Спиртину кућу, зграда је из 1853. године и у њој је данас Завичајни музеј Земуна.

Значајно место културног развоја Земуна заузима образовање и изградња школа. Тако се за почетак развоја школства у Земуну узима 1728. година, и ако је још за време владавине⁸⁰ Турака у Земуну, постојала 1663. године једина школска установа, муслиманска основна школа-"мектеб". 1728. година је важна у историји

земунског школства јер је тада установљена Немачка основна школа на данашњем Омладинском тргу, при капучинском манастиру,

Представљала је поред војног и здравствени заштитни кордон. В области Царевине. Граничари су учествовали и у свим ратовима кој

⁷⁷ Магистрат је основан 1751. године. У згради на приказаној слици је био смештен до 1871. Тада је зграда предата на коришћење суду. Суд у Земуну се и данас налази у просторијама те зграде.

⁷⁸ Једина зграда сачувана од некадашњег комплекса бродског уреда из 18-20. века

⁷⁹ У овој кући је од 1802. до 1803. живео познати устанички дипломата и трговац Петар Ичко.

⁸⁰ Турци владали у Земуну од 1521. до 1717. године

на месту тадашње католичке цркве. Та школа је позната као прва српска Земунска школа (*на сл. лево*), чију традицију наставља садашња Основа школа "Светозар Милетић", која је често мењала називе. Градска дечачка школа 1916. уселила се у зграду која од 1852. добија данашњи назив, а између два светска рата носила је име "Краљевић Томислав". За оно доба монументална грађевина налазила се у мочвари (*на слици десно*), али је ипак одолела времену и ратовима, тако да је сачувана до данас.

Општа српска основна школа "за подуку српске младежи у српском (илирском) такозваном славенском читању и писању" радила је у кругу Николајевске цркве од 1745. Ова српска црква подигнута је 1745. на месту старијег православног храма. Њена ризница садржи велики број предмета занатства и примењене уметности из 18. и 19. века, као и култне предмете, црквене реликвије, богослужбене књиге. Илирска дворска депутација за вођење српских послова унапређивала је организацију и рад опште српске основне школе. Депутација је оформила три српска школска округа за подручја Срема, Словеније и Хрватске, са седиштем у Осијеку. При овим окрузима основано је више од 110 српских школа, организовани су курсеви за учитеље, као и педагошке новине у раду школа. Повољнији утицаји и јачање грађанског сталежа од 1749. године били су резултат проглашења Земуна за слободну војну градску општину, тада војни комунитет. Овде је 1751. организована и прва градска управа-Магистрат.

Почетак значајних промена земунског школства је 1774. године. Тада је уведена општа школска обавеза и прописана стручност учитеља. Овакве промене у циљу бољег образовања земунских Срба биле су неопходне, јер се после 1728. године помиње као приватни српски учитељ и неки месар Тома. Због свега тога учитељи са подручја Војне границе одлазили су у бечку Нормалну школу ради стицања звања у складу са новим Општим школским редом. Следеће године рад земунских школа почиње да прати служба надзорништва, у складу са утврђеним прописима и упутствима.

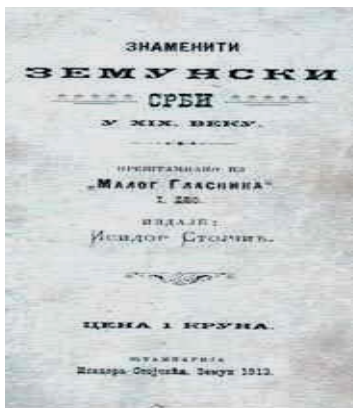
1779. године реорганизована је Немачка школа у Земуну. Она је тада добила виши ранг и назив Градска школа, а у саставу је имала Нижу тзк. Тривијалну и Вишу школу. 1786. године Градска школа пресељена је у једноспратницу коју користи све до 1914.

Грци и Цинцари захваљујући Грчком школском фонду, основали су 1794. године Грчку школу у доњем делу Земуна, а Јевреји су се подучавали на хебрејском језику, од 1755. године, у Јеврејској школи поред синагоге. Слика лево је новије

здање синагоге које је у непосредној близини Градског парка. Та синагога подигнута је на месту старије синагоге из 18 века, заједно са јеврејском школом и општином. Јевреји, Грци и Цинцари имали су великог утицаја на привредни, културни и урбани развој Земуна.

1796. митрополит С. Стратимировић одобрио је отварање нове српске школе, под условом да је издржавају становници горњег дела Земуна. У том делу вароши српски учитељ Михаило Владисављевић бесплатно је учио децу. 1799. у горњем делу Земуна одвијала се редовна настава у приземници од набоја, покривеној даскама. Ту школу издржавала је Српска православна црква. Она је од 1829. године плаћала још једног учитеља. Јефимије Ивановић, познати свештеник, улагао је много у школство, које је од 1812. до 1834. тј. до краја његовог служења у Земуну видно напредовало. "Прота је био човек школе, цркве и народа свог"⁸¹. Одмах по доласку у Земун 1812. основао је школски фонд из којег се плаћало "српско учитељство земунско"⁸². Прота Ј. Ивановић заслужан је и за почетак прослављања Светог Саве по школама као ђачке славе. "За школску младеж то је најмилији празник у српству а за његов сјај прота Ивановић је доста допринео."

1816. основано је у земунском предграђу, насеље Франчестал, од пољопривредника и занатлија немачке националности. Овде се 1820. оснива приватна школа, која је од 1834. Тривијална мешовита школа, а 1822. године са радом почиње Тривијална девојачка школа. Исте године отворене су још две Српске школе, и то једна код Николајевске, (слика лево), најстарије земунске цркве која се

помиње још 1573. године као мала српска православна богомоља чије је данашње здање у барокном стилу из 1745. године. Друга Српска школа отворена је код Богородичине, највеће земунске цркве (слика доле десно), која поседује збирку културних предмета, старих богослужбених књига и икона, а предходно поменуте Српске школе имале су и школску библиотеку. У њима су учила и грчка деца. Током 18-ог и у првим деценијама 19-ог века у Земуну стварају најпознатији српски дрворезбари, сликари и други српски уметници.

1828. подигнута је уз стару црквицу Свете Тројице у Горњој вароши приземна зграда за Српску мешовиту школу, а годину дана раније у Градској школи се организује Опетова (продужна) школа.

⁸¹ Цитирано из "Знаменити земунски Срби у 19. веку", чијим је издавањем крајем јула 1913. Земун добио већу културну и историјску важност. Приказана насловна страна.

⁸² Овај и следећи цитат су такође из "Знаменити земунски Срби у 19. веку".

1840. основана је Српска женска школа, тј. прва школа за женску децу Срба.

Од 1858. у саставу Главне школе је дворазредна Нижа реална школа, као претеча данашње гимназије. Касније је то троразредна, па четворазредна Мала реалка. Налазила се на пијаци поред Римокатоличке цркве. 1879. Земун добија Велику реалку, (слика лево) а од 1895. и Реалну гимназију са осам разреда. Школске 1913/14. године гимназији је дограђен други део зграде. Она је тада имала 350 ученика и 30 наставника. На

слици лево је панорама Земуна, настала око 1897. године. У средини је "Јавна општа болница сестара милосрдница", најстарија болница на Балкану из 1891. године. На десној страни слике су земунске цркве и Велика реалка.

1871. године почиње постепено увођење наставе на српскохрватском језику у неспрским школама. У земунској Великој реалци 1883. год. уведен је српски као наставни језик.

1884. основана је Трговачка школа, која је од 1911. године Трговачка академија. Занатске школе отварају се и следеће 1885. и то Шегртска, Дрворезбарска

и Школа за плетиво кошара.

1894. са радом почињу Виша девојачка школа, Женска стручна школа, Мађарска мешовита школа.

За време рата земунска гимназија је радила скраћено. Нова зграда гимназије изграђена је 1916. због скучености простора старе зграде гимназије. Старо здање било је свечано отворено давне 1880. године, када је заснован и Градски парк. Од 1917. поново је дозвољен упис женске деце, који је прекинут још 1884. године. 1918. настављају са радом све постојаће школе уз извесне реорганизације, са новим плановима и програмима, као и називима школа. Тако је од 1923. уведена мала матура, а 1925. прихваћен је јединствени план и програм за целу државу. Од 1924. Реална гимназија носи назив Државна мушка реална гимназија у Земуну⁸³, која је од

⁸³ За податке о Земуну коришћена литература бр. 7, "Културна историја Земуна" - Стеван Радовановић, Земун, 1970. година; а о школству Земуна бр. 10 и 68; Српско наслеђе 1, јануар 1998, чланак "Фундатори земунски у корист науке и просвештенија" – Гордана Корић има о првим школама у Земуну.

1932. мешовита. Све до 1930. честе су промене у школству, спајају се поједине средње школе. 1935/36. године гимназија је имала 1 300 ученика и око 60 наставника.

1933. из Београда у Земун је пресељен Пољопривредни факултет. На београдском Лицеју пољопривредна наука предавала се са прекидима још од 1853. године. После стварања Универзитета 1905. године, при Филозовском факултету, оформљен је Пољопривредни одсек. Одсек је 1919. прерастао у посебан Пољопривредно-шумарски факултет. Градња факултетске зграде у Земуну почела је 1930. године.

Касније, 1933. године отворене су Стручна школа за одрасле, Полицијска школа, а нешто раније и специјалне школе за хендикепирану децу.

1939. отворена је приватна музичка школа као одељење Музичке школе "Станковић". Тада су почеле да раде и прве предшколске установе.

Током окупације за време Другог светског рата Гимназија је радила у тешким условима. После ослобођења 1946. подељена је на две мешовите школе уједињене тек 1958. године у Прву земунску гимназију. Здање Гимназије је било доста оштећено у ратовима. У њој су тада боравили војници, заробљеници па чак и коњи. Зграда је одолела свему, тако да се задржала до данашњих дана као једна од репрезентативних старих грађевина Земуна. (слике лево и десно). Земунска гимназија је сада споменик културе под заштитом државе.

После Другог светског рата земунско школство доживљава свој прави процват отварањем нових основних, средњих (машинске, медицинске, ауто-саобраћајне) и виших школа (машинске, медицинске, унутрашњих послова).

ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ, РАЗВОЈ ШКОЛСТВА И ОБРАЗОВАЊА У ПАНЧЕВУ

Скоро два века **Панчево** се налазило под турском влашћу, у саставу Темишварског санџака. Тада је Панчево било насеље са утврђењима оријенталног карактера и претежно хришћанским становништвом, а 1718. године улази у састав Аустроугарске монархије.

Некадашње турско насеље, рушено и често опустошено за време Аустро-турских ратова постепено се обнављало и развијало, те тако за време банатске војне границе постаје варош и седиште Дванаестог немачко-банатског граничарског пука. Све

ово доводи до пораста становништва и ширења варошице. У периоду од 1720. до 1722. започело је досељавање Срба из околине Темишвара у садашњу Горњу варош, а истовремено немачки колонисти са горње Рајне формирају Доњу варош. После пописа, почетком 1764. било је 415 српских и 117 немачких кућа. Касније, тек 1767. год. досељавају се Румуни и живе у једном и у другом делу вароши. Од почетка осамнаестог века саграђене су репрезентативне јавне и државне грађевине као и зграда гимназије. (Са леве стране горе је слика магистрата, а са десне је тадашња гимназија). Питање школства постављено је са закашњењем, па је претходно поменута гимназијска зграда изграђена 1859. године.

У то време постојала је нека примитивна Нормална школа која је 1777. год. издала "на јавност" штампани

програм. Од 1764. до 1794. године, развијајући се у оквиру Војне границе као војно-граничарско трговиште, Панчево је за српски народ било важно црквено и просветно средиште. На сликама лево и десно је, српска православна Успењска црква подигнута 1810. године са градском улицом у којој се налази. Основна карактеристика је доминација архитектонских елемената над сликарством, богатство грађевине. Осим овог православног храма у Панчеву свакао треба поменути и Горњоварошку српску цркву, такозвану Преображенску цркву, *(на сл. доле десно)*, која представља споменик културе од изузетног значаја и манастир Војловица удаљен бкм. од Панчева, *(слика доле лево)*. Манастирски конак подигнут је 1841. Постоји манастирска библиотека, као и ризница икона, портрета, уметничких дела српских сликара 18-ог и 19-ог века. Иконе на иконостасу урадио је панчевачки сликар Аксентије Јанковић.

Панчево добија карактер града 1794. спајањем Горње и Доње вароши у слободни "комунитет"-слободну комуноу. Крајем 18. века било је овде око 1 000 кућа. Становништво су сачињавали Срби, Турци, Немци, Румуни, Јевреји и у мањем броју други народи. 1796. године Срби подижу поред тек почете цркве Богородичиног успења, прву српску школу и посвећују је светом Ђорђу. Ова школа је била сазидаана од солидног материјала. Пре ње постојала је у Панчеву добро посећена немачка школа, "коју је подигао цар за румунске, српске и немачке граничарске војнике". 1826. године

сазидаана је зграда српске Девојачке школе, а наредне 1827. у складу са еснафским привилегијама отворена је недељна "Повторна" школа за калфе. Зграда Више девојачке школе подигнута је 1867. године. Ову школску установу за образовање женске омладине основао је са панчевачким добротворима истакнути панчевачки адвокат и политичар, др. Светислав Касапиновић. Средином 19. века град је имао и Математичку школу.

Осим поменутих зграда постојале су и три предioniце свиле, две пиваре, једна фабрика уља на парни погон, 77 гостионица и једно купатило. Најстарији индустријски објекат у граду је стара пивара основана 1722. Из тог доба сачувана је нешто измењена првобитна зграда пиваре са старом опремом и инсталацијама за производњу пива. Укидањем Војне границе 1872. још су бољи услови за даљи привредни и културни напредак Панчева. Од 1894. град се повезује железницом са Бечкереком, а са Вршцем 1896. године.

С обзиром на устројство Војне границе и назадни турски утицај, град касније почиње своје функције: добија Магистрат, зграда Градске управе, грађена од 1833. до 1838. године. После 1945. овде су смештени Музеј и Архив града Панчева. Народни музеј је основан 1923. и садржи богате фондове, развијену излагачку и издавачку делатност. Између два светска рата долази до сређивања рада Градске библиотеке.

Уласком Војводине 1918. год. у састав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца долази до новог периода развоја Панчева и ближег повезивања са Србијом. Панчево и Земун од 6. 1. 1929. улазе у састав управе Београда. Почетком 20. века Панчево је имало 20 200 становника. Повољни развој и ширење града прекинуо је Други светски рат. Град после рата, 1948. године има 26 500 становника.⁸⁴

ПАНЧЕВАЧКА ГИМНАЗИЈА

Почетак рада панчевачке гимназије⁸⁵ везује се за прву половину 19-ог века, када је царским указом основана троразредна Царско-краљевска главна школа. Тридесетих година панчевачки угледни трговци Тома Сандуловић и Игњат Барајевац, завештали су имања општине у културне сврхе. Од њиховог новца основани су фондови који ће у каснијим годинама имати велики утицај на развој гимназије. Од тренутка именованог фонд се стално увећавао, те је по оснивању гимназије остало пара за набавку школског прибора и других неопходних средстава за професоре и остало особље. Отворена је добро опремљена библиотека за наставнике и ученике, укупне вредности од око 14 500 форинти.

1851. године постојећа школа претворена је у Царску-краљевску нижу реалку. Осам година касније овој школи додато је и једно одељење једногодишње практичне школе. Зграда школе изграђена је 1859. године. Увођењем петог и шестог разреда 1863. школа се претвара Царску-краљевску вишу реалку, па се та 1863. сматра годином оснивања школе.

У то време панчевачка реалка била једна од најцењенијих школа у царству, што доказује и успех њених ђака на изложби у Паризу 1867. и факултетима у Немачкој и Швајцарској. У то време постојали су у гимназији кабинети за сваки

⁸⁴ Статистички подаци за поч. 20. века узети из "БЕОГРАД у прошлости и садашњости"-Брнко Вујовић, Београд, 2003. За остале податке о Панчеву коришћена литература бр. 34, 42. Из Монографије коришћени чланци: "Између ђака и неучења", "Између прошлости и садашњости", "Између равнице и неба". Такође коришћени подаци Историјског Архива за историју Панчева.

⁸⁵ Коришћена литература бр.67 и подаци Историјског Архива у Панчеву о Гимназији "Урош Предић".

предмет опремљени најмодернијим справама, инструментима и другим училима, који су били заиста интересантни за то доба. 1871. на окупљању европских просветара у Паризу проглашена је за најопремљенију и најстручнију школу те врсте у Европи. Све то је тадашњим ученицима обезбеђивало одличне услове за учење, а гимназија је била једна од најбољих у оно време у Аустроугарској.

Након Аустро-угарске нагодбе, школа 1872. мења име и постаје Угарско-краљевска државна виша реалка, а од 1881. године отварањем првог разреда је Угарско-краљевска државна реална гимназија. Отварањем свих осам разреда 1888. г школа званично постаје Угарско-краљевска државна виша гимназија. Исте године саграђена је школска зграда која се и данас користи у исте

сврхе. Оно што је одликовало рад школе овог периода био је стални притисак прво аустријских, па онда и мађарских власти на углавном српски живаљ, па је у одређеним периодима званичан језик био искључиво мађарски.

Од 1872. године панчевачку гимназију похађао је и наш познати физичар и научник Михајло Пупин. (На сл. десно је његова слика из дечачких дана). Касније, он је завршио своје школовање у Америци и постао директор Колумбија колеџа. Био је угледан и признат у свету. (На сл. десно су Пупин и Алберт Ајнштајн.)

Његов савременик, познати сликар Урош Предић, матурирао је 1876. у овој гимназији.

У то време изучавали су се следећи предмети: веронаука, латински језик са књижевношћу, грчки језик са књижевношћу, немачки језик са књижевношћу, географија, нацртна геометрија,

Оцена	За предмет	За залагање	За владање
1	<i>Одличан</i>	<i>Неуморно</i>	<i>Узорно</i>
2	<i>Врло добар</i>	<i>Издржљиво</i>	<i>Похвално</i>
3	<i>Добар</i>	<i>Пристојно</i>	<i>Добро</i>
4	<i>Довољан</i>	<i>Мало</i>	<i>Законито</i>
5	<i>Недовољан</i>	<i>Врло мало</i>	<i>Мало законито</i>
6	<i>Ништа</i>	<i>Никакво</i>	<i>Незаконито</i>

лепо писање и физичко васпитање са елементима војних вежби. Занимљиво је да је тада функционисао следећи систем оцењивања предмета, успеха, владања приказан у табели лево.

Све док је Гимназија постојала и радила долазило је до етничке дискриминације српских ученика која се временом појачавала. То је био одраз става и начина вођења државе, школства и цркве Аустроугарске монархије. Број часова српског језика се смањивао. Врхунац Аустро-

Угарске дискриминације је постигнут за време анексионе кризе 1908. године. Тада

се укида српски језик у Гимназији, а уводи нови предмет - "Обука у гађању и руковођењу пушком по војничким прописима". То је условило незадовољство међу становницима Панчева, нарочито међу ученицима и неким српским професорима. У таквим приликама један део младе српске буржоазије пришао је Мађарским владајућим круговима, а друга страна, млада радничка класа водила је борбу за националну слободу. Један од истакнутих револуционара Васа Стајић своју борбу отпочео је покретањем часописа "Нови Србин", у којем се залагао за националну равноправност.

Када је почео рат, 1914. године сва лица преко 11 година била су протерана у унутрашњост Угарске. Панчево је испражњено због гласине да ће један немачки пук прочистити становништво од оних неподобних, сувишних. Почетком Првог светског рата настава у Гимназији је обустављена и претворена у војну болницу, што је уосталом био случај са свим установама које су у то ратно време имале своју зграду. Касније, до краја 1915. године настава се одржавала отежано у просторијама Српског вероисповедног забавишта и Српске девојачке школе, а од краја 1915. до 1918. поново је све у старој згради Гимназије. Када је рат окончан уопште није било часова. Настава је била прекинута из више разлога и то: болести-шарлаха, мањка огрева, наставни кадар је био нестручан, није било уџбеника, књига.

Гимназија се поново отвара 20.2.1919. године у згради данашњег панчевачког историјског Архива и то као приватна, четворазредна школа која спрема ученике за полагање испита у јавним српским школама. До почетка наредне школске године Гимназија је постала осморазредна државна школа. Услови за рад су били отежани јер су се последице рата прилично осетиле и у школству. Тако су пред сваки час професори морали да праве скице својих предавања, које би ученици после преписивали. Због ниских плата 1923. 12 професора је дало отказ, а наставу је похађало само 305 ученика. Као професор физичког, у овом периоду радио је познати књижевник Милош Црњански. Касније се број ученика повећавао, тако да је 1934. по одлуци Министарства просвете, школи додељена још једна зграда у непосредној близини гимназије са 11 учионица и једном канцеларијом.

Окупација 1941. уноси нове промене у животе панчевачких гимназијалаца. Професори и ученици који су учествовали у демонстрацијама 27. марта били су стрељани, а ђаци јеврејске националности избачени су из школе. Иако скраћено и неквалитетно Гимназија је и даље радила. Уз српски, званичан језик је био тада и немачки. По наредби Немачке команде Гимназија је исељена из своје зграде и имала је своје учионице у згради Основне школе "Бранко Радичевић". Недићева власт је издејствовала неке реформе школства, што је донекле поправило ситуацију у школи.

Многи ученици и професори страдали су у току рата, а школа је остала као спомен на њих и њихову прошлост.

епархији 1713. године најмање село је било **Кумодраж** са две куће, а највеће **Вишњица** са 116 кућа.

У **Јајинцима** је било 13 кућа. Следећа таблица приказује постепени спори пораст становништва:

ГОДИНЕ	1820.	1821/22.	1823.	1825.	1826.	1827.	1828.	1829/30.	1831.
БРОЈ КУЋА	10	10	11	10	13	12	12	12	15

1867. године Јајинци су припадали "општини Кумодрашкој, срезу Врачарском и окружју Београдском". Према попису из те године који је урадила комисија села може се видети економски потенцијал становништва Јајинаца.

"Имали су 2 коња, 52 вола, две воденице и два витла, три казана за печење ракије. Гајили су пшеницу, кукуруз, раж, јечам, оvas, поврће, дуван, воће и винову лозу."

Број становника Јајинаца од 1844-1961. године					
година	број	година	број	година	број
1844.	134	1910.	458	1953.	1080
1866.	187	1921.	489	1961.	2587
1884.	269	1931.	922	1971.	3879
1900.	347	1948.	875	1991.	4136

Напред описан благи пораст становништва Јајинаца био је један од узрока заосталог развоја школства, тако да је основна школа "Јајинци" основана 1915. године за време окупације. Радила је у кући Саве Петковића, а после 1918. године у кући Валожича, све до подизања нове зграде 1924/25. године. Зграда је саграђена добровољним прилозима грађана. Први учитељи су били Илинка Бутрић и Риста Ракочевић. До 1965. године школа је била четвороразредна, а од тада је постала осмогодишња школа за децу Јајинаца и Раковице.

На другој страни Београда и то у његовој непосредној близини је насеље

Мирјево (на слици лево је некадашње село које се није увек звало Мирјево). Турски путописац Евлија Челебија је почетком 18-ог века описивао Мирјево и околину као рајски врт са правим ружичњацима. 1721. године Мирјево је имало 7 кућа, цркву и џамију која је доласком Немаца постала католичка црква, а образовање је овде почело отварањем основне школе. Та школа у Мирјеву је најстарија у ближој околини Београда. Почела је са радом 1833. одмах после отварања београдске школе "Краљ Петар".

На слици горе десно је школска зграда која је подигнута 1901. године, а на следећој је учитељица Даринка Пејић са ученицима. Она је водила трећи разред са 12 дечака у своје време службе од 1888. до 1889. године. 1888. је и снимана са својим разредом. То је најстарија слика једног разреда основне школе на територији Београда, а можда и Србије. Сliku је урадио краљевски, српски дворски фотограф Никола Лекић из Београда.

Први учитељ је био Глигорије Несторовић. Од 1833. до 1851. године рад те школе је био повремен, због недовољног броја ученика, недостатка школске зграде. Тек после 1851. године у Миријеву је школа стално радила. Миријево је имало 9 школских зграда од тога данас 8, једна зграда је срушена 1910. године.

Неки облик школства, најпримитивнији, одвијао се и западно од Београда, у **Обреновцу**. 1824. основана је Обштествена школа, прва основна четворазредна школа само за мушку децу, са 15 ђака и првим учитељем Георгијем Николићем. Обреновац је 1863. године имао 830 становника и прву женску основну посебну школу са 4 разреда. Уместо гушчим и орловим перима писало се од 1863. металним, а чаславац са псалтиром је био избачен из наставе. Обреновац је 1866. постао варошица са 1 313 становника, па су се од 1871. отварале многе основне школе у оближњим селима. 1894. отворена је Женска занатска школа обреновачке женске подружнице. 5.11.1898. отворена је и грађанска троразредна школа са радионицама за картонажу, дрворез, а после и за столарство. 25.1.1899. отворено је и прво забавиште. 1900. године Обреновац је био на 8 месту од 58 варошица Србије са 2 733 становника, од којих је 47.8% било писмено.

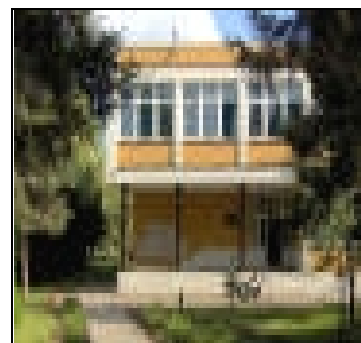
Почетком XX века Обреновац је био једна од највећих варошица у Србији. Имао је Срески расадник, затим подружнице Српског пољопривредног друштва, Женског друштва, Трговачке омладине, певачко друштво "Обреновиц". У Краљевини Србији Обреновац је постао доста јак трговачки, привредни и извозно-увозни центар. Дрвно-прерађивачка и млинска индустрија биле су међу најразвијенијима у Србији, док су трговина и занатство такође били на високом нивоу. У Обреновцу су тада живели: занатлије, трговци, кафеције и гостионичари, кочијаши и рабације, пољопривредници, бројна помоћна радна снага, 4 учитеља, 4 учитељице, 2 лекара, 1 марвени лекар, апотекар, свештеник, шпедитери, предузимачи, радници у радионици платна, службеници у срезу, општини и пошти, службеници у два новчана завода, школски служитељи, и 339 ђака уписана у школској 1900/01.

Телефонска централа са 14 претплатника прорадила је у Обреновцу 5.4.1902.

године. Из обреновачке средине је 1903. Божа Маршићанин именован за управника града Београда. Наредне године, тачније 3(16).11.1904. по податку из "Радничких новина", у кафани "Антоновић" (*на сл. лево*), данас "Централ" , основана је "Радничка читаоница". Овај датум је узет за дан оснивања библиотеке у Обреновцу. Та 1904. је била важна и за школство Обреновца. Тада су спојене мушка и женска школа. 1905. Обреновац је на петом месту међу 61 варошицом у Србији, имао је тада 3 150 становника. 25.11.1910. Обреновац је добио своју прву банку - Посавску банку одобравањем правила, а управни и надзорни одбор сачињавали су, са једним изузетком, обреновачки трговци. 1912. одржан је течај за неписмене, о чему нема веродостојних података. На основу указа Министра Просвете, 6.10.1922. одобрен је рад Приватне гимназије у Обреновцу. Први директор гимназије био је Михаило Груичић. Он је 2.11.1922. године упутио Министарству Просвете - Одељењу за средњу школу акт и тако обавестио колико ученика похађа гимназијску наставу. Из старих докумената може се сазнати следеће: у први разред било је уписано 46 ђака, 23 мушких и 23 женских, с тим што је један ђак био поновац. У други разред било је уписано 15 ученика, од тога 11 дечака и 4 девојчице и такође су имали једног поновца. Укупно су радила само 2 наставника: Десанка Максимовић-предавала је српски и француски језик, Светозар Милошевић-предавао веронауку, а директор Груичић је предавао математику. Десанка Максимовић је радила у обреновачкој гимназији на месту предметне учитељице, а касније је свој рад наставила у Трећој женској гимназији у Београду. У оба разреда обреновачке Гимназије није било цртања, писања, теорије музике, гимнастике и женског рада. Први родитељски састанак је одржан 14.10.1922. у 15. сати, а директор је одржао предавање: "О правима гимназије и дужностима родитеља." У првој школској години рада гимназије, и то у току маја месеца 1923. године Министарство Просвете послало је свог изасланика за преглед и контролу рада. То је био чувени научник и професор Универзитета у Београду др. Иван Ђаја. 1923. године примљени су у Гимназију и нови наставници и то: Стана Илић из Неготина, док су из Пријепоља дошли супружници Олга и Тимотије Климчук. Он је био Малорус, православац који је Филозофски факултет завршио у Београду. Овај брачни пар радио је у гимназији и после Другог светског рата и својим преданим и савесним радом оставио неизбрисив траг у школству Обреновца.

Гимназија, *на слици десно*, је од самог почетка свога постојања активно учествовала у свим јавним манифестацијама и прославама у граду, али се ученицима "због слабог учења" често забрањивало да учествују у раду неке од бројних организација. Такође се строго водило рачуна и о моралном васпитању.

Једно од важних питања било је плаћање школарине за похађање гимназије. Тако, по ценовнику за 1924. годину најскупља школарина за једну годину износила је 2 400 динара, док је најнижа школарина била 600 динара. Плаћање школарине увек је зависило од имовинског стања родитеља и исплаћивало се у четири годишње рате. Родитељи са два или више ђака у гимназији имали су одређен попуст. Постоје индиције да деца сиромашних родитеља која су притом узорни и добри ђаци у претходном школовању, нису уопште плаћала школарину. Од 1927. до 1929. године дошло је до пада броја уписаних ученика што је и разумљиво због ратних година. Интересантно је напоменути да су школске 1928/29. била уписана 2 ученика рођена 1911. године, затим 4 ученика рођена 1912. и 9 ученика рођених 1913. године.

Територија општине **Барајево** богата је културно-историјским споменицима. Најзначајнији су Црква брвнара у Вранићу из 18. века, основна школа у Вранићу која је подигнута 1848. године, Матића кућа с краја 18. века, стара зграда основне школе у Божидаревцу из 1891. године, остаци старих воденица, стара породична кућа са доксом и стара механа Љубинковића у Бељини, римски мост у Бељини,

центар Месне Заједнице Бељина, стара механа у Барајеву и др. Експонати из археолошких налазишта са овог подручја, стари новац, оружје, иконе, црквене књиге, етнографски материјал, документа и фотографије важних личности чине богату црквену ризницу у Вранићу. Крст игумана Манастира Боговађа, Хаци Рувима, *(на сл. лево)* је направљен 1796. године, а поклоњен цркви у Вранићу 1800. У овој цркви се налази и богата књишко-архивска грађа од 16. до 20. века, као и библиотека са око 10 000 књига. У Великом Борку, селу општине Барајево, је 1805. године одржана прва Народна скупштина устаничке Србије, где је установљен први орган извршне власти у Србији-Правитељствујући совјет српски. За председника Совјета изабран је прота Матеја А. Ненадовић, а за совјетника Београдске нахије Павле Поповић из Вранића. У Великом Борку за време Првог српског устанка радила је и прва пошта у Србији.

На 53. км. од Београда налази се насеље веома важно за развој српских образовних институција. То је **Младеновац**, најмлађе насеље и један од најмлађих градова у Србији. Настао је у деветој деценији XIX века, када је дуж речице Луг, на пространим и мочварним ливадама, пашњацима и њивама, постојала тек по нека сељачка колиба. Развој саобраћаја утицао је на формирање варошког насеља на атару ранијег села Младеновца. Ново насеље се развијало око железничке станице, која се у почетку звала Међулужје, подигнуте одмах по изградњи пруге 1882. године и механе "Космај", данашње "Старе механе". Указом Краља Александра Обреновића, 1893. године, насеље је проглашено за варошицу. Отваране су трговачке и занатске радње, грађене стамбене куће. 1885. подигнут је први парни млин, а јануара 1895. почела је са радом и основна школа која је тада имала 32 ђака. Индустијски развој вароши прати и развој управно-административне функције, а

1930. године Младеновац је постао седиште истоименог среза коме је касније припојен и Космајски срез. Први досељеници су заправо и носиоци развоја вароши. Тако Младеновац постаје типична српска трговачко-занатлијска варош.

Због железничке станице, Младеновац је био важан шумадијски центар за извоз пољопривредних производа и стоке у Београд и Аустрију, а на значају нарочито добија након 1904. године, када је изграђена пруга уског колосека Младеновац-Аранђеловац-Лајковац. У предходној табlici је приказно развијање Младеновца кроз институције на крају 19-ог века.

Крајем XIX века издата је прва разгледница Младеновца - на тој је била железничка станица.

"Школе подижу свесни, а не богати"- је идеја која је водила српски народ ка напретку и развоју образовања. Тако су житељи подкосмајских села, у непосредној близини Младеновца, подизали школе још средином XIX века. Најстарија школа у Кораћици, изграђена је 1853. године, затим у Међулужју 1893. године, а нешто касније у Великој Иванчи, Пружатовцу и Марковцу. Такође, је била стара школа у Великој Крсни, основана решењем Попечитељства просвештенија 23.8.1851. године. Главни управитељ основних школа Петар Радовановић, за првог учитеља поставио је младог свршеног богослова Јакова Крупежевића, који је имао плату од 50 талира. Настава је одржавана у кући учитељевог оца, месног пароха Матеје Крупежевића, све до 1856. године, када се школа сели у зграду мировног суда. У анале школства Србије, Крсна и њена школа ући ће 1869. године, јер је тада у буџету општине Велика Крсна унета ставка да се "за потребе ученика бесплатно купују књиге, свеске, хартије, пера, мастило, оловке и све што му као ђаку треба". Тада је по први пут у Србији, у пракси остварена идеја о бесплатном школовању. 1929. године сазиране су две школске зграде и Крсна добија западну школу ("Централна") и источну ("Влајићи"). 1945. Крсна добија школску зграду и у засеоку Белуће. Школске 1952/53. школа у Крсни постаје осмолетка. Име "Биса Симић" добија 1958. године по учитељици која је у школи радила од 1928. до 1938. године.

Школске 1835/36. године почела је са радом прва ковачевачка школа која се налазила недалеко од места на коме се налази данашња зграда школе. Од 1840. године школа у Ковачевцу се налазила у згради у дворишту општинске суднице. 1872. године се прешло у нову зграду која је имала учионицу и стан за учитеља. 1911. завршена је нова зграда од чврстог материјала поред пута Младеновац-Смедерево и од тада па до данас ради без прекида.

О.Ш. "Милица Милошевић" је основана око 1840. године и данас носи име по сараднику НОП-а. Око 1870. сазирана је школска зграда у садашњем дворишту школе, на месту где се данас налази нова школска зграда. Изградња нове школске зграде која се састојала од 4 учионице, канцеларије и ходника отпочела је 1912.

О.Ш. "Бора Лазич" у Влашкој основана је 1851. године и као таква је радила пуних сто година. Од школске 1951/52. уписана је прва генерација ученика у пети

разред, а школске 1954/55. постала је осмогодишња школа. Име Бора Лазић је добила 1955. године. Настава се одржавала у новој школској згради од 12.10.1963.

Средином XIX века у Србији се најпре отварају приватне основне школе за женску децу, а затим подружне школе које су имале задатак да својим радом на хуманитарном, просветном и националном плану очувају традиционалну домаћу

1882.	Почетак изградње пруге Београд - Ниш и настанак Младеновца
1884.	Завршена пруга и у четвртак, 23. августа у 15:01 прошао први воз
1885.	Саграђен први млин
1886.	СТИГАО ПРВИ ЛЕКАР
1887.	Отворена прва апотека
1893.	Указом краља Александра Обреновића Младеновац проглашен за варошицу
1894.	Отворена прва пошта
1895.	Основана Младеновачка основна школа, 9. јануара 1895.
1896.	Основана певачко-позоришна дружина „Војвода Катић”, 1. јануара 1896.

радиност и развију одређене видове занатства. Младеновачка женска подружна и подружинска школа основане су истовремено, 11.4.1907. године. Подружинска школа се налазила у данашњој згради управе јавних прихода, а њену изградњу је поред младеновачке општине и многобројних донатора помогао и Његова светост Патријарх српски. Занатска шегртска школа је основана 1910. године, у вези са првим Законом о радњама. Обе школе су паралелно радиле до 1915. године, када прекидају рад због Првог светског рата. Године 1920. основана је трговачка занатска школа, која је отпочела са радом 15.11.1920. године; школске године 1935/36. школа је добила назив "Стручна продужна школа општине Младеновачке". Ова школа је радила и за време Другог светског рата, осим школске 1944/45. године, када је у

уписници стављена напомена "Није било рада, јер није било ђака због ратних прилика". Школске 1947/48. године, школа добија назив "Стручна школа за ученике у индустрији и занатству" и над њом је било надлежно Министарство индустрије. Дана 12. новембра 1959. године, школа почиње са радом у згради садашње основне школе "Момчило Живојиновић", заједно са Економском школом. Од септембра 1960. године, Народни одбор општине Младеновац на седници оба већа доноси одлуку о формирању Техничке школе са два одсека: машински одсек и електро-одсек. У садашњу зграду Техничке школе ученици и наставници су се уселили 12. октобра 1961. године. Шест година касније, 1967. године, у Младеновцу је формиран образовни центар "Вељко Влаховић", у чији састав су ушле Техничка школа, Гимназија "Слободан Пенезић-Крцун" и школа за КВ раднике "Живко Јаковљевић". *На слици десно је садашњи изглед младеновачке Гимназије.*

Основно образовање се одвија у 7 основних школа са 17 издвојених одељења, а средње у Гимназији и Техничкој школи. 1950. основана је виша Гимназија. После пет година рада почела је са гашењем, а престала са радом 1959. године по одлуци тадашњег Министарстава просвете. На челу ове установе био је Станковић Вукман, професор историје. На захтев грађана, под патронатом Економске школе отворена су три одељења другог разреда са 98 ученика и једно

одељење четвртог разреда састављено од ученика младеновачке и паланачке Гимназије.

Средиште занатства и трговине за централну Србију крајем 19-ог и почетком 20-ог века био је шумадијски градић **Аранђеловац**. 1850. године отворена је овде мушка основна школа, а 1868. и женска. Панта Луњевац, отац Драге Машин 1869. године основао је у Аранђеловцу прву читаоницу, која је кроз пет година имала 72 члана, 40 различитих књига на српском језику, примала је 11 листова. Поштански и телеграфски саобраћај успостављен је 1872. године, а од 1904. Аранђеловац је пругом био повезан са осталим градовима Србије.

Орашац је у непосредној близини Аранђеловца. Црква Вазнесења Господњег у Орашцу грађена је од 1868. до 1870. године као црква брвнара (*на сл. десно*). Касније је иконостас од 24 иконе са представама светитеља и сцена из историје Новог завета урадио српски сликар Стево Тодоровић. Осим ове цркве у Орашцу, на обронцима Рудника су историјски значајни манастири Благовештење, Вољавча и Никоље. Они спадају у ред наших најстаријих и најлепших манастира. У конаку манастира Вољавча, који је саградио јеромонах Алексије, 28. августа 1805. године одржана је оснивачка седница Правитељствујушчег совјета. За председатеља је изабран прота Матеја Ненадовић. *Манастир Вољавча је на сл. лево, а Благовештење је десно.*

Уочи Првог светског рата 1912. године Краљ Петар Први посетио је Орашац. Тада су га сељаци замолили да се уместо споменика Карађорђу и устаницима подигне просветно здање. Краљ је обећао да ће подићи спомен школу чим заврши

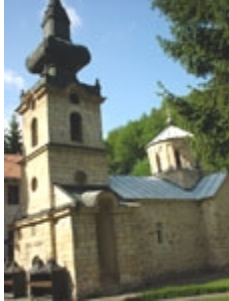
задужбину на Опленцу, али је обећање испуњено тек по налогу краља Александара I Карађорђевића. 1923. у Орашцу је образован одбор за градњу спомен школе. У подизању тог прелепог здања (*на сл. доле десно*) учествовала је цела Краљевина. Темељи школе освећени су 1927. године а зидање завршено 1932. Изнад улаза, на белој мермерној плочи уклесан је текст који гласи:

"Народна школа - спомен на устанак под Карађорђем у Орашцу. Захвална Шумадија⁸⁶ подиже овај дом за спомен и славу великом Карађорђу и осталим много заслужним прецима који 1804. године на овом светом месту дигоше устанак и отпочеше велико дело народног ослобођења и уједињења".

⁸⁶ Извор података о развоју шкоства у околини Београда Педагошки музеј Србије. За цркве и манастире тог краја литература бр.7 и енциклопедијски туристички водич " Благо на путевима Југославије", Југославија-Паблик, Београд, 1983.

У северозападном делу централне Србије, у Мачванском округу налази се **Лозница**, где је прва основна школа основана још давне 1795. године. На основу записа биографа Љубомира Стојановића, а према Вуковом казивању И. И. Срезњевског сазнајемо да: *"Крајем 1795. неки тршићанин Гргуревић отвори у Лозници школу и отац Вуков пошаље га к њему. Пошто је поновио "бекавицу" (срицање у буквару), пређе на часловац и постане "часловцем", али пре него што је*

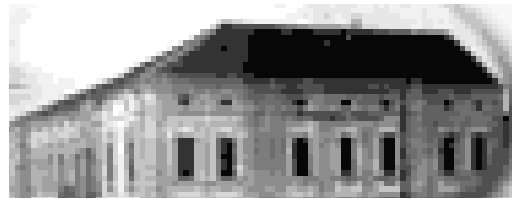

свршио трећи и последњи курс тадашњег школовања "Псалтир" и постао "Псалтирцем" дође куга у Лозницу, растера ђаке, школа се затвори и Вук се врати у село кући".

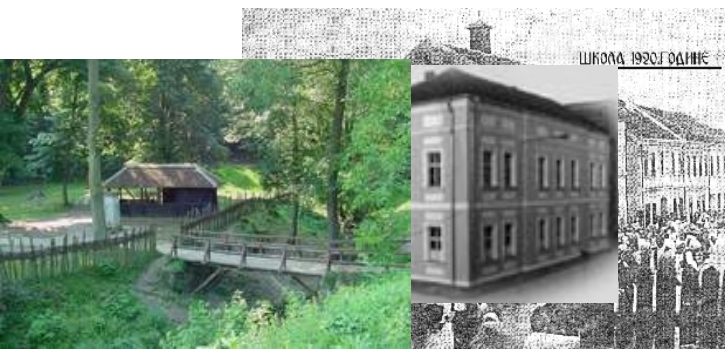

У непосредној близини Лознице је манастир Трноша, који је крајем 16-ог века имао преписивачку радионицу за преписивање богослужбених књига, а у 18. веку је био културно средиште Јадра, Рађевине, Подриња и Поцерја. Вук Стефановић Караџић дошао је у Трношу 1797. године да учи читање, писање и рачун.

Лозничка школа из 1795. помиње се касније и 1815. године, а њен рад може се пратити из године у годину тек од 1835. захваљујући извештајима директора свих школа Србије, Петра Радовановића. До 1858. постојала су само мушка одељења, а онда је отворена и женска школа чија је учитељица била Роксанда Петровић. Обе школе радиле су без прекида до 1914. године. 12.8.1914. Лозница је бомбардована, а школа срушена. По завршетку Првог светског рата, настава је одржавана у три зграде, ненаменске и са лошим условима за рад, па је 1928. подигнуто ново, савремено школско здање. У време Другог светског рата, школа није радила максимално око месец и по дана и ако су у њој били смештени немачки војници. После рата школа је била носилац свих просветних активности у граду и ближој околини. "Основна школа у Лозници", била је четвороразредна све до 1951. године, када је постала осморазредна. Тада је добила име лозничког војводе Анте Богичевића, а носила је епитет најзначајније школе у Србији јер су њени ђаци били Вук Караџић, Јован Цвијић, десетак доктора наука, а издвајала се и по квалитетном наставном раду. (Коришћена литература бр. 79.)

Лозница је имала и Гимназију која је основана 1871. са уписаних 27 ученика у први разред. Године 1889. подигнута је на степен ниже гимназије отварањем трећег разреда, а од 1891. је радила и са четвртим разредом. Указом краља

Озбиљније интересовање Златиборског дела Србије за развој просвете и отварање школа био је 1838. године у **Ужицу**. Тада је почела изградња "једне средишње школе, повећег школског зданија". 1839/40. једини професор "граматикалне класе" био је Милан Мијатовић, јурат, који је предавао све предмете тадашње гимназије⁸⁷: катехизис, српску граматику, всемирну (општу) историју, математичко земљописаније, численицу (рачун), јестаствену историју (природопис) и немечки буквар. Дворазредна Полугимназија у Ужицу радила је само 3 године, а затим је 15.9.1842. пребачена у Чачак. Поновно отварање ове дворазредне реалке десио се тек после 23 године, 1865. године. Одлуком Министра просвете из 1874. у Ужицу је дворазредна гимназијска Реалка претворена у Полугимназију, а 1881. у потпуну реалну гимназију. У септембру 1893. саграђена је нова школска зграда, Краљевска Српска Реалка. Златиборски округ је имао и у **Пожеги** четворазредну нижу гимназију и то од школске 1921/22. до 24.8.1929. Касније, 1933. у Пожеги постоји и Државна грађанска школа. Она 1945. прераста у Нижу реалну гимназију, која је од 1948. до 1955. радила као непотпуна шесторазредна Реална гимназија.

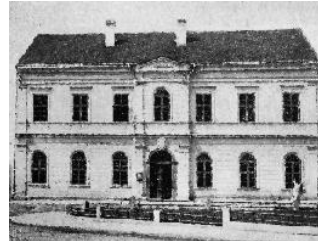
Једна од првих школа у Моравичком округу била је основна школа у **Ивањици** из 1834. године. Тада је ова варошица са леве стране Моравице била најмање насеље. Временом, развијањем трговине и занатства у Ивањици су се насељавали Срби, тако да је 1866. овде живело 1 148 становника. За развој Ивањице, ужичког, чачанског и крушевачког краја био је заслужан Сима Јаковљевић. Он је у том делу Србије помагао и отварао мале основне школе и цркве. Док школе нису прешле у државне руке плаћао је учитеље. За члана Српског ученог друштва био је изабран 1855. године. Штампao је и издао своја дела "Белешке из народа" и "Беседе". Поред основаног фонда за српску књижевност основао је и први фонд за школовање даровитих, а сиромашних ученика и финансирао их је са 2 000 дуката. Његош га је због свега што је учинио за српски народ сматрао највећим Србином. Малобројно становништво Чачка је почетком 1809. имало варошку школу, а околно село Заблаће имало је и учитеља. За време устанка подизане су у Чачку нове и обнављане старе цркве и манастири. Значајна пажња се тада поклањала и обуци војника. 1820. ова варош је тада имала и Магистрат и Основну школу. Чачак је од 1831. био и средиште епископије, 1832. је постао административни центар југозападне Србије, са окружним судом, начелством, среском управом и батаљоном војске. 1837. почела је са радом Гимназија као главна школа са две класе, два наставника и два ученика. Услови рада у школи су били лоши. Није било потребног намештаја, опреме, уџбеника. Наставник је читао и диктирао, а ученици су учили напамет. Због слабог успеха и малог броја ученика школа је 23.7.1838. спојена са другом нормалном класом. Ипак, следеће школске године, одлуком од 9.9.1839. Гимназија је укинута и премештена у Ужице. У старијој класи нормалне школе било је тада 11 ученика, а у млађој класи 69 ученика, али то није било довољно за четвороразредну гимназију.

⁸⁷ Коришћена литература бр. 43.

Родитељи су децу радије давали у манастире, јер школовани људи у Србији нису били цењени.

Урбанистички развој и економски успон прекинути су доласком уставобранитеља на власт 1842. године, па **Чачак** губи значај који је имао у доба Обреновића. Почетком тридесетих година 19-ог века Чачак је имао 800, а средином 19-ог века око 1 500 становника. Градски центар са Саборном црквом и објектима балканске архитектуре подсећао је на доба прве владе кнеза Милоша Обреновића. У градској привреди новост је представљала пивара основана 1852. и Окружна штедионица отворена 1872. Урбанистички преображај, огледа се у монументалним класицистичким здањима окружног начелства и Гимназије из 1875 (*приказана на сл. десно, лево је зграда реалнице из шк. 1869/70.*). Просецање нових улица и убрзана изградња доведени су у склад доношењем урбанистичког плана 1893. Аграрно подручје и даље је давало основно обележје привредним активностима, пре свега извозној трговини. Индустријски развој је карактерисао само парни млин из 1889. Развој образовања и културе био је уочљив. Гимназија⁸⁸ је до краја века постала шесторазредна. У граду 1899. излазио је лист "Љубић" а затим још неколико службених, партијских и културних листова. Чачак је и даље био мала варош, али са бржим растом броја својих становника него што је то био случај са многим градовима у Србији тога доба.

Подигнуте саобраћајнице, повећавале су могућност пласмана разних производа из Чачка и околине, превасходно пољопривредних, на удаљенија и већа тржишта, што је за последицу имало стварање базе за индустријски развој. Град је у овом периоду, 1921. године, добио и електричну енергију за напајање домаћинстава и првих већих индустријских постројења; Војно-техничког завода који је почео са радом 1930. године и запошљавао око 1 000 радника и Фабрике хартије, основана 1930. са око 200 радника. Општи напредак огледао се и прерастањем Гимназије у Чачку из шесторазредне у осморазредну и отварањем нове зграде 1927, у којој је гимназија и данас смештена. Извршена је и обнова цркве, 1929. Промена начина живљења становника Чачка добила је бржи темпо, а модернизација у свим видовима живота постала је свима очигледна. У односу на околна села интезитет живота у граду је био неупоредиво интезивнији; повећање становника града, са око 5 000 из 1918. на око 13 000 пред 1941. годину.

Општи економски, просветни, демографски и културни развој Чачка, прекинут је избијањем Другог светског рата. Развој Чачка од ослобођења земље 1945. био је успорен услед последица окупације и рата. Од 1948. године привредни развој града пратиле су и школске установе, и то оснивање Агрономског факултета, Техничког факултета, средње техничке, машинске, економске и медицинске школе; као и отварање Архива (1948. године), Музеја (1952.), Уметничке галерије (1961.), Дома културе.

Краљево⁸⁹ је у средишњем делу централне Србије и у средњем веку представљао је темељ српске културе и духовности. Налази се у Рашком округу, у долини Ибра и западне Мораве.

⁸⁸ Коришћена литература бр. 75 и подаци Музеја Историјског Архива Чачак

⁸⁹ Коришћена литература бр. 33 и 9, као и подаци Историјског Архива Краљева.

Поред административних, Краљево је у периоду између два светска рата имало више различитих функција које су му давале градска својства. Његов привредни, просветни, културни, судски и здравствени утицај осећао се на територији која је превазилазила границе жичког среза, тадашње Моравске бановине. Од установа типичних за градска насеља Краљево је имало гимназију, срески и окружни суд, болницу, апотеке, а урбанистички развој, локална

штампа, развијен друштвени живот, релативно бројан чиновнички апарат и већи број учених људи, допринели су да се Краљево издвоји у свом ближем окружењу. Од 1918. до 1941. становништво се бавило трговином, занатством, угоститељством и индустријом. Најстарија просветна институција у Краљеву била је Основна школа, отворена 1835. године. У склопу ње радила су још и два помоћна одељења и два одељења забавишта. Сем основне школе, Краљево је од образовних институција имало и: Државну непотпуну и Вишу самоуправну реалну гимназију, Средњу пољопривредну школу (од 17.11.1940.), Женску занатску школу, Занатско-трговачку школу, Железничку занатску школу и Државну мешовиту грађанску школу занатско-индустријског правца. Установе важне за градски живот су у Краљеву почеле са радом почетком 19-ог века.

Хронолошки развој Краљева, некадашњег Карановца, приказан је следећом таблицом:

1811.	Основан први суд - магистрат у Карановцу
1812.	Отворена нахијска школа
1813.	Карановац постаје седиште пожешке нахије.
1823.	Ради школа са 10 ученика.
1824.	Старањем кнеза Милоша, по чијем наређењу је у ту сврху издвојен део пореских прихода, у Карановцу је подигнута православна црква (без звонаре).
1826.	Уз Карановачку цркву је подигнута звонара од камена.
1830.	Господар Васа Поповић, старешина пожешке нахије је, уз дозволу кнеза Милоша, подигао у Карановцу, недалеко од цркве, господар Васин-конак.
1842.	У свим Карановачким школама се слави Св. Сава као званична школска слава.
1846.	Карановац има 1 125 становника.
1848.	Коста Цукић, родени Карановчанин, творац нашег динара, први доктор наука из ових крајева, постављен за проф. Велике школе. Био је то први професор Велике школе родом из Србије.
1880.	У срезу Карановачком било је пет мушких школа (Врба, Врдила, Каменица, Карановац и Студеница) са три учитеља и 290 ђака. Постојала је и женска школа.

1881.	Основана је прва читаоница, која је била претплаћена на 12 листова.
1882.	У Краљеву је, указом краља Милана, основана Ратарска школа, тада једина у Србији. Настава се у овој пољопривредној школи одвијала у новоподигнутој згради у којој је данас Музеј. Први директор био је познати стручњак др Ђорђе Радић.
Крајем 19. века	Стеван Матић из Чачка је у Краљеву основао прву штампарију, која је била снабдевена једним ножним тиглом и са неколико сандука слова.
1900.	Почела са радом Грађанска школа.
1907.	Отворена четворогодишња трговачка школа
1909.	Основана нижа гимназија која је 1935/36. прерасла у вишу гимназију.
1925.	Основана културно-уметничка група "Абрашевић"
1926.	Отварена друга штампарија
12. 9. 1926.	Започета изградња Фабрике авиона
1939.	Подигнут је још један школски објекат - "Државна народна школа Краљ Александар Други".

Крушевац је у току владе кнеза Милоша као град и центар Крушевачког округа темељно изменио положај и унапредио своју привредно економску и образовну улогу. Културно просветном напретку Крушевца подстицај је дала основна школа "Вук Караџић", која је почела са радом 1833. године, а некада је радила и у оквиру Гимназије. Стара зграда школе је данас крушевачки Народни музеј. Указом кнеза основана је 1865. Гимназија⁹⁰ у Крушевцу. Све до 1880. похађала су је само мушка деца, што је указивало на заосталост крушевачког округа. У овој школској установи изучавали су се следећи предмети: наука хришћанска, латински, старословенски, немачки, француски, геологија са минералогijом, моралне поуке, гимнастика, војне вежбе. По раду и квалитету наставе била је то четврта по реду Гимназија у Србији.

Зачетак школства у **Паланци** је за време аустријске окупације. Први учитељ мале школе поред цркве био је свештеник. Ова школа је радила са прекидима кроз цео 18. век, а 1827. постоји школа са учитељем. За развој школства у Паланци била је значајна школа у селу Крњево, која је у другој половини 18-ог века окупљала децу из околине. Средином 19-ог века школство у Паланци се развија, па школа има 51 ученика, од који су две девојчице. Женска основна школа основана је 1855/56. са 27 ученица (на слици горе

десно). Паланка је 1869. имала и читаоницу, која је примала двадесетак листова и часописа, од којих су два била на немачком. Виша грађанска школа основана је овде 1900. године, а занатска и женска радничка школа основане су 1914. У Паланци је 1920. отворена Гимназија.

По одобрењу Министра просвете у **Смедереву** се као прва средња школа отвара 1871.

године
гимназијска
реалчица са
једним разредом
од 35 ученика и
5 наставника.

Школске 1879/80. је то четворазредна нижа Гимназија⁹¹, 1919/20. шесторазредна, следеће године осморазредна. Од 1954/55. године постаје средња школа у четворогодишњем трајању. *(На сл. лево је изглед главне улице у старом Смедереву, а десно је Гимназија)*

Пожаревац је био друга престоница тадашње Србије. Милошев двор изграђен је на средини пута између цркве на брду и центра вароши. Иначе, цркву је градио од 1819. године. Пожаревачка чаршија је уређена 1827. То је тада био први покушај урбанистичког уређења у Србији. Милош Обреновић је желео од Пожареваца да направи живо трговачко место. Пожаревац је 1834. године имао 2941 становника. Некадашња "Табачка чаршија" или "Табачница", како су је Пожаревљани називали, била је одувек најужи центар и најстарији део вароши. У време Турака Горњу малу су насељавали Срби, а северни део вароши Турци. Једино место где су се житељи ова два дела вароши мешали била је чаршија. То је био једини сокак у коме се трговало. У њему се налазило много турских, грчких и цинцарских дућана, кафана са собама за преноћиште, пекара, касапница, као и много козарских радњи по којима је чаршија и добила име "табачка". Пожаревачки округ је највећи округ некадашње Србије који је уједно имао највећу и најимпозантнију управну зграду-Здање окружних надлештава, касније названо Окружно начелство. Здање ове институције завршено је 1889. године.

Прерастању пожаревачке вароши у град свакако је допринео и развој школства и образовних институција. Кнежевим указом од 24.9.1862. године омогућено је отварање пожаревачке полугимназије. Одмах после тога полугимназија је била пресељена у Београд, а

дотадашња београдска Савамалска гимназија у Пожаревац. Од ње је постала Пожаревачка полугимназија *(на сл. десно)*, која је била смештена у дворишту између данашњих зграда Основне школе "Доситеј Обрадовић" и Средње економске школе "Жижка Лазаревић". Зграда је била државна, а онда уступљена општини Пожаревац. Нова гимназијска зграда је изграђена 1871/72. године.

⁹¹ Коришћена литература бр. 51.

Четворазредна полугимназија у Пожаревцу била је отворена до 1888. Касније је ту била смештена и Земљоделска шумарска школа.

Хронолошки развој гимназије у Пожаревцу:

24. 9.1862.	Указом кнеза Михаила Обреновића установљена је полугимназија у Пожаревцу.
1872.	После дуге и оштре полемике око локације, саидана је у близини Саборне цркве зграда за потребе гимназије.
1876.	Кратак прекид у раду школе због српско-турског рата, па се зграда користила за потребе Војне болнице и Црвеног крста.
1850. 1888/1892.	Послено трговачка школа, радила је до 1862. године Новим законским одредбама полугимназија у Пожаревцу је прерасла у осморазредну гимназију. Трговачка школа Пожаревачке трговачке омладине
1893. 1898. 1898.	у марту, почела са радом Мушка занатлијска школа Краљевим указом гимназија у Пожаревцу је: "Гимназија кнеза Михајла". Отворена Женска занатлијска школа, такозвана Радничка
1904/1929.	школа за васпитање и образовање женске деце Указом од 10. априла, дотадашње име је укинато и замењено називом "Гимназија у Пожаревцу" Државна дворазредна трговачка школа
1930.	Занатска школа је општа занатска трговачка школа
1906/1938. 1950.	Отворена је приватна женска гимназија у Пожаревцу. Постојала је до школске 1910/11. године. Четворазредна Трговачка академија Економска средња школа
1960. 1914.	Трговачка академија прераста у Школе крпичарства Гимназија је издала први број часописа "Наша ризница" у раду трајао скоро пет година. Наставна средства, гимназијска архива и учила су уништени.
1927/28.	Гимназија је издала штампани школски извештај, први после рата.
1930.	Изашао је први број часописа "Наша ризница".
1936.	Октобар; Ново крило гимназијске зграде саидано је на темељима старе.
Април 1941.	Зграда гимназије се користи за потребе окупацијске војске.
1941.	Настава се у току окупације одвијала по скраћеном програму у приватним кућама, основним школама и кафанским просторијама. Велики број професора био је у заробљеништву, на фронту или је био отпуштен.
15. 11.1944.	Почиње редовна настава у ослободјеном Пожаревцу, а гимназијска зграда је служила за потребе Војне болнице.
1951.	Новим законским решењима Гимназија је конституисана као гимназија са петим, шестим, седмим и осмим разредом, док су нижи разреди прикључени новоформираним основним школама.
1954.	Изашао је први број часописа "Развитак".
1959.	Усвојено је ново име школе Гимназија "Јован Сербановић".

Општина **Жабари** налази се у средишту доњег Поморавља, на десној обали Велике Мораве, јужно од Пожаревца. Након добијања аутономије од Турака и реформе државе, Жабари 1839. године имају статус општине, а 1882. статус варошице. У Првом светском рату Жабари су били под окупацијом Бугарске, а Други светски рат Жабарима је донео Немачку окупацију. После ослобођења формира се Жабарски срез који улази у састав Пожаревачког округа. Године 1955. Жабари су добили статус општине.

Прва школа у Жабарима је отворена 1855. године. Ова школа радила је прво као приватна и то у згради "Примирителног суда", а онда, од 1856. је била јавна, државна школа. Од 1862. године настава се одржавала у новој згради. Касније саграђене школске зграде су подигнуте 1899. године на плацу код цркве. Тада је школа имала 5 великих светлих учионица, две зборнице и стан за учитељски пар. Од 1926. године су уведена и одељења петог и шестог разреда, а од 1952. постојала је осмогодишња основна школа.

Пуних пет година, од 1923. до 1928. године у Жабарима је радила и Занатлијско-трговачка школа. То је једина стручна школа која је постојала у Жабарима. Данас у општини постоје два школска центра са седиштем у Жабарима и Александровцу.

1894. је основана књижница и читаоница. У току 1959. године је преуређена и постаје састајалиште младих. Од 1957. у Жабарима постоји аматерско позориште.

На 5 км. пута према Петровцу на Млави, налазе се две цркве, од којих је једна брвнара, изграђена 1805. и друга новија, изграђена 1854. године. Та новија је била у оно време трећа по величини црква у Србији, после Саборне цркве у Београду и оне у Смедереву. Једна од најстаријих цркви у Србији из 1821. налази се у Ореовици, где је у свештеничком дому спомен соба познатог песника Војислава Илића Млађег, рођеног у овом селу. Пре подизања садашње цркве нема поузданих података да је постојала било каква црква у Жабарима. Парохија са свештеником је основана 1851. Храм Вазнесења Господњег је подигнут прилозима грађана 1873/74.

Дужином Млаве, према југу све је 1859. године било исто; јадне кућице, запуштена дворишта и уличице, а стока и живина била је пуштена на све стране да гаца по благу и прљавштини. У **Петровцу** и околним селима уз Млаву, сматрали су да се у основној школи добија солидна основа за "живот и послове". Основне школе у Петровцу имале су шесторазредну наставу, а већ после четвртог разреда ученици

су добијали образовање из пољопривреде, појединих заната. Посебно су се истицали резултати Основне школе у Петровцу, где је владао ред и дисциплина. Учитељи су били врло савесни и добри педагози. Очекивало се да ће Гимназија деци да пружи још веће образовање и стручност, те се њено оснивање затражило још 1891. године. Питање отварања Гимназије у Петровцу актуелизовано је поново 1900. јер је претходно остало без одговора. Организације грађанских политичких странака су настојале да разним обећањима придобију сељаке. Агитовало се против школа и причало да ће Гимназија у Петровцу да “натовари сељаку нови порез за њено издржавање”. “Боље да вам деца чувају гуске и овце, него да вам иду у школу”. Посебно су били против да женска деца иду у школу. После 1903. године почеле су активне страначке борбе. Политичке странке су настојале да учитеље и свештенике укључе у своје редове обећавајући им боља радна места и напредовање. Због тога су они запоставили свој рад у струци, а више пажње и времена посвећивали политици. У Петровцу су обновљени захтеви за оснивање Гимназије, тек 1911. Влада Краљевине Србије, одлуку о оснивању Ниже гимназије у Петровцу на Млави донела је коначно 1914. године, али она није била реализована због рата. Најзад, коначну одлуку о оснивању Гимназије у Петровцу донео је Министар просвете у јуну 1920. године. Првих дана августа 1920. дошао је наставник Милутин Антић из Јагодине, јер је у Петровцу тада било тешко наћи просветног радника за рад у Гимназији. Антић је радио и на организовању мешовите четвороразредне гимназије у Петровцу. Указ о постављању првих професора објављен је 8.12.1920. године.

Западно од Млаве, долином Мораве, **околина Свилајнца** је била богатија, уређенија, чистија, те се више трговало, куповало, продавало. Тај, Моравски округ познат је и по почецима описмењавања Срба у манастирима Раваница и Манасија. У једном кратком временском периоду почела су да се граде бројна духовна средишта. Прво новонастало духовно језгро и центар културе био је управо манастир Раваница, а касније су на овом подручју изграђене и многе друге цркве и манастири. Најстарија основна школа овог краја била је у **Ђуприји**. Прва приватна четвороразредна гимназија отворена је такође у Ђуприји 1909. године, а уселењем у нову зграду у јужном делу варошице постала је државна осморазредна Гимназија, тек 1927. године.

Школство моравског округа има заиста богату прошлост. Прво основно школство почело је у околини Јагодине 1808. године, а свакако је значајна за историју српског народа и прва средња школа у **Јагодини** "Гимназијска реалка". Она је почела са радом 26.11.1869. Њени први наставници били су: Михајло Марковић-суплент, предавао је српску граматику, земљопис, рачуницу и немачки језик; Павле Милетић, држао је часове црквене историје, а наставник цртања и краснописа је био Ђура Јакшић. Настава је кренула у новоподигнутој школској згради. На молбу становништва Јагодине, министру просвете Стојану Новаковићу, 1873. године отворен је трећи разред, примљен је још један наставник, а школа је постала полугимназија; две године касније, "Нижа гимназија". Почетком школске 1879/80. уписан је и IV разред са 4 ученика. 1898. на основу донешене одлуке укинута је Јагодинска гимназија. Приватна гимназија је овде отворена почетком школске 1898/99. године, и у њој су предавали наставници у пензији и наставници

Мушке учитељске школе из Јагодине. Указом од 31.7.1902. године поново је у Јагодини отворена државна четворазредна Гимназија. Указом краља Петра Првог од 31.7.1908. одобрено је Михаилу Јевтићу да о свом трошку отвори четворазредну женску гимназију у Јагодини. *(На сл. горе десно је Јагодина 1870. Приказана је главна улица са "старим нахереним чакмарама".)*

За време Првог светског рата Гимназија у Јагодини није радила. Гимназија је обновила рад 1.3.1919. године. Од 1921. носи назив Привремена осморазредна, а од 1924. Мешовита осморазредна гимназија. Године 1932. Гимназија се уселила у нову зграду (данас зграда О. Ш. "17. октобар") у којој је радила до 1951. године, када се преселила у садашњу зграду (у коју је до тад била смештена Основна школа у Јагодини). До школске 1932/33. године школа је радила под именом Реална мешовита гимназија, а наредне школске године у извештајима се помиње као Државна реална гимназија "Престолонаследника Петра". Од 1934/35. године је Државна реална гимназија "Наследника престола Петра" у Јагодини и под тим именом ради до 1944. године. У току Другог светског рата (1941-1944.) Гимназија је радила уз повремене прекиде, без сталног наставног кадра и адекватног простора. Од 19. септембра 1946. године Гимназија у Јагодини добија име "Светозар Марковић" које и данас носи.

Министар просвете и црквених дела 1.9.1878. године је донео акт о постављењу старешине гимназијске реалке у **Параћину** и првих наставника предавача. За заступника директора параћинске гимназијске реалке постављен је Ђорђе Милићанац дотадашњи учитељ у основној школи код Саборне цркве у Београду, а за предаваче су постављени још и Тодор Јовановић, свршени студент филозофије и параћински свештеник Захарије Петковић. Први период непрекидног рада параћинске ниже гимназије трајао је пуних 20 година, од 1878. до 1898. године. После 12 година паузе, гимназија у Параћину је поново отворена 1910. године, као приватна троразредна гимназијска реалка, а 1911. године, је прерасла у четвороразредну школу. Године 1912. гимназија добија и пети разред, а 1913. и шести разред. Без обзира на Балканске ратове с Турском и Бугарском, параћинска гимназија није прекидала рад, али је то морала да учини 1914. године када је почео Први светски рат. Краљевским указом отвара се непотпуна самоуправна гимназија у Параћину, под пуним називом: Краљевска српска приватна гимназија у Параћину. Први предавачи у њој били су: Вучета Стојановић, вероучитељ, Босиљка Јовановић, српски, Светислав Фелибад, јестаственица, Тања Андрејевић, певање и Јанићије Поповић, директор (предавао математику, гимнастику и јестаственицу). У тадашњој гимназији изучавали су се: веронаука, српски, немачки, француски, руски, латински, грчки, земљопис, историја, физика, хемија, математика, нацртна геометрија и филозофска проповедника. Свој десетогодишњи период рада гимназија је окончала 20.9.1929. године, као четвороразредна гимназија "Вук Караџић". Наредних шест година варош и општина Параћин остали су без гимназије, али борба локалних власти и грађана да се гимназија реактивира није престајала у том периоду, тако да се она поново отвара 6.10.1935. као непотпуна самоуправна гимназија. После редуцирања гимназије, 1961. долази до њеног укидања. Параћин поново има гимназију од 1.9.1965.

Гимназија која је утицала на развој и препород Тимочке крајине је зајечарска гимназија, отворена још 22.8.1836. године са 2 разреда. Гимназија је сељакана из Зајечара у Неготин и обратно. Прво је то била полугимназија од четири разреда са полагањем мале матуре, затим петоразредна, па седморазредна са полагањем испита зрелости.

Школске 1891/92. постала је осморазредна са полагањем вишег течајног испита после успешно завршеног осмог разреда. Камен темељац нове зграде гимназије у **Зајечару** положен је 13.5.1881. а изграђена је 1892. При врху изнад главног улаза стоји, постављен још тада, натпис: "Науци и отаџбини", а испод је исписана римским бројевима година довршења зграде. Гимназија је била Реалка од 1869. а нижа гимназија од 1879/80. године. Остали су запамћени њени наставници: Симо Матавуљ, Радован Зоговић, Маринко Станојевић, Станислав Симић. Најпознатији Зајечарци су: Никола Пашић, Михајло Коста Тодоровић, Сима Лозанић.

Основно образовање се одвијало у многим селима Тимочке крајине, и то средином 19-ог века. У 20-ом веку овде долази и до развоја средње стручног школства, које је условљено развојем привреде. Средином 20-ог века Зајечар је добио Музеј и Архив Тимочке крајине. У Архиву постоји документ из давне 1718. и стара књига из 1820. године.

Важан градић у источном делу Србије у 19-ом веку је **Књажевцац**. Међу првима је добио болницу, основну школу, гимназију. Књажевачко читалиште постојало је 1860. године, тако да се овај део тимочке крајне културно развијао и постепено напредовао. 1869. године је општина Књажевцац приложила молбу за отварање дворазредне реалке на основу које је 1870. Министарство одлучило да се отвори таква школа, која почиње са радом школске 1870/71. године. (*на сл. горе десно је зграда реалке која је коришћена до 1877.*). Део молбе од 9. 7. 1869. гласи:

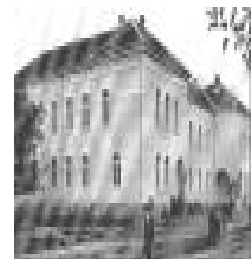

"Округ књажевачки истина да је мали по простору но веома је насељен.

Зграда у којој је књажевачка Реалка радила после 1878.

Одавде слабо одлазе деца да после основни школа наставе више гимназиске разреде. Што их по Зајечару и Алексинцу има то је тако незнатан број да га није ни вредно спомињати. Највећа част деце остаје код кућа када основне школе сврши, и ту немајући већег образовања ни прилике да бар колико толико настави оно што је у основним школама учила, ода се начину живота којим иду наши стари без икака успеха од добијених наука. Шта више после неколико година заборави читати и

Зграда Гимназије у Књажевцу од 1923.

писати..."

Трећи и четврти разред ниже гимназије одобрени су 1888. године.

1906. у селу Равни 8 км. од Књажевца постојала је основна школа у најстаријој кући. 1909. године краљ је потписао указ о отварању приватне четворазредне гимназије у Књажевцу. После рата, 1919. је Гимназија поново почела да ради. Седми разред је отворен 1921. године, а од 1923. се настава одржавала у новој згради. 1938. Књажевачка гимназија

Гимназија у Књажевцу је добила и трећи спрат 1939. године.

у потпуности постаје државна и следеће године јој је због прилива ђака дозидан још један спрат. Од 1941. до 1944. школа је због рата радила у тешким условима. Просторије Гимназије су 1945. служиле за школовање официра. Наредне 1951. године основана је Виша мешовита гимназија која је смештена у згради у којој и данас ради. 1959. гимназија постаје четворазредна.

После ослобођења од Турака, 1832. **Алексинац** је био у периоду успона и развика, тако да је дошло до наглог прилива српског становништва. Од 1832. до 1865. године овај градић је добио две основне школе, мушку и женску, као и недељну школу за шегрте и калфе. Пошто је постојала потреба за отварањем

Гимназије становништво је 1861. године, 1863. и 1865. упућивало молбу Преображенској скупштини ради њеног оснивања. Кнез Михаило је тек након треће молбе, јуна 1865. одлучио да се оснују реалке у Ужицу, Крушевцу и Алексинцу, и то са по два најнижа разреда. На слици лево је зграда у којој је гимназија у Алексинцу⁹² радила од октобра 1865. до 1.10.1936. године. Овде су знање стицали и ученици из Ниша, Лесковца, Ражња, Параћина, Књажевца, Сокобање.

Изменом Школског закона из 1864. јасно је извршена подела предмета за нижи и виши течај, те се тако од 14.10.1871. године у прва четири разреда учио само немачки језик, а после и латински и француски. Због општег друштвеног развоја шесторазредна гимназија је постала недовољна, па је отворен и седми разред. Тада је уведен и пријемни при уписивању у гимназију, а укинута су полугодишњи испити у свим разредима. По завршетку седмог разреда полагала се и матура као завршни испит. Разред се могао поновити само једанпут.

Нови Школски закон донео је и измењен наставни план, приказан следећом таблицом:

⁹² Коришћена литература бр. 26.

R.br.	Predmeti	I	II	III	IV	V	VI	Ukupno
1.	Nauka hrišćanska	2	2	1	1	1	1	8
2.	Srpski jezik : srpska gramatika	4	4	4	-	-	-	
	slovenska gramatika	-	-	-	3	-	-	
	teorija proze i poezije	-	-	-	-	3	-	
	istorija srpske književnosti	-	-	-	-	-	3	21
3.	Srpska istorija	-	-	-	4	-	-	4
4.	Opšta istorija	-	-	-	-	4	5	9
5.	Politički zemljopis	4	4	-	-	-	-	8
6.	Jestastvenica (zoologija, botanika, mineralogija)	-	2	2	2	-	-	6
7.	Popularna fizika	-	-	3	-	-	-	3
8.	Matematika i fizički zemljopis	-	-	-	3	-	-	3
9.	Aritmetika (račun)	4	4	3	-	-	-	11
10.	Praktična geometrija	-	-	3	-	-	-	3
11.	Matematika (algebra i geometrija)	-	-	-	3	4	4	11
12.	Eksperiment. fizika sa osnovama hemije i mehanike	-	-	-	-	3	3	6
13.	Nemački jezik	3	4	4	4	2	1	18
14.	Latinski jezik	-	-	-	-	4	4	8
15.	Francuski jezik	-	-	-	-	4	4	8
16.	Krasnopolis	2	2	-	-	-	-	4
17.	Crtaње	4	4	4	4	4	4	24
	SVEGA	23	26	24	24	29	29	155

Напредак Алексинца после српско-турских ратова трајао је до деветесетих година 19. века када је дошло до застоја у привреди, школству, култури. После 1878. године улогу Алексинца у Србији преузели су Врање, Пирот и Прокупље.

9.7.1896. алексиначка Гимназија је била укинута. У то време директор је био Тихомир Ђорђевић, касније истакнути професор Београдског универзитета, познати етнолог. Он је био организатор многих зборова, као и организатор писања "Правила алексиначке гимназија". Гимназија је од 1899. до 3.8.1920. године, са прекидима због ратних дешавања радила као потпуна, приватна шесторазредна гимназија, а онда услед немогућности родитеља да наставе финансијско помагање постала је Указом државна шесторазредна гимназија у Алексинцу. У свом даљем раду поново су се због немаштине и финансијских проблема становништва, рата, прекидали часови и ученици су мењали зграду у којој су похађали наставу. Од 1936. до 1963. алексиначка Гимназија је имала ново школско здање са 16 учионица, професорском зборницом, салом за драмске, музичке и друге активности (*на сл. десно*). Од 1963. Гимназија је у згради Учитељске школе која је изграђена још 1896. године.

27.9.1878. Влада Кнежевине Србије на основу указа Милана Обреновића, основала је велику Гимназију у Нишу, а први наставници били су Светозар Атанацковић, Димитриј Алексијевић и Милан Јевтић.

*"... Влада Његовог височанства одлучила је да се у вароши **Нишу** отвори велика Гимназија. Први разред отпочеће радити још ове школске године, почињући од 1. октобра. Ово се обзнањује народу ослобођених предела ради знања и управљања."*

20.11.1878. оформљена су два одељења са укупно 48 ученика. Настава се тада одвијала у сиромаштву и оскудици, у старој школској згради која је била смештена у некој приватној кући. Није било наставних средстава, клупа и довољно столица. Залагањем и ангажовањем ученика и професора Гимназије био је запажен

културни и просветни напредак града крајем 19-ог века. Тако на пример: 1879. основана је прва читаоница за грађане, новембра 1882. године литерарна дружина "Унапређење", 1887. основано је позориште "Синђелић", 1894. гимназијски професори покренули су оснивање градске библиотеке уз подршку и помоћ епископа нишког Јеронима Јовановића.

Од 25. 9. 1879. у нишкој Гимназији је 11 година радио Стеван Сремац као професор српске и опште историје, географије, књижевности. Сремац је био успешан и као професор и као књижевник.

Зграда Гимназије је грађена од 1912. до 1914. године, а коначно је завршена тек 1922. године због ратне ситуације. Здање нишке Гимназије представља културно добро Срба због архитектонске, ликовне уметности и историјске прошлости.

У ратним годинама Ниш је био престоница Србије, седиште српске владе и Министарства иностраних дела. Даљи развој Ниша је почетком 20-ог века, када су и отворене многе средње стручне школе: Електротехничка (мајсторска деловодна, занатска), трговачка, машинска отворена је 1923. као железничка индустријска школа), медицинска. Повећање потреба за кадровима са високом стручном спремом допринеле су да Ниш има три факултета: Медицински, Правно-економски, Технички. Постепено се Ниш развијао и тако постао један од највећих центара у Србији са развијеном индустријом и широком мрежом културних, просветних, здравствених и других институција.

Гимназија у **Пироту**⁹³ је основана 1879. године. Пети разред је отворен тек школске 1891/92. године. 1895. одржан је матурски испит ученика који су завршили осми разред. Школске 1898/99. Гимназија поново постаје четвороразредна. Зграда у којој Гимназија данас ради, почела је да се гради 1904. године, а користи се од 14.10.1907. Септембра 1950. формиране су две гимназије: Женска и Мушка Гимназија, које су у септембру следеће године спојене у Вишу мешовиту гимназију. Септембра 1954. године од ученика Више мешовите гимназије формиране су Прва и Друга Виша мешовита гимназија, које су опет спојене августа 1955. Ова образовна институција 1958. године добила је назив Гимназија у Пироту, а касније Гимназија "Предраг Костић".

Из ретких записа путописаца и из дубровачких архива сазнајемо да је **Прокупље** у 16-ом и 17-ом веку било седиште велике дубровачке колоније чији су трговци из Топлице извозили вуну, кожу и восак, а довозили производе са запада, првенствено из Венеције. У доба процвата дубровачке колоније средином 17. века у Прокупљу је живело 60 дубровачких трговачких породица у чијем власништву је било 50 дућана. Период постојања дубровачке колоније је време привредног и културног процвата Прокупља и околине. Латинска црква и дубровачко гробље поред ње су трагови постајања колоније који су сачувани и до данас. Ратови између Аустрије и Турске, довели су до престанка рада дубровачке трговачке колоније у Прокупљу али и до многих промена. По ослобођењу Прокупље је било седиште Топличког округа са срезовима: Прокупачким, Куршумлијским, Ибарским и Вучитрнским, а по враћању Косова Турској 1879. године Топличком округу се

⁹³ Коришћена литература бр. 56.

припаја Добрички и Јабланички срез. После ослобођења од Турака у Топлици долази до етничких промена. Још у току рата, а и касније, готово целокупно муслиманско становништво Турци, Арбанаси и Черкези напустило је овај крај. У напуштена насеља вратио се српски живаљ који је раније оставио своје огњиште. Топлицу су населили и Срби из других крајева и Црногорци. Прокупље је према попису из 1878. имало 1 804 становника а 1879. године 2 560 становника. За само једну годину број становника у Прокупљу се повећао за 42 %. Почетком 1878. цела Топлица је имала 46-оро писмених, а у Прокупљу су само 23 мушкараца и једна жена били писмени.

Насељавање Топлице је трајало све до почетка 20-ог века. Осим окружних, средњих и управних судских власти, војне команде места, основне школе, старе цркве и поште, других значајнијих установа у Прокупљу почетком XX века није било. У граду су и даље постојале две џамије и турски водовод. Становништво се углавном бавило пољопривредом, а мањим делом занатством. Највеће богатство у Прокупљу у том периоду је природа. Све се променило отварањем Гимназије 1908. године, оснивањем "Књижнице" 1909. године, као и почетком изградње зграде начелства и електрификацијом једног дела града. На почетку рада у Гимназији су се изучавали: хришћанска наука, српски језик, немачки језик, земљопис, јестаственица, математика, слободно цртање, краснопис и певање.

Тек започети привредни и културни развој Прокупља прекинуће Први и Други балкански рат и Први светски рат. Такође и у Другом светском рату Топлица је имала огромне људске жртве и материјалну штету, а после Другог светског рата дошло је до обнове града. У ослобођеној и новој држави, Прокупље као седиште Топличког округа, добило је нове објекте и институције: изграђена је железничка пруга и нова пошта 1925. године, 1926. почела је изградња новог водовода, затим ниже пољопривредне школе 1927. године. Прокупље добија електричну енергију 1937. У новој згради почела је да ради Виша домаћинска школа 1939. године, а почела је изградња нове Гимназије те 1939. Индустрија је нагло почела да се развија 60-тих година, а као последица тога настало је напуштање села и нагло запостављање пољопривредне производње. У другој половини XX века Прокупље је такође било привредно и културно средиште Топлице.

У јужнијим градовима централне Србије се тек почетком 20-ог века појавила жеља и потреба за развијенијим, напреднијим образовањем.

Из давне историје овог краја познато је да су породице богатих Лесковчана, окупљене око лесковачког синода, основале градску школу, још 1844. године. Поред најстаријег познатог лесковачког учитеља, Даце, било је и "приватних учитеља", још на почетку XIX века. Године 1868. у ослобођеној Србији створен је специјални одбор за просветни рад у јужним неослобођеним словенским крајевима. У њега су ушли архимандрит Дучић, Панта Срећковић и Милош Милојевић, касније је био директор лесковачке Гимназије.

На иницијативу овог одбора, а уз помоћ богатијих Лесковчана, 1869. у **Лесковцу** је отворена прва читаоница, са веома скромним фондом, углавном

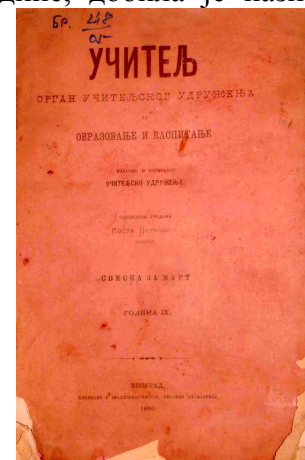
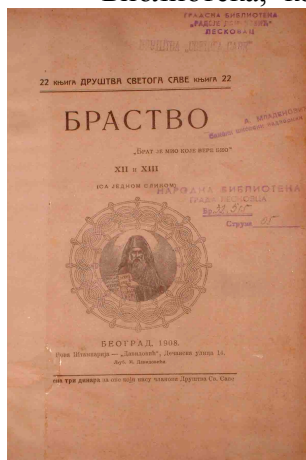

верског садржаја, прикупљеним поклонима. Ова читаоница је прва установа ове врсте у читавом Јужном поморављу, отворена осам година пре ослобођења од Турака. Није позната судбина ове прве јавне библиотеке, нити се зна докле је радила.

У Државној архиви у Београду налази се годишњи извештај Народне читаонице у Лесковцу за 1880. годину, из кога се види, да је 1879., основана у Лесковцу Народна читаоница под називом "Уједињење". Њеним оснивачем сматра се наставник лесковачке Гимназије Лука Дожудић, који је био и први управитељ. Почетком 80-их година је и при Грађанској касини формирана Градска читаоница, коју су водили наставници Гимназије Један од ретких података о библиотечкој делатности крајем 19-ог века односи се на полицијску наредбу, да се за унапређење наставе, под управу Гимназије стави Народна читаоница и Ђачка књижница. Од тада па до 30-их година 19-ог века ова библиотека често се везује за лесковачку Гимназију. 1903. основана је у Лесковцу Радничка књижница и читаоница, као одговор на идеје Светозара Марковића. Пре Балканских ратова Удружење студената "Гундулић" имало је своју позајмну књижницу. Познато је тада, да је при Грађанској касини и даље постојала Градска књижница и читаоница. Ђачка дружина "Гундулић" мења име 1920. године, у Студентски клуб "Гундулић", и оснива прву јавну библиотеку после Првог светског рата. Грађанска касина је такође обновила свој рад 1921. Њени чланови су били индустријалци, књижари, адвокати, трговци, лекари, професори. Како није имала своје просторије, користила је кафану, у којој је била мала библиотека са дневном и периодичном штампом. Француско-српски клуб, који поникао у Касини, одвојио се и почео самостално да ради. Значајна је библиотека Клуба, које је располагала пристојним фондом књига на француском језику.

У Лесковцу су после рата радиле и библиотека Лесковачке трговачке омладине, која је имала веома добар фонд. У Реалној гимназији постојале су библиотеке за ниже и више разреде, а Друштво за културно, просветно и економско развијање "Покрет" у срезу Лесковачком, такође је имало књижницу са читаоном. Народне књижнице и читаонице отворане су и у околним селима, од 1919. до 1930. године. А онда, почетком 30-их година 20-ог века, већина библиотека престаје са радом. Економска и политичка криза и друштвена небрига, условили су да само у понекој школи постоји библиотека.

Библиотека, која је почела са радом јуна 1935. године, добила је назив

Лесковачка народна књижница и читаоница. Непосредно пре Другог светског рата настала је у Лесковцу добро снабдевена и организована књижница. Омладинске

задруге за штедњу, као и једна приватна позајмна библиотека (књижара). После Другог светског рата, народне књижнице добијају значајан друштвени статус. 29.11.1944. године, основана је Градска библиотека.

Бомбардовање Лесковца и окупација уништили су скроман библиотечки фонд. Библиотеке су током ратних година престале да раде. Фонд периодике обухвата 386 серијских публикација, од којих су најстарији: Братство (1888.), Учитељ (1890.), Побратимство (1892.), Правник (1892.), Бранково Коло (1895.), Просвета (1904.), Српски књижевни гласник (1908.), Мисао (1920.), Српско Косово (1920.), Нови живот (1920.), Будућност (1920.), Јужни преглед(1927.), Летопис Матице српске (1928.).

Становништво овог краја је имало жељу за образовањем и напредовањем. Овде је у великој мери било развијено и средње образовање.

Лесковачка Гимназија⁹⁴ се уселила у нову своју зграду почетком јануара 1895. године. Била је то прва и једина гимназијска зграда подигнута у XIX веку у југоисточној Србији. Општина у Лесковцу је мислила да је тако створила услове за добијање потпуне гимназије и исте године послала министру просвете молбу у којој, поред осталог, наводи:

„Суд општине Лесковца као представник свих својих грађана узима слободу најпонижније умолити г. министра просвете да изволи решити да се нижа гимназија у Лесковцу подигне на ступањ више гимназије пошто је од стране народа на тај циљ и подигнута колосална зграда у којој би се без икаквог уштрба могао сместити потребан број ђака за једну вишу гимназију. Но ако то не би било могуће из било којих оправданих разлога ово општински суд моли да се поред ове садашње гимназије установи трговачка школа, пошто Лесковац по својој радиности долази међу прве трговачке вароши у краљевини Србији.“

Ускоро је Лесковац добио женску занатску школу која је радила до 1898. када је укинута због малог броја ученика, добио је и текстилотрговачку школу, али вишу гимназију није могао добити.

О снабдевању гимназија наставним училима бринуо је министар просвете. Лесковачка Гимназија није имала својих и буџетских могућности за набавку учила, а они су били неопходни за коришћени метод очигледне наставе. Поред тога у Гимназији није било просторија за смештај учила, а ни потребних ормана и витрина. Оно што је добијено од министарства просвете чувало се у мрачним собама и у орманима по ходницима школе. Збирка математичких учила била је најсиромашнија, имала је само метарске мере, али и њих „без два литра.“ Остале метарске мере су ученици са наставником израдили „помоћу стереометрије од круте хартије.“

Ситуација се није побољшала ни касније. Заменик директора, професор Антић известио је 1889. министра просвете: *„Ова школа као да је најлошије снабдевена училима у Србији. Осим неколико старих, поцепаних и непотпуних мапа, прегледница за сликање, збирке минерала, једног микроскопа, две лупе, три мала глобуса, метарских мера и прегледница за краснопис, апсолутно више ничега нема ова школа. Географске карте су поцепане, већ неколико година се крпе и прешивају па се сада више ни то не може чинити. Природне науке се уче напамет*

⁹⁴ Коришћена литература бр. 74.

без успеха јер оно што се весело и занимљиво може научити помоћу учила без њих одбија и заглупљује ученике".

На овој молби у министарству просвете неко је написао: „*Лесковачка гимназија иде у ред мањих средњих школа које треба врло скоро заменити подесним школама у споразуму са привредом. Зашто онда сада набављати кабинете? Куд је све прошло нека још неко време буде гимназија без кабинета.*“ Ова Гимназија је затворена 1898. године, а наставни кабинети су предати месној општини на чување.

Школа је почела поново са предавањима 13. (28) фебруара 1912.

13. марта 1913, министар просвете даје упутство за рад у гимназијама које услед рата нису нормално радиле. У том упутству је писало: „*Школе које нису радиле превешће ученике у старије разреде без годишњих испита. Школе које су некако радиле превешће ученике у старије разреде са, годишњим испитима али по скраћеном програму.*“

Лесковачка гимназија је радила свакодневно и по скраћеном програму. Настојало се да се пређе онолико градива колико је најнужније за настављање школовања у старијем разреду. Јулским расписом министар је одредио: „*Да се ученици који су уписали школске 1912/1913. г. преведу у старији разред без обзира да ли је школа радила или не и да ли су ученици долазили у школу или нису.*“ У даљем делу расписа налази се изложено упутство о скраћивању програма, смањењу домаћих и писмених задатака, о пафлу и у празничне дане и о полагању нижег течајног испита у августу 1913.

Посебним расписом одобрено је ученицима да полажу поправне испите без обзира колико имали слабих оцена. Понављача управо није ни било, већ су сви ученици упућени на поправне испите без обзира на број негативних оцена. Иако је ситуација била повољна да ученици због рата не губе годину, ипак је од 427 уписаних ученика преведено у старије разреде 337, а 90 ученика и ученица је отпало. Само 7 ученика је упућено да понове разред. Међу неуписаним ученицима налазио се изванредан број оних који су услед ратних догађаја напустили школу и повукли се у своје завичаје.

Школске 1913/14. уписано је у свих шест разреда 455 ученика и ученица. Гимназија је и тада радила са прекидима, укупно само 7 месеци, један месец више од претходне године. Српско бугарски рат поново је довео до распуштања школе и узимања школске зграде за српску војну болницу.

Ученици који су завршили шести разред настављали су школовање на курсевима у Нишу и Скопљу. У лето 1914. године ученицима су признати разреди. У јесен те године школа је једва обавила уписе, уписало се 609 ученика и ученица а потом је одмах распуштена.

О њима даље више података нема у административним документима школе. Још мање је података о упису и раду школе почетком 1915. Рад је само делимично

приказан у Подели предмета на наставнике школске 1913/14. године. Ту су дати подаци о професорима, школским предметима, наставним часовима, норми часова наставника, итд. То је такође последње школске године која је трајала нешто више од пола наставне године.

1913/1914. школске године су предавали:

Грбић Упони, предавач, математику у I, III и IV , физику у III, хемију у IV и земљопис у VI разреду,

Недељковић Милутин, математику у II разреду, хонорарно,

Марковић Михајло, директор, латински језик у II р.

Грбић Милана, предавач, немачки језик у II, III хонорарно,

Живковић Стеван, проф. земљописа од I-IV, историје у V-VI р.

Затезало Винко, гимнастику од I-VI разреда,

Ненадовић Радивоје, суплент, латински у II, III, српски у II, III разреду,

Димитријевић Упору, историју Срба у III,IV разреду, француски језик у V,VI, српски од IV-VI разреда,

Милутиновић Властимир, суплент, немачки ј. од IV-VI р. и српски ј. у I разреду,

Поповић Живојин, предавач, јестаственицу у свим разредима,

Поп Манић Константин, суплент, хришћ. науку од I-IV разреда.

Пржић Александар, учитељ вештина, цртање и краснопис од I-IV разреда, краснопис у I, II р. и немачки језик у I разреду,

Станковић Стеван, певање, музику, хор и оркестар,

Савковић Даница, учитељица, женски ручни рад од I-IV разреда.

Сви су имали и по једно задужење, разредно старешинство, руководство кабинетом, књижницом и сл. Услед недостатка наставника хонорарне часове су прихватили многи предавачи.

Обнова рада реалке и организовање течајева наставе била је од јесени 1918. до лета 1920. године. На почетку обнове зграда је имала 11 учионица, 2 мале дводелне просторије за смештај збирки, две велике сале, свечану на спрату и гимнастичку у приземљу, као и просторије за боравак професора, канцеларију и стан директора. Због оштећења зграде и инвентара настава је тада одржавана у мањем броју одељења; тако нпр. у школској 1919/20. коришћено је само 7 учионица.

Средњошколска настава у **Власотинцу**, градићу у непосредној близини Лесковца, отпочела је 1929. године. Прва средња школа била је грађанска, отворена

14.11.1929. као Државна мешовита грађанска школа у Власотинцу. У току Другог светског рата школа добија ново име: "Државна мешовита грађанска школа трговачког смера". Након ослобађања Власотинца (10.10.1944.) долази до промена у просвети. Укинуте су грађанске школе и претворене у ниже гимназије и прогимназије. Школа у Власотинцу добија назив Државна мешовита непотпуна гимназија. Једно одељење петог и шестог разреда Више гимназије, као одељење у саставу Лесковачке гимназије, отворено је 15.01.1946. године. Влада је 20.05.1952. донела одлуку о обавезном осмогодишњем школовању деце од 7 до 15 година. Те школске 1952/53. године уписана је прва генерација Више мешовите гимназије.

Село **Грачаница** налази се 9 км. југоисточно од Приштине у косовском округу. Грачаница је позната по истоименом манастиру који са црквом Успенија Богородице представља ремек дело српске средњовековне и свехришћанске уметности. Стотине ликова и сцена су на јасан и прегледан начин распоређени унутар простране цркве. Током друге половине 16. века у овом манастиру је радио

преписивачки центар, а краће време и једна од првих штампарија на Балкану. Школство и образовање су овде били засновани на вери и православљу, па је отварање школа почело тек крајем 19. века. 13.9.1886. године у селу

Грачаница је отворена редовна Државна основна школа која је радила према посебном наставном плану и програму за основне школе у Босни и Херцеговини. Са овом школом почео је период увођења основног модерног школства на овом подручју који су насељавали Срби. Тада су се у Б. и Х. по наставном плану за народне школе из 1880. изучавали следећи предмети:

" 1. Вјеронаука, 2. Језикословље, 3. Рачунство, 4. Земљопис и повијест, 5. Природописне науке, 6. Краснопис, 7. Господарство и кућанство, 8. Геометриско обликовање и цртање, 9. Њемачки језик (од 1881. факултативан), 10. Пјевање, 11. Гимнастика".

Прве школске 1886/87. годину у Народну основну школу у Грачаници уписан је 31 ученик. У први разред је уписало 22 дечака и 4 девојчице, у други

разред 3 дечака, а у трећи 2 дечака. Највише је било уписано муслиманске деце (13), затим Јевреја (5), Срба (3), Чеха (3), Хрвата (3), Аустријанаца-2 девојчице. Школу је напустило у току године 6 ученика, а разред је те године завршио 21 ученик. Школа је радила прво у приватној приземној кући, а касније је саграђена приземна зграда од 80м², приказана *на слици горе десно*. Први учитељ био је Антон Болфек. Не зна се тачно откуда је дошао. Он је био једини учитељ до краја јануара 1889 године.

Прва школа у **Бујановцу**, насељу збијеног махалског типа у Пчињском округу, отворена 1847. и са прекидима је радила до 1876. године. У овој школи наставу су одржавали учитељи из постојећих манастирских школа Врањског краја и манастира Прохора Пчињског⁹⁵, који се налази 30 километара јужно од Врања (*слика десно*). Метод рада у оваквим школама манастирског типа био је по црквено словенским књигама. Све то је одговарало становништву тадашње паланке источњачког типа. У "Цариградском Гласнику" за 1889. годину Бујановац је овако описан:

"Ужарски занат је најважнији, гаји се конопља, ... , од које се доста троши у месту, а нешто се извози по унутрашњости. Свака готова кућа има своју радионицу где се целе зиме сушу и прерађују сорте еспана који је својом израдом и лепотом далеко чувен. Прерађивана је доста и козина и израђивани су покровци, вреће, торбе, и други предмети и продају."

⁹⁵ Манастир подигнут у 11. веку. У 16. веку овде је постојала сликарске радионица у којој су настале вредне фреске. Садашња црква је саграђена 1898. године .

Српски учитељи који су радили у Бујановачкој школи (*на сл. десно*) користили су и српске књиге. Они су ђаке снабдевали уџбеницима из Београда, па су методе рада имале одлике српске наставе. Учитељ Јован Цветановић одржавао је просветно-културне везе са београдским учитељима, користио нове методе рада са децом, те га је тадашња турска власт протерала из Бујановца. Други учитељи су зато морали да користе само црквено словенске књиге.

1870. учитељ је био свештеник, методе су биле застареле, тако да је 1873. године у бујановачкој школи било само 23 ученика. За постојање и одржавање школе старали су се бујановачки Срби. Из београдског посебног одбора при министарству пристизали су уџбеници за ове неослобођене крајеве. Тако је 14.12.1872. године Бујановачкој школи послато 50 буквара и 20 примерака нових књига. Школа је затворена 1876. због турске одмазде у време српско-турског рата. После 1878. године

престаје развој српског школства јер је Бујановац припао Турској. Становништво је стално вршило притисак на турске власти тако да је тек после 11 година у Бујановцу поново прорадила школа. Повољнији услови за школовање били су од 1893. године, јер је од села Бујановац постао варошица, и то негде око 1895. године, где је уз занате цветала и трговина. Тако је школске 1893/94. године било 30 ученика, 1894/95. 32 ученика, 1895/96. 76 ученика. Настава се до 1902. године одржавала у приватној кући, а онда је подигнута нова зграда као црквена кућа, тако да је 1909/10. школа имала 145 ученика. После ослобођења од Турака школа је радила у турским зградама и било је већег интересовања за развој школства. У околним местима отварале су се школе и то: 1908. године, затим 1921. па 1928. године као и 1932.

Такође, у то време су радили и курсеви за неписмене људе, који због старосног доба нису могли да похађају редовну наставу, а ђаци су нарочито били заинтересовани да науче српски језик. Настава се није прекидала ни у време балканских ратова.

После балканских ратова и ослобођења од Турака, Бујановац је постао моравско урбанистичко насеље, помешано са старим турско-источњачким типом. Од 1912. године до почетка Другог светског рата стално се повећавао број ученика Бујановачке школе, тако да их је школске 1936/37. било 334 ђака. Нова школска зграда је изграђена 1919. године (*на сл. лево*). Деца су настављала школовање у Врању, Нишу и другим већим местима Србије, где је било развијено средње стручно или гимназијско образовање.

За време Првог и Другог светског рата просвета и школство су били у бугарским окупаторским рукама. Све до краја Другог светског рата Основна школа је била четворазредна, 1948. године отворена је гимназија у Бујановцу, као наставак основне четворазредне школе. Од њих је 10.9.1952. настала осморазредна Основна школа, која је као таква функционисала све до 1962. године, када је то била осмогодишња Основна школа у Бујановцу.

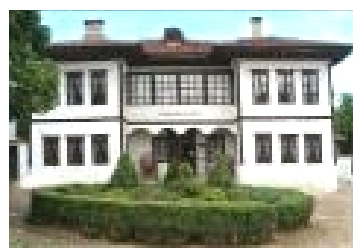
Бујановац, град Пчињског округа после Другог светског рата постаје седиште среза и општине са изграђеном индустријом и богатом инфраструктуром.

Иначе, Пчињски округ на југу Србије је недовољно развијен, обухвата општине: Владичин Хан, Сурдулица, Босилеград, Трговиште, Врање, Бујановац и Прешево. Центар округа је **Врање** (на сл. лево је изглед главне улице старог Врања). Пашин конак из 1765. је један од многих културно-историјских знаменитости Врања.

Према потребама овог краја у Врањском поморављу, развијало се школство.

Врање је ослобођено од Турака 31.1.1878. године. После пола године Србија је добила државну независност са територијалним проширењем, те се тако Врање укључило у српску државну границу. Врање је тек 8.8.1881. Актом министарства просвете кнежевине Србије добило Гимназију, која је са наставом почела у јесен те 1881. године у Пашином конаку (на сл. десно је новији изглед здања, претворен у Музеј).

У почетку су постојала само два разреда, а после су били укључени и трећи и четврти разред. Школске 1892/93. био је отворен пети, а наредне године и шести разред. Развој и напредовање у раду Гимназије је било у непосредној вези са развојем друштва и целокупног школско система. Крајем 19-ог и почетком 20-ог века у Гимназији су радили угледни образовани људи: Јаша Продановић, Тихомир Ђорђевић, Љубомир Давидовић, Радоје Домановић. Касније познати и угледни, иначе бивши ђаци који су потекли из ове средине и основна знања и искуства стекли у Врањској гимназији су: Борислав Станковић, Јустин Поповић, Ђорђе Тасић, Коста Тодоровић. Нова зграда Гимназије зидана је од 1931. до 1933. године као модеран школски простор. До 1941. све је било окренута ка образовању и велика пажња се поклањала духовном, моралном и верском напредовању младих. Успешан период ове образовне институције у Врању био је од средине 50-их до средине 70-их година 20-ог века.

Све то се дешавало упоредо са убрзаном индустријализацијом и одговарајућом урбанизацијом. Град се ширио и насељавао новим становништвом претежно стихијски, па је и прилив ђака био знатно већи. 1958. извршене су велике реформе у школском систему, те је Гимназија од осморазредне постала четворазредна школа, која је ново име Гимназија "Бора Станковић" добила следеће године (на сл. лево).

У Врању, средином 20. века, поред већ развијеног основног образовања, оформљена је средње стручна школа ширег подручја рада у образовним профилима економије, права и администрације, машинства и обраде метала, туризма и угоститељства.

Развој средњег стручног образовања у Србији почео је стварањем услова за напредак школства, као и потребе модернизације таквог образовања. У свим већим градским центрима отварају се школски центри за стручно оспособљавање кадрова у привреди са већим бројем потребних струка. Тада је било важно да школе и институти буду што више приближени производњи, а осмогодишње школе да припремају за рад у пољопривреди и неком другом производном процесу. Због свега тога неколико година после рата, и то 1948. отворено је 11 радничких техникума. Ранијих година није било образовних установа за такав начин школовања јер није било заинтересованих. На радничким техникумима припремани су техничари машинских, грађевинских, електротехничких струка за многа занимања. Наставу су водили стручњаци различитих профила. Иако нису поседовали педагошко искуство, одлично су познавали своју струку и имали потребан ниво опште културе. Релативно брзо, кроз наставу, стицали су и неопходна педагошка знања. Доста проблема је било око припремања наставних планова и програма због недостатка одговарајућих уџбеника.

Нарочито после Другог светског рата било је интереса за овакав начин стручног оспособљавања захваљујући развоју привреде, а то је даље доприносило повећању могућности запошљавања.

Тако је било и у **Бијелом Пољу**. Јавна школска установа "Средња стручна школа" у Бијелом Пољу има дугу традицију која је током свог развоја и постојања више пута мењала своје име, а тако и организациону структуру и програмску оријентацију на основу многих унапред донесених закона (*на сл. горе лево је новије здање школе*). Савременији рад у Бијелом Пољу почиње стварањем Женске занатске школе 23.4.1922. године уз одобрење Министарства Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а уз помоћ огранка Кола српских сестара⁹⁶. У први разред је било уписано 24 ученице. Школа је радила до 1948. са прекидом 1941. и 1945. године. 1947. основана је Школа за ученике у индустрији и занатству, а 1948. године била је отворена Средња пољопривредна школа општег типа. У школи су се образовали кадрови различитих занатских струка. Почела је са 36 ученика. После пет година школа мења назив и постаје Школа за ученике у привреди, а налазила се у саставу Радничког универзитета центра за стручно оспособљавање радника.

У Даниловграду је 1875. године отворена прва пољопривредна (земљоделска) школа у Црној Гори⁹⁷, која је радила годину дана (1875/76.). Управитељ школе био је доктор Ђорђе Радић, родом из Великог Бечкерека (данашњи Зрењанин). Била је ратарског смера, а окупљала је 18 одраслих полазника, од којих су се 12 школовали о државном трошку. Школа је престала са радом 1876. године када је Црна Гора

⁹⁶ КОЛО СРПСКИХ СЕСТАРА-грађанско, патриотско, хумано женско друштво основано 28.8.1908. године, захваљујући сликарки Надежди Петровић и наставници из Скопља Делфи Иванић. Бранислав Нушић је дао име овом друштву, које је основано са циљем да се морално и материјално помаже Србима.

⁹⁷ У Београду, на Топчидеру је 22.1.1853. године отворена Земљоделска школа, која је радила све до 1859. Тада је затворена уз изговор "да није одговарала намени". Оснивач и њен руководилац је био Атанасије Николић.

ступила у ослободилачки рат против Турске, који је трајао све до 1878. Одрасли полазници ове школе су отишли на ратиште. Просторије школе су се претвориле у војну болницу.

Средње стручне школе истог ранга и истих година оснивања као предходно описане стварале су се и радиле доста успешно и у осталим регионима где су живели Срби. Занатске школе оснивале су се код мање образованог становништва, у градовима источног и јужног дела Србије и то у Бољевцу (1929.), Зајечару (тек 1944.) Књажевцу 1930, Нишу 1923, Врању, а у Пироту је трговачко-занатлијска школа основана још 30.9.1878. године. У првом разреду "науке и вештине" потребне за техничка и трговинска предузећа су: српски, учио се 8 часова недељно, земљопис 2 часа, историја 2 часа, рачун 3 часа, цртање 3 часа, краснопис 2 часа, наука хришћанска 2 часа, црквено певање 2 часа, грађанско певање. Дневна настава је увек почињала српским језиком а завршавала се вештинама. Било је 12 ученика, које

је на крају школске године испитивао лично изасланик Министарства просвете и црквених дела. Следеће, 1879. године од ове школе настала је у Пироту дворазредна гимназијска Реалка. Законом Министарства привреде из 1892. установљене су државне занатске школе са радницима. Ту је настава била више практична него теоријска са вежбањем у радионицама, под управом мајстора. Касније, на основу закона из 1898. године отворена је недељно празнична занатска школа.

26.4.1920. године Министарство трговине и индустрије укида приватне женске "радничке школе". Од тада је то преорјентисано у Женску занатску школу. Она је имала потпуно иста правила о понашању и правима женске омладине као Женска стручна учитељска школа. Ћилимарске школе или ћилимарски одсеци постојали су у оквиру женских радничких школа или женских занатских школа. 1907. године Београдско друштво у Пироту отворило је ћилимарску школу. Ћилимарство је у Србији и Македонији имало богату традицију и развијало се због народних обичаја. Главни мотиви ове народне уметности су геометријски, а понекад биљни и животињски. То су орнаменти, а варијације орнамената у ћилимарству се разликују по територијама настајања.

На сл. горе лево је центар Пирота из 1911. *На сл. десно*, иза споменика, у центру Пирота, је основна школа у којој је касније радила и Трговачка школа трговачке омладине Пирота.

Стање је било слично и у осталим градовима, (Пријепоље, Нова Варош, Нови

Пазар⁹⁸, Сјеница), само што су већи градови за трговце и занатлије били погоднији и удобнији за живот.⁹⁹ Они су у тим срединама, тј. у Нишу, Призрену, Пећи, Пљевљима, били у повољнијем положају. Сви поменути градови су имали више занатско-трговачких, женских занатских и ћилимарских школа, него гимназија и стручних школа. Ове школе су директно оспособљавале за рад, али су и описмењавале. Настава је била у елементарном облику, заснована на усменом излагању и разговору. Те бројније школе су за многе младе људе биле највећи степен образовања који се могао достићи, па тако нису дошле до изражаја стваралачке способности сваког појединца. Већина становништва није била у могућности да школује своју децу, па је степен образовања зависио од материјалног положаја родитеља. Али, било је доста и оних богатијих који су се правдали речима да "имају од чега живети, па им школовање не треба".

У Београду се 1843. године оснива Трговачка београдска школа и, паралелно са њом, Послено-трговачко училиште почиње са радом 1.10.1843. године. Ова дворазредна трговачка школа, са Манојлом Соларом као учитељем, устројенијем од 24.11.1844. постаје једина школа за трговину, све до 1856. године. После тога је 3. јуна 1858. организована у четворогодишњу трговачку школу са првим директором Нигрисом, бившим директором трговачке школе у Бечу. Рад ове школе траје до 1865. године, када она постаје Реалка трговинског смера. Међутим, постепеним укидањем трговачких предмета у Реалци, школа је престала да постоји, а потребе за овим кадровима све су више нарастале, тако да је Чех Вишек поново отворио Приватну трговачку школу од 1881. до 1892. Држава је преузела старање над овом школом 1892. и реорганизовала је у Државну трговачку школу (1892 – 1900.). 1901. постала је Српска Краљевска државна Трговачка Академија, која је са рангом вишим од обичне средње школе, веома успешно школовала образовне профиле све до почетка 1914. Под окупацијом трговачка академија је постојала и окупљала ученике, избеглице уз помоћ српске и француске владе у Ексу (Прованса, Француска). Школа је тамо радила од 1916. до 1919. да би се по ослобођењу поново преселила у Београд. Од 1919. Школа је преименована у Државну Трговачку Академију и као таква је образовала високостручне кадрове током целог међуратног периода, а радила је и под окупацијом. Посебно поглавље у развоју данашње Трговачке школе представља такође, оснивање и рад Београдске Трговачке омладине 1882. (БТО). Трговачка школа БТО званично се оснива 1868. Материјално издржавање школе обављало се захваљујући бројним дародавцима из редова богатих трговаца Београда. Захваљујући једној од њих, Евгенији Науменовић Кики, по тестаменту из 1932. године на углу улице Цетињке и Хиландарске, започета је градња Дома БТО, позната палата "КИКИ", у којој је данас смештена Трговачка школа. Настављајући традицију Државне трговачке академије, као и трговачке школе БТО, Трговачка школа је основана 1945. као Нижа трговачка школа, да би од почетка педесетих постојала је као Школа ученика у трговини. Каснијих година 20-ог века школа је исто радила, али под различитим именима.

Ранг средње техничких школа био је као следећих средњих школа: Трговачке академије, Поморске академије, Средње пољопривредне школе, Учитељске школе,

⁹⁸ Од 1919. године Нови Пазар је имао Опште занатску-трговачку и Женску занатску школу, али и једну гимназију, која је отворена 10.1.1914.

⁹⁹ У местима на северу Србије средње школе, тј. прве занатске школе су отворане раније. На пример у Бечеју се то десило 1883. године, а у Новом Саду је од 1887. постојала трговачка Академија. 1922. године Нови Сад је имао Државну женску занатску школу.

Гимназије. Ове боље школе постојале су у развијенијим привредним, економским, културним центрима у којима је преовладао грађанство. У свим средњим школама после Другог светског рата било је доста проблема са извођењем наставе математике.

Реорганизација средњих стручних школа била је 1969. године, јер је почев од 1951. дошло до укидања стручних школа и наглог опадања броја ученика у њима. Повећање броја ученика у средњим стручним школама је био изразит школске 1956/57. године. Извршене су значајне промене и у настави високог образовања, да би се виши стручни кадрови прилагодили потребама привреде и осталих области друштвеног живота. Све то је допринело повећању броја дипломираних студената¹⁰⁰. Док је за 20 година постојања старе Југославије дипломирало на свим факултетима нешто преко 30 000 студената, у периоду од 1945. до 1959. дипломирало је на факултетима и високим школама око 67 000 студената, и то нпр. 1948/49. дипломирало је 2 233, 1949/50. године је благи пораст на 3218 студената, а 1950/51. ишколовано је 5 663 студента. Тих година је био очигледан пораст и укупан

број ученика и студената: од 2 189 857 у школској 1953/54. порастао је на 2 597 444 у школској 1956/57. години, што је представљало повећање од 18.7%. У првом послератном периоду просечно годишње је дипломирало око 3 500 студената, у 1958. години овај број се повећао на 7 116, а 1959. на 8 558 студената.

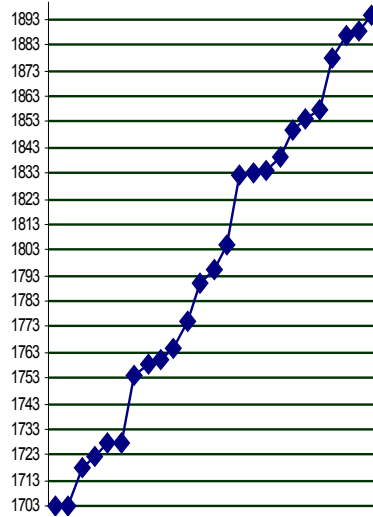
	<i>ГРАД</i>	<i>ОСНОВНЕ ШКОЛЕ</i>
1.	<i>НОВИ САД</i>	<i>1703.</i>
2.	<i>БЕЧЕЈ</i>	<i>1703.</i>
3.	<i>БЕОГРАД</i>	<i>1718.</i>
4.	<i>ЗРЕЊАНИН</i>	<i>1722.</i>
5.	<i>ЗЕМУН</i>	<i>1728.</i>
6.	<i>СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ</i>	<i>1728.</i>
7.	<i>БАЧКИ ПЕТРОВАЦ</i>	<i>1754.</i>
8.	<i>КИКИНДА</i>	<i>1758.</i>
9.	<i>ВРШАЦ</i>	<i>1760.</i>
10.	<i>СРЕМСКА МИТРОВИЦА</i>	<i>1765.</i>
11.	<i>КОВИН</i>	<i>1775.</i>
12.	<i>ВРБАС</i>	<i>1790.</i>
13.	<i>ЛОЗНИЦА</i>	<i>1795.</i>
14.	<i>ПАНЧЕВО</i>	<i>1796.</i>
15.	<i>ЋУПРИЈА</i>	<i>1805.</i>
16.	<i>БАЊАЛУКА</i>	<i>1832.</i>
17.	<i>КРУШЕВАЦ</i>	<i>1833.</i>
18.	<i>СОКОБАЊА</i>	<i>1834.</i>
19.	<i>ЗАЈЕЧАР</i>	<i>1839.</i>
20.	<i>АРАНЂЕЛОВАЦ</i>	<i>1850.</i>
21.	<i>ЦЕТИЊЕ</i>	<i>1854.</i>
22.	<i>БАЈНА БАШТА</i>	<i>1858.</i>
23.	<i>БАР</i>	<i>1878.</i>
24.	<i>ПОЖАРЕВАЦ</i>	<i>1887.</i>
25.	<i>ЛАЗАРЕВАЦ</i>	<i>1889.</i>
26.	<i>НИШ</i>	<i>1895.</i>
27.	<i>ПЉЕВЉА</i>	<i>1901.</i>
28.	<i>ОРАШАЦ</i>	<i>1934.</i>

ПРИКАЗИ ШКОЛСТВА У СРБИЈИ

Следеће таблице и графикони приказују пораст школства у Србији у дужем временском интервалу:

¹⁰⁰ Источник података о дипломираним студентима послератног периода је литература бр.21.

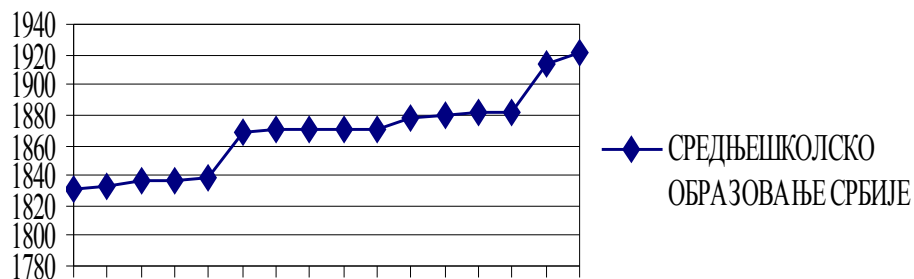
**ОСНИВАЊЕ ОСНОВНИХ ШКОЛА У
СРБИЈИ ОД ПОЧЕТКА 18-ОГ ДО
КРАЈА 19-ОГ ВЕКА**

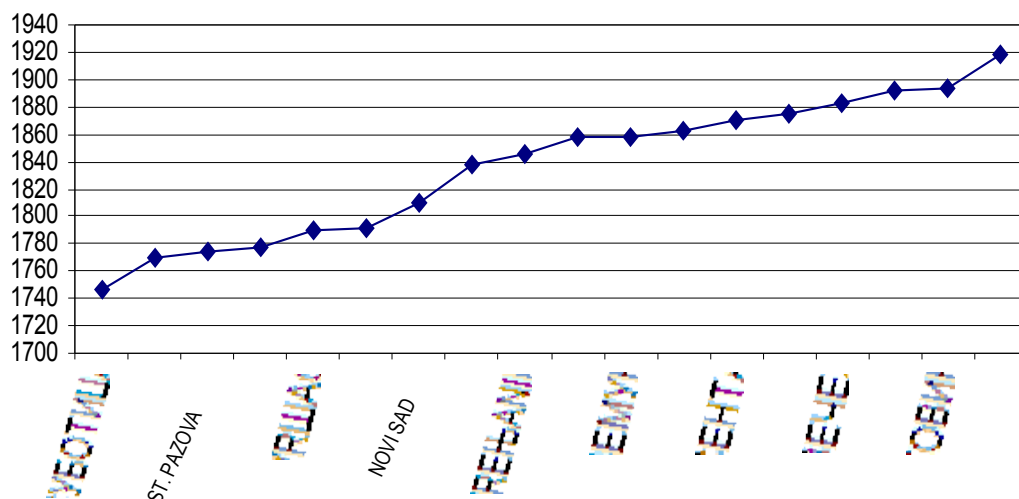
	<i>СРЕДЊЕШКОЛСКО ОБРАЗОВАЊЕ У СЕВЕРНОЈ СРБИЈИ</i>		<i>СРЕДЊЕШКОЛСКО ОБРАЗОВАЊЕ У ЦЕНТРАЛНОЈ СРБИЈИ</i>	
<i>1</i>	<i>СУБОТИЦА</i>	<i>1747</i> .	<i>БЕОГРАД</i>	<i>1830.</i>
<i>2</i>	<i>РУМА</i>	<i>1770</i> .	<i>КРАГУЈЕВАЦ</i>	<i>1833.</i>
<i>3</i>	<i>СТАРА ПАЗОВА</i>	<i>1775</i> .	<i>ЗАЈЕЧАР</i>	<i>1837.</i>
<i>4</i>	<i>СОМБОР</i>	<i>1778</i> .	<i>ЧАЧАК</i>	<i>1837.</i>
<i>5</i>	<i>ВРШАЦ</i>	<i>1790</i> .	<i>ПОЖАРЕВА Ц</i>	<i>1839.</i>
<i>6</i>	<i>СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ</i>	<i>1791</i> .	<i>УЖИЦЕ</i>	<i>1839.</i>
<i>7</i>	<i>НОВИ САД</i>	<i>1810</i> .	<i>АЛЕКСИНАЦ</i>	<i>1865.</i>
<i>9</i>	<i>СРЕМСКА МИТРОВИЦ А</i>	<i>1838</i> .	<i>ЈАГОДИНА</i>	<i>1869.</i>
<i>10</i>	<i>ЗРЕЊАНИН</i>	<i>1846</i> .	<i>ВАЉЕВО</i>	<i>1870.</i>
<i>11</i>	<i>КИКИНДА</i>	<i>1858</i> .	<i>КЊАЖЕВАЦ</i>	<i>1871.</i>

12	<i>ЗЕМУН</i>	1858	<i>ЛОЗНИЦА</i>	1871.
13	<i>ПАНЧЕВО</i>	1863	<i>СМЕДЕРЕВО</i>	1871.
14	<i>СЕНТА</i>	1870	<i>НИШ</i>	1878.
15	<i>БЕЛА ЦРКВА</i>	1875	<i>ПИРОТ</i>	1879.
16	<i>БЕЧЕЈ</i>	1883	<i>ВРАЊЕ</i>	1881.
17	<i>ВРБАС</i>	1892	<i>КРАЉЕВО</i>	1882.
18	<i>КОВИН</i>	1894	<i>НОВИ ПАЗАР</i>	1914.
19	<i>БАЧКИ ПЕТРОВАЦ</i>	1919	<i>ПОЖЕГА</i>	1921.

СРЕДЊОШКОЛСКО ОБРАЗОВАЊЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ

СРЕДЊОШКОЛСКО ОБРАЗОВАЊЕ НА СЕВЕРНОМ ДЕЛУ СРБИЈЕ

Графици одговарају предходној таблици, а средњошколско образовање Србије је приказано у зависности од града у коме се појавила нека средња школа. Упоредо са средњешколским образовањем у Србији развијало се и основно. По линији у графикону види се да је био бржи развој основног. Свему томе је допринело отварање већег броја школа за основно елементарно образовање.

РАЗВОЈ ОБРАЗОВАЊА КОД СРБА НА НЕСРПСКИМ ТЕРИТОРИЈАМА

Срби су били подељени између Аустроугарског и Турског царства, те су више векова живели раздвојени у различитим историјским и друштвеним околностима. Организовали су живот и борили су се за своју веру, језик, школу, културу, писмо. На просторима где су живели да би сачували своје духовне корене и национални идентитет подигли су импозантан број манастира, црква, школа, читаоница, задужбина и других културно-просветних установа.

Скадар, град из легенди, дуго је био престоница зетских владара: Војислављевића, Балшића и Црнојевића. Црногорска војска је ослободила град од Турака 1913. године. Европском конвенцијом амбасадора у Лондону, 1913. Скадар је додељен Албанији како би се остварио аустроугарски утицај. Под Аустроугарском окупацијом Скадар је био од 1916. до октобра 1918. године, када га је ослободила југословенска добровољачка јединица из састава српске војске са Солунског фронта. Версајским мировним уговором 1919. године Скадар је остао у Албанији. Срби су у Албанији оставили снажан печат свог постојања, живљења и моћи.

Прва српска мала основна школа у Скадру¹⁰¹, основана је 1828. године. Била је то једна од најстаријих школа на Балкану. Из тог периода рада нису сачувана документа, тако да се не располаже информацијама о настави, учитељима и ђацима. Бригу о школи и њеним потребама водила је црквено-школска општина, која је стално била у вези са епископом призренским. Његов задатак је био чување и развијање православља код православних верника, али их није третирао као Србе. То је разумљиво јер је епископ призренски био турчин, а српски народ, пошто се налазио на турској територији, водио се као турски.

Скадарска православна школа је била јавна, највише српска, са незнатним бројем грчке деце, а било је и неколико католичких ђака. Сви они су учили српски језик, рачун и православље. Није било школских програма, учила, уџбеника. Највише су недостајали буквари и катехизиси. Учени римокатолички мисионари нудили су своје књиге штампане у Риму, које су биле нове, fino опремљене са циљем да привуку у римокатоличку веру и образују децу у духу католицизма. Скадарски православци то нису дозволили. Обратили су се владици Партенију у Призрену за савет. Он им је поручио да се књиге склоне од деце, а настава и васпитање да се настави као и пре, у традицији православља. Прави разлог оваквог његовог одговора био је страх од буре и немира српског становништва. Неорганизовано стање у школи је потрајало и те 1850. године, а и наредне, све до доласка за учитеља Николе Муслина, православног Србина из Хрватске. Он је био аустријски официр, учен човек са завршеном богословијом у Сремским Карловцима. Увео је школски поредак, вођени су дневници, извештаји о инспекцијама који нису сачувани, извештаји о издржавању школе. Учитељ се залагао и за отварање богословске школе у Скадру, што му ту није успело, али је имало одјека и утицаја даље. Тако је у Призрену 1871. основана богословско-

¹⁰¹ Подаци о српским школама на територији Албаније преузети из литературе бр.73.

учитељска школа. Никола Муслин развијао је код младих српску светосавску мисао, организовао је светосавске свечаности. Из сачуваних познатих података сазнајемо да је школа била четворазредна, са два мешовита одељења. Уџбеници су се добијали из Цариграда, касније из Црне Горе, а писани су по програму прописаном од Министарства просвете на Цетињу. Из тог времена сачувани су дневници у континуитету. Конзулат руске царевине је од 1871. помагао ову школу. 1893. године је отворена посебна школа за женску децу, касније названа Маринска, а мушка је носила име Светог Саве. У женској школи су учитељовали брачни пар Филип и Љепосава Томић. Од 1900. ову школу је у потпуности финансирао Руски конзулат, све до укидања школе почетком Првог светског рата.

У Скадру је крајем 19. века постојао и црногорски конзулат, одакле се први црногорски конзул Лазар Мијушковић залагао за отварање грађанске школе, а касније и обданишта. Конзул и митрополит призренски саставили су наставни програм рада ове школе. На почетку се импровизовало, јер није било адекватне грађевине. Настава се изводила прво у приватним кућама, затим у црквеној кући поред мале цркве. 1896. захваљујући финансијској помоћи скадарског Србина Радивоја Беровића изграђена је једносратна зграда са 8 великих светлих просторија, од којих су 4 биле за мушку децу, а 4 за женску.

Поред скадарске школе постојала је и друга српска школа на територији Албаније, у **Враки** и то од 1873. Брака је било највеће српско село у непосредној близини Скадра. Ова школа је настала захваљујући скадарском учитељу Николи Муслину. Он је све до 1875. ширио своје просветне идеје и стварао код врачких Срба жељу за учењем и знањем. У овој врачкој основној школи настава је била импровизирана. Није било програма, уџбеника, планова. За време рата учитељ је био римокатолик из Скадра. Он није знао српски језик, па је наставу држао на албанском и децу није терао да уче албански. Због ратних услова настава је била нередовна. озбиљнији рад је настављен 1919. и трајао је до 1933. године. За тих 14 година 'Министарство просвете Краљевине Југославије' снабдевало је школу са уџбеницима, наставним средствима, а и новчано је помагало. Градиво је било по југословенском програму за основне школе. Убрзо после тога настало је "радикално лаицизирање" свих школа са територије Албаније. Верска настава је избачена, а деца су факултативно посећивала вероучење у породици или у цркви или организовано у специјалним школама чији рад није реметио ток наставе обавезне државне школе. Православни Срби су се бунили против оваквог школства и изражавали своје незадовољство. Тражили су постављање вероучитеља по свим верским српским школама у Албанији. Архиепископија у Тирани је одлучила да се хитно отвори богословска школа, а да се за следећу школску 1937/38. годину распореди вероучитељи у српске школе. Тако су и урадили, али је верска настава била на албанском језику. Резултат свега је био атеизација и укидање српског школства на територији Албаније.

Како би затрли трагове присуства Срба на овим просторима Албанци су уништавали све што је било српско. Многи споменици и гробља временом су пропали због неодржавања, а велики број је намерно уништен. На основу Декрета о забрани религије, у Скадру су срушене православне цркве, а црква у Враки посвећена Богородици из 1869. претворена је у складиште. Православни храмови претворени су у објекте са другом наменом. Уништени су грбови краљева Зете, симболи српске средњовековне прошлости. У Скадру је уништено и српско војничко гробље, које је постојало до 1950. године.

Прву српску основну школу на територији Црне Горе отворио је Његош¹⁰² 1834. године, а нарочито је помогао при отварању школске зграде. На упису прве године примљено је 30 ђака из свих крајева Црне Горе. Свима је Његош обезбедио бесплатно становање и храну. Школски програм је обухватао српски језик са читањем, писањем и граматиком, а следећа два предмета су била библијска историја и рачун. Користили су се уџбеници из Србије и са подручја окупираних Аустро-Угарском, а од 1836. се користио и први црногорски буквар (на сл. лево). Био је то "Српски буквар ради учења младежи црковному и гражданском читању" на славено-србском језику, штампан на Цетињу за потребе поменутог школског програма. Аутор буквара био је Његошев секретар Димитрије Милаковић, који је након буквара приредио још један уџбеник, а један је превео са руског. Његош је поред основне школе те 1834. године отворио на Цетињу и штампарију која је радила до 1852. Тада су слова преливена у зрна за пушке.

цирковному и гражданском читању" на славено-србском језику, штампан на Цетињу за потребе поменутог школског програма. Аутор буквара био је Његошев секретар Димитрије Милаковић, који је након буквара приредио још један уџбеник, а један је превео са руског. Његош је поред основне школе те 1834. године отворио на Цетињу и штампарију која је радила до 1852. Тада су слова преливена у зрна за пушке.

У време књаза Данила на Цетињу је од 1854. постојала основна четворазредна школа, у којој су предавани следећи предмети:

Први разред: Катихизис, библијска историја, прва знања, часловац и црквено пјеније.

Други разред: Пространи катихизис, српска граматика, црногорска историја, црквена историја, математика и црквено пјеније.

Трећи разред: Свеопшта историја, српска историја, антропологија, српска граматика, реторика и велико црквено пјеније.

Четврти разред: Славенска граматика, свеопшта историја, црквена историја, физика, велика географија, психологија, догматика и велико црквено пјеније.

Примећује се да је највише верских предмета, затим је пажња посвећена историји и српском језику. Минимално се тада учила математика и природне науке. Неко побољшање ове структуре наставног плана је из 1889. године, и то за ђаке четвртог разреда. Они су имали за обавезне предмете: закон Божји, српски језик, словенско читање, рачун, геометрију, земљопис, српску историју, познавање природе, краснопис, пјевање црквено и народно, гимнастику и војничко вјежбање.

Иначе, први уџбеник који се користио у Црној Гори био је руски буквар, чији се једини примерак из 1682. године, штампан у Москви, чува у манастиру Савина¹⁰³ (на сл. десно). Историја о Црној Гори, црногорског владике Василија Петровића штампана је у Москви 1745. То је први прави школски црногорски уџбеник. Он је тада био извор знања, чувар културних вредности и наставно средство преко кога се

¹⁰² ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ (1813-1851.)-Други црногорски владика, филозоф, државник, епски песник. За време његове владавине 1841. године остварен је уговор са Аустријом, којим је Црна Гора постала самостална, призната са територијом и границом. Његош је поставио темеље модерне црногорске државе. У својој поезији приказивао је космичку судбину човека и историјску судбину Црне Горе. Своју песничку и политичку зрелост је показао од 1844. до 1848. године. Умро је на исти дан, 19. октобар, у који је 1830. ступио на власт. Он је био и први црногорски митрополит завладичен у Русији.

¹⁰³ Овај манастир је један од најлепших на Црногорском приморју. Удаљен је 2 км. од Херцег Новог. Велика манастирска црква, садашња грађевина је из 18. века.

обликовао идентитет и политика црногорског народа. Његош се залагао и за развијање српског граматички правилног језика, па је из цетињске штампарије 1838. изашла "Српска граматика састављена за црногорску младеж". Планински црногорски крш Његош је желео да припитоми и обликује за удобнији живот и рад. Тако је у пролеће 1838. године у непосредној близини манастира (на сл. лево) назидао "Биљарду", као своју резиденцију. Грађевина је имала просторије за Сенат, кабинет за владику, као и посебну собу за играње билијара. У приземљу Биљарде су живели

перјаници.

Од штампања првог црногорског буквара до појаве следећа два уџбеника прошло је 30 година. То су били "Прва знања за основне србске школе" и "Кратка историја србског народа за основне србске школе", издати 1868. Прве новине, лист "Црногорац" издале су свој први примерак 1871. на Цетињу. Очигледно је издавачка делатност у Црној Гори нарочито била интензивна на крају 19-ог века. Тада је за две године одштампано и 30 уџбеника на којима је радило 11 аутора. Затим, од почетка 20-ог века до 1918. године одштампано је 50 уџбеника. У то време најплоднији писци били су Ђуро Поповић, главни школски надзорник (написао и издао 4 уџбеника и 11 приручника), и Андрија Јовићевић просветни и научни радник који је издао 3 уџбеника и 7 приручника. Од 1918. до 1941. користили су се уџбеници штампани у Београду за потребе црногорског школства. Тек 1945. године поново је писан нови црногорски буквар, чији је аутор био ботаничар Вилотије Блечић. Те исте године читанке за други и четврти разред је урадила комисија при Министрству просвете Федералне Црне Горе. У периоду од 1948. до 1960. године једини црногорски издавач била је "Народна Књига" на Цетињу.

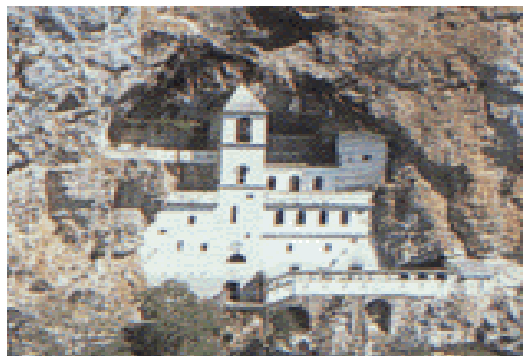
На основу Закона о народнијем школама у Краљевини Црној Гори издатог у Цетињу 2.2.1907. учили су се: српска историја, српски језик, наука хришћанска, црквено-словенско читање, цртање и лијепо писање, пјевање (свјетовно и црквено), гимнастика и дечје игре, земљопис, познавање природе, пољска и домаћа привреда, рачуница и геометријски облици, ручни рад са домаћим газдинством (по могућству). Овај закон је дуго коришћен у црногорским основним школама и важио је и 1911. године.

За образовање и културу црногорског народа такође је значајна прва свештеничка школа, Богословија¹⁰⁴. Отворена је 1869. године на Цетињу, тадашњој престоници Црне Горе. Школовање у Богословији на почетку је било трогодишње. Ова српска свештеничка школа радила је до 1863. године захваљујући финајсијској помоћи руског цара Александра Другог. 1873. Богословија је премештена у манастир Острог¹⁰⁵, а од 1874. године је била поново на Цетињу. Школа није радила

¹⁰⁴ Коришћена литература бр. 57.

¹⁰⁵ ОСТРОГ је манастир на путу између Даниловграда и Никшића, изнад реке Зете. У склопу манастирског комплекса је и црква Светог Вавдења са фрескама из 17-ог века.

од 1876. до 1887. године због рата Црногораца и Турака. Поново је отворена као богословско учитељска школа. Са одређеним прекидима радила је до 1916. и школовала је омладину за учитеље и свештенике. После рата је трајала четири године, а уписивала је само оне ученике који су предходно завршили гимназију. Прва средња школа, црногорска гимназија¹⁰⁶ отворена је 1879. на Цетињу. Њено отварање нарочито је погодовало грађанству и маси народа коју су чинили учитељи, војне старешине и свештеници. Племићи и виши слојеви друштва били су забринути и плашили су се да им "никоговина може узети влас ако се просветли." То је била реална гимназија са наставним планом за једну годину. Према Закону о устројству гимназија у Књажевини Црној Гори, од 30. августа 1890, учили су се следећи предмети: наука вјере, српски језик и књижевност, латински језик, грчки језик, руски језик, старословенски језик и књижевност, географија и историја (општа и српска), математика, природопис, физика, филозофска пропедељтика, цртање, краснопис, гимнастика и војничко вјежбање, пјевање и музика. У ову школу могла су се уписати само деца из бољих, богатијих кућа. Осим тог интересовања за развој школства, тадашња престоница, Цетиње био је културно и политичко средиште Црне Горе, са 115 кућа и око 500 становника, 1872. године. Због своје архитектуре, културе, изгледа Цетиње је град-музеј. Међу бројним здањима, музејима и библиотекама по културном историјском значају издвајају се: Цетињски манастир-вековно црногорско културно средиште, у коме је смештена богата ризница културног блага Црне Горе. Од краја 19-ог века на Цетињу су саграђене и многе репрезентативне зграде: Дворац краља Николе (1867.), многа

дипломатска представништва, Престолонаследников дворац, познат као Плави дворац, позориште у здању Зетског дома, Владин дом. Позоришни живот, а и институционални развој културе Црне Горе започети су изградњом Зетског дома 1888. године, који је од 1893. имао и Библиотеку, Музеј са архивском грађом. Прве новине, лист "Црногорац" покренуте су 1871. Први црногорски новац искован је 1906. и новчана јединица је био перпер.

Његош је био заслужан и за отварање друге основне световне школе, у Добрском селу код Цетиња. Полазници ових световних, верских школа били су младићи из свих крајева Црне Горе, па и из Даниловграда и околних села.

Црногорски владари, владика Петар II Петровић Његош и књаз Данило желели су да у **Даниловграду** подигну град. То је реализовао тек књаз Никола, ударивши Даниловграду темеље 1869/70. године, са намером да ту пренесе црногорску престоницу. Отуда на том простору веома рано, у 19-ом веку, настају прве основне школе, па је касније свако оближње село Даниловградске општине

¹⁰⁶ Коришћена литература бр. 69.

имало своју школу. Овде је становништво поклањало велику пажњу школовању омладине и образовању. Често се дешавало да су многи продавали део имовине да би обезбедили средства за школовање свог подмлатка. Зато се мрежа школа овог краја ширила сталним отварањем школа по селима и већим местима и то 1872, 1874, 1878. и 1879. године. Ове школе су једино престајале са радом због ратова које је Црна Гора водила крајем 19-ог и почетком 20-ог века. Школе су тада претваране у болнице и превијалишта за рањенике, у прихватилишта за избегли народ из Херцеговине, у војничке касарне и магацине за смештај оружја и ратне опреме. 1878. године у постојећим школама обнавља се рад који је до 1883. био често прекидан. Од 1883. па све до 1899. године редовно се изводила настава у школама.

1857. године на **Орјој Луци**, у непосредној близини Даниловграда, радила је прва световна основна школа, која је у првој наставној години имала 15 ученика. Ова школа радила је непрекидно три године, да би била поново обновљена 1863. По подацима из Завичајног музеја у Даниловграду, поред те на Орјој Луци из 1857. године, прве основне школе у околини Даниловграда настају 1869. такође при манастирима и то у Острогу, Ждребаонику и Загарачу. Услови за рад ових школа били су веома тешки. Оне нису имале основна средства и учила, географске карте, табле, клупе, тада скамије. Због свега тога је један број ђака морао да прати наставу седећи на поду. Буквари, псалтири и чаславци нису били доступни свим ученицима, а настава се одвијала по истим методама као и у другим српским манастирским школама.

У Црној Гори су од 1870. године биле отворене још 24 основне школе, и то дворазредне, троразредне и потпуне четвороразредне, као и неколико школа у којима су школске 1870/71. године била уписана и женска деца. Рад ових школа регулисан је „Правилима” и „Школским закоником”. Године 1872. постојала је 41 основна школа.

Из каснијег периода нема сачуваних докумената која говоре о школству и просвети на територији Црне Горе. За почетак 20-ог века везују се многа сачувана сведочанства бивших ђака са ових простора, из који се може закључивати о тадашњим школским програмима. Тако, нпр. 'Министарство просвјете Књажевства Црногорског' 1904. године одобрило је у настави четвртог разреда основне школе у Загарачу следеће предмете:

*"Вјеронауку, Српски језик, Црквено-словенски језик, Рачун и геометрију, Географију, Српску историју, Природопис, Познавање и његовање човјечјег тијела, Краснопис, Цртање, Пјевање, Гимнастику и војничко вјежбање."*¹⁰⁷ По овом програму за четврти радиле су све основне школе на овом подручју све до балканских ратова (1912. и 1913.), и Првог светског рата (1914-1918). Остали, нижи разреди су највише радили на описмењавању и рачуну.

Забележен је извештај неког учитеља из Даниловграда који је 1907. обавестио надлежне школске власти да има 70 ученика, од којих је пола редовних, а

¹⁰⁷ Називи предмета су из сачуваног сведочанства које се налази у Завичајном музеју Даниловграда, а остали подаци о школству у Даниловграду и околини су из литературе бр. 12.

друга половина је приватна, јер су то деца од 4 до 6 година старости. Од 1883. до 1910. године ишколовало се на овим просторима Црне Горе 11 725 дечака и 236 девојчица. Ови статистички подаци показују колико су деца похађала школе и колико се улагало у српски подмадлак.

Покушај аустроугарских власти да рад у школама настави и после рата био је безуспешан, јер су настојали да у школе уведу аустроугарски образовни систем и латиницу као једино писмо. Томе су се супротставили српски учитељи. Због тога су многи од њих робијали.

1919. године из Пећи је пресељена Учитељска школа, која је радила у Даниловграду до 1929. Из ње је изашло 10 генерација учитеља, већином сви из Даниловграда и околине. Ова школа је наставила рад у Херцег Новом, а после Другог светског рата у Никшићу.

У периоду од 1918. до 1941. године на простору бившег даниловградског среза радило је 12 четвороразредних основних школа, нижа женска занатска школа и нижа реална гимназија у Даниловграду. Четворогодишње основне школе похађала је већина, али је било и оних најсиромашнијих који нису ишли у школу. У реалној гимназији број ученика се кретао од 250 до 550. Школске 1921/22. године било је у 253 ученика; 1923/24. године чак 544, а школске 1938/39. године тај број је био смањен на 382 ученика.

У току рата, у новембру 1944. године, на ослобођеној територији бившег даниловградског среза у пет од девет његових општина радиле су четвороразредне основне школе, са повременим прекидима. Због ратних операција неке од њих су повремено обустављале рад, док су сеоске школе у Међеђем и Гостиљу радиле без прекида.

Услови за образовање створени су тек после Другог светског рата. На територији општине Даниловграда отворено је 12 нових четвороразредних школа, 4 седморазредне основне школе, које школске 1950/51. године прерастају у осморазредне. Школске 1961/62. године формирају се 4 матичне осморазредне основне школе: у Даниловграду, Спужу, на Слапу и у Доњем Загарачу. Уз ове матичне осмогодишње школе, радило је и 18 њихових подручних четвороразредних основних школа са 3 148 ученика. Закључујемо да су тако сва деца била обухваћена четвороразредним школовањем, а 98% ученика похађало је свих осам разреда основног образовања. Тада је то процентуално било највише у Црној Гори.

Црногорски народ се просвећивао, а Негошева жеља се полако испуњавала. Негош је даље слао младе људе, жељне знања у Србију и Русију и то касније највише у Београд, јер је приметио да они који оду у Русију више се нису враћали. Зашто је толико био за школство и образовање српског народа види се из писма које је 1845. послао Пауну Јанковићу, тадашњем министру просвете Србије:

"Колико гођ ми је могуће било, толико сам се трудио, те се и непрестано трудим, како бих мало по мало међу овим народима образовање распространио. На тај конач завео сам сада мале, а повремено настојаћу основат и више школе, јер сам увјерен да су оне најпоузданије средство којим један народ до образованија и просвеитенија, сљедствено до праве среће доћ може. Но ће би црногорска младеж могла лакше поучит образовање ума и срца и да не изгуби нимало од своје дивне народности, ако не у Србији, ће се све науке на нашем језику предају."

За време ратовања са Турцима долази до привременог прекида у образовном процесу. Школске установе су биле оштећене, намештај упропашћен, записници и

административни папири углавном изгубљени или изгорели, а и наставе није било. Новчана помоћ црногорској држави долазила је из Русије и Србије.

Средином 20-ог века на Цетињу, у Подгорици, Никшићу, Котору, Пљевљима радила су професионална позоришта, тако да је Црна Гора у то време по броју театара, у односу на број становника заузимала прво место у Европи. Све ово је допринело даљем културном уздицању и образовању народа у Црној Гори, отварањем многих школских установа и образовних институција.

У доба владавине књаза тј. краља Николе¹⁰⁸ 1878. Црна Гора је добила државну независност и територијално проширење. Припали су јој градови Никшић, Подгорица, Бар, Колашин и Улцињ. Са јачањем црногорске државе, доследно се приступило школовању кадрата за државне потребе. Државни службеници су морали да се описмене и ишколују за државне послове. Никола I Петровић успео је да постепено модернизује државну управу у Црној Гори, а и да очува свој апсолутистички режим. Тако су основана министарства и Велики суд 1879. године, а 1905. је донет Устав којим је кнез имао право да поставља и смењује чланове владе

и чиновнике.

У давној прошлости, током 15-ог века, Дубровчани су у Пљевљима имали трговачку колонију, а од 1576. па наредна два и по века Пљевља су била седиште Херцеговачког Санцака. Манастир Св. Тројице је био главни преписивачки центар Горњег Полимља, а за време Турака овде су постојале све врсте верских и државних основних и средњих школа. Почетком 20-ог века најразвијенији крај по броју основних школа и развоју образовања је опет општина Пљевље. Школске 1901/02 отворене су у Пљевљима и околини многе основне школе. Одељења су имала око 40 ученика. Те 1901. географ Танасије Пејатовић основао је у Пљевљима Гимназију. Школа је названа по свом оснивачу Гимназија "Танасије Пејатовић" (на сл. горе лево). Напаћени народ је после балканских ратова тражио нове форме просвећености и културе. У Горњем Полимљу је тада постојало 11 основних школа које су успешно радиле. Због заинтересованости народа за образовање и културни напредак Краљ Никола је 7.9.1913. године потписао Указ за оснивање осморазредне гимназије у Пећи и нижеразредних гимназија у Никшићу, Пљевљима, и Беранама. На почетку је у Гимназији у **Беранама**¹⁰⁹ било само 132 ученика, због сложености пријемног испита који су морали да положи да би се уписали. Две мале зграде, школске просторије, у којима је Гимназија почела рад, остале су овде од Турака после Првог балканског рата. Из године у годину број ученика се повећавао, а настава се изводила отежано због неадекватних услова. У Гимназију су долазили на наставу и ученици из: Андријевице, Плава, Рожаја, Бијелог Поља, Колашина. Ова нижа гимназија је постала потпуна после Првог светског рата. Као таква је радила све до 1930. када су власти укинуле више разреде. (На сл. лево је тадашњи изглед

ГЊ ЊЕГОШ (1841-1921), био је црногорски кнез од 1860. до 1910. а затим краљ од о ојачао своју владавину и углед.
р. 62.

Гимназије.) Углавном су родитељи плаћали трошкове школовања. Школска 1934/35. је била прва година рада у новој згради и то као реална потпуна државна гимназија. Имала је 20 учионица, зборницу, неколико кабинета. Временом је ова школа због свог успешног рада обogaћена новим кабинетима, научним збиркама, библиотеком. Током даљег рада гимназија је имала проблема због немаштине и Другог светског рата. Радилa је са прекидама, али је ипак одржавла неки ниво и остала запамћена по свом образовном стручном кадру и марљивим ученицима.

Постојала је још једна гимназија у овом подручју. То је била нижа државна гимназија у **Подгорици**¹¹⁰, отворена 1907. указом књаза Николе (1841-1921). Уписнина је била 4 перпера. На почетку је уписано 314 ученика у сва 4 разреда. Пети и шести разреди отворени су 1914. и 1915. године, одобрењем Министарског савјета Црне Горе. Извршни народни одбор Велике подгоричке скупштине је декретом од 12.2.1919. отворио Велику гимназију у Подгорици, као реалну мешовиту потпуну осморазредну гимназију. На почетку је било уписано 992 ученика. Између Првог и Другог светског рата ова Гимназија је важила за једну од најугледнијих у тадашњој Југославији, и то по квалитету наставе и образовања, по стручном, културно-просветном и политичком раду. Подгоричка гимназија је 1929. издала штампани извештај о успеху и раду. Био је то један од првих таквих докумената у Југославији, који је излазио до 1941. Од 1930. до 1934. године Гимназија је издавала стручно-научни зборник "Годишњак наставника Подгоричке гимназије" са 50 стручно-научних радова. 1932. ученици су издавали средњошколски алманах "На крчидби".

Због прилива великог броја ученика, које постојећа гимназија није могла да прими, 1940. године у Подгорици је отворена указом краља Петра Другог, Друга реална гимназија, тако да је школске 1940/41. у ове две средње школе учило 1600 ученика. За време Другог светског рата окупатор је затворио Другу гимназију, а у Првој гимназији је ограничио број ученика на 600. После тог рата гимназија постаје Виша, а 1946. због пораста броја ученика основана је и Нижа гимназија у Подгорици. Од 1955. године гимназијско школовање је четворазредно, јер је основно постало осморазредно. 1959. гимназија се дели на природно-математички и друштвено-језички смер и од тада носи назив Гимназија у Титограду.

Далмација са Дубровником и Боком Которском припадала је Хабзбуршкој монархији од 1815. до 1918. године. На овим подручјима већину становништва чинили су православни Срби. У далматинским градовима Срби су се бавили трговином и занатима. Православни Срби су организовали своју цркву и спречили католички прозелитизам тј. пропаганду католичке вере међу припадницима православне вере, а био је и онемогућен рад на унији Православне цркве и Карловачке митрополије. У другој половини 19-ог века део католичког становништва изјашњавао се као Срби и то нарочито у Дубровнику и Боки Которској, што је свакако било значајно за српски народ.

Са јачањем Цркве радило се и на развоју школства. Све више младих се даље школовало и уписивало средње и више школе. Основно школство је отварало нове зграде за рад у бољим условима. Задарска богословија школовала је омладину

¹¹⁰ Коришћена литература бр. 52.

за свештенике и учитеље. Тако се постепено стварала национална интелигенција, са важном улогом у политичком животу. Касније, и то средином 19-ог века почеле су да се отварају средње стручне школе. 1.2.1858. у **Херцег Новом** отворена је српска-морепловска школа¹¹¹. Ова школа је радила у приватној кући, а учитељ Мата Мршу био је Србин професор из Задра. Учио је овде српску децу до 31.10.1872. године. Од 29.5.1858. у овој школи осим италијанског и немачког језика учио се и српски, писало се од тада и ћирилицом и латиницом. Одсек морепловства затворио се 1875.

Захваљујући српским добротворима Јовану Бошковићу, Ђури Ђуровићу и Јевросими Лакетић отворена је као њихова задужбина школске 1884/85. године Српска морепловска закладна школа у Србини крај Херцег Новог. Имала је три разреда у којима су се изучавали следећи предмети: математика, "њемачки језик", италијански, српски, физика, гимнастика, католички веронаук, православни веронаук, природопис, калиграфија, "повјест" (у другом разреду је то историја), земљопис, "пјевање" (у другом разреду). Основни, а рекло би се и најважнији предмети математика и језици изучавали су се недељно по 4 часа, а сви остали по два. За други разред је број часова учења по предметима исти, једино се "њемачки језик" учио мање-два часа, а "пјевање", предмет другог разреда 1 час. Школске 1885/86. године први разред од 9 "јавних" ученика, 2 су завршила са одличним успехом, а у другом 4 ученика од 10 су била одлична.

Статистички преглед укупног броја ученика шк. 1884/85. године

Било је ученика	Први разред	Други разред	Трећи разред
1. На броју:			
јавних почетком шк. године	22	9	31
приватних	-	-	-
изванредних	-	-	-
јавних на свршетку шк. године	18	8	26
приватних	-	-	-
изванредних	-	-	-
2. По вјери:			
православних	17	8	25
римо-католика	5	1	6
3. По народности:			
Срба	21	9	30
Хрвата (с Виса)	1	-	1

Ђаци су мање волели математику, тешко је учили и углавном нису одлазили даље да је уче. Тада су за то искључиво били криви учитељи и лоше школске књиге са грешкама, писане доста неразумљиво. Учители су теорију излагали сувопарно и досадно. Било је пуно правила без практичне употребе. Докази нису били прецизни,

¹¹¹ Коришћена литература бр. 4.

заснивали су се на аксиомама, па је цела математика излагана као низ закључака на темељу аксиома. Једино што је ваљало били су закључци донети на основу овакве наставе математике, а то је између осталог било да се мора увести логика, да језик мора бити јединствен, јер је немогуће другачије излагати математику, примерима треба показати ђацима корисност математичке теорије, одвицати их од учења напамет.

Наставни планови за први разред из појединих предмета су:

Математика је из два дела и то: "а) Рачуница: декадични бројни сустав, четири врсте темељних рачуна са цијелим и десетичним бројевима, сустав и четири врсте рачуна простих разломака, дјеливост бројева по Фр. Мочнику. Једну школску и једну домаћу задаћу. б) Геометрија: Увод, о тачки, цртама, површини, тијелу, кружници и њезиним дјеловима, о правцима на површини, о узајамном положају праваца, о куту, трокуту и четворокуту, прорачунати опсег и кутове сваког вишекута, а и површину само правилних по Dřizhalu. Једну школску а једну домаћу задаћу."

Српски. "Мала српска граматика од Ј. Павловића. Лијепо и разговјетно читање и анализирање из читанке књига I. Јов. Живановића, каогод и учење на памет љепших пјесмица умјетних и народних из исте читанке. Сваког мјесеца по двије школске и једну домаћу задаћу (приповјетчице и кратки описи, затим покраћа писма својти и пријатељима). "

Физика. "Опћа својства тјелеса. Из кемије: о оксигену, водороду, азоту и најважније случевине. Најважнији појмови хидростатике, аеростатике, акустике, оптике, топлине, магнетизма и електрицитета по Weissmuth."

Наставни планови за други разред из математике и српског су:

Математика. а) "Рачуница: омјери и размјери, просто и сложено правило тројно, постотни рачун; рачун о главници, интересу и времену; претварање мјера и новаца по Мочнику. Сваког мјесеца једна домаћа, а једна школска задаћа. б) Геометрија: о величини правокутника, о једнакости, претварању и сличности ликова; о површини правилних и неправилних вишекутника. Сваког мјесеца једна домаћа а једна школска. "

Српски. "Понављање свију видова говора опширније, учење синтаксе по књизи С. Новаковића. Читање лијепо и разговјетно са анализирањем из читанке Ј. Живановића, књига II, учење животописа из новије наше књижевности: Доситеја Обрадовића, Вука Карацића, Ђура Даничића, Бранка Радичевића, владике Рада, Љубише, Врчевића, Змај Јовановића, Миличевића итд. те учење на памет пјесама из предречене читанке, те и од поменутих горје наших пјесника. Сваког мјесеца по двије школске а једна домаћа задаћа (приповјетке, описи, кратки животописи научених већ књижевника, сваковрсна писма, признанице итд.)"

За планове и програме физике и хемије зна се да је ту било само оно најосновније и најнужније, и то:

Физика. "Опћа својства тјелеса. Из 'кемије': о оксигену, водороду, азоту и најважније 'случевине'. Најважнији појмови хидростатике, аеростатике, акустике, оптике, топлине, магнетизма и електрицитета."

СТАТИСТИЧНИ ПРЕГЛЕД
школске 1885/86. године

Било је ученика	Први разред	Други разред	Свега
1. На броју			
јавних	9	10	19
приватник	-	-	-
изванредних	-	-	-
2. По вјери:			
православних	7	7	14
римо-католика .	2	3	5
3. По народности:			
Срба	9	9	18
Хрвата (с Виса) .	-	1	1

Далматински Срби су такође радили и на развоју свог језика. "Српско-далматински магазин" је први српско књижевни научни часопис покренут у **Задру**¹¹². Уређивао га је задарски Србин књижевник и историчар, Божидар Петрановић (1809-1874.). Он је са циљем заједничког окупљања Срба и Хрвата основао и Матицу далматинску.

Далматински Срби су имали најразвијеније школство, крајем 19-ог и поч. 20-ог века у Задру, Дубровнику, Шибенику. Овде су се образовали учитељи који су после радили и у српским градовима.

1864. Министарство у Бечу донело је одлуку о изградњи Завода за народне учитеље-Препарандије у Арбанасима, села крај Задра. За потребе Препарандије уређен је уништен и напуштен лазарет Св. Марка.

Препарандија је отворена 1866. као Царска-краљевска мушка препарандија, у згради на почетку Арбанаса. Настава се у школи изводила на талијанском и хрватском, а од 1878/79. само на хрватском језику. На основу преосталих списа види се да је увек било и по неколико Срба у одељењу.

1872. Препарандија се назива – Мушким учитељиштем, јер је то била прва мушка учитељска школа у Далмацији.

1904. Препарандија постаје Мушки препарандиј. Као таква ова учитељска школа ради до 1920. године, када је пресељена у Задар.

1921. Препарандија је из Задра пресељена у Дубровник одлуком Министарства просвете Краљевине СХС, зато што је Задар припао Италији.

¹¹² Коришћена литература бр. 20.

1922. Препарандија се опет сели, и то у Шибеник, услед недостатка простора у Дубровнику. У Шибенику је школа радила до 1941.

Школство **Семберије**, имало је сличан развојни пут и напредак.

Прву писменост Семберци су раније, као и у другим српским крајевима, стицали по манастирима. 1838. године отворена је прва Основна школа конфесионалног типа. Јован Дучић је у овој школи радио од 1893. до 1895. године. 1902. године зграда је реновирана и од 1919. предата је новоотвореној реалној гимназији. Између два светска рата **Бијељина** је била провинцијски град Семберије у коме се становништво бавило занатством и трговином. Одмах по ослобођењу од аустроугарске власти у овом крају кренуло се са стварањем и јачањем образовања и културе у циљу економског напретка грађана. Одобрењем Министарства просвете у Бијељини је постојала Гимназија¹¹³ од септембра 1919. Настава се одвијала у згради српско-православне црквено-школске општине, одакле је прешао цео први разред. Пренешен је и део библиотеке, кабинета, збирки. Гимназија је до 1924. била нижа непотпуна, а затим је прерасла у Државну потпуну реалну гимназију. Овде се омладина оспособљавала за школовање на универзитетима, а добијено занање су лако примењивали у животу. На основу Указа краљевског намесништва, а по предлогу Министра Просвете постављани су наставници и директор. Већина наставника поседовала је широко образовање, познавала више светских језика, одржавала запажена предавања из више различитих области. Директор је био ауторитативна личност са одређеним организационим, стручним, педагошким и морално квалитетним особинама. Развојем и јачањем гимназије постепено се угасила постојећа Трговачка школа у Бијељини.

Важан културно просветни центар на територији Босне и Херцеговине је **Бања Лука** која је почела да се развија тек са аустроугарском окупацијом, јер турска власт није дозвољавала ширење европских идеја. У култури и образовању је овде за време Турака владао прави духовни мрак и запуштеност. Нешто мало се радило у православним и католичким манастирима. Масовно описмењавање у Бања Луци је било 1832. Тада је уз дозволу турске власти отворена српска конвекционална мушка школа.

Поред неколико основних и конфесионалних школа, трговачке (основана 1880.) и девојачке школе (основана 1864.), најјачи културни траг у новијој Бања Луци оставила је Велика реалка-гимназија отворена 1895. године, као и прва високообразовна институција-бањалучка Богословија. Ректор Богословије био је Васо Пелагић. Све то је крајем 19-ог века привукло у Бања Луку већи број образованих професора. Организовала су се ђачка и грађанска просветно-културна друштва и установе због одржавања веза са градовима у унутрашњости. Долазак књижевника Петра Кочића 1906. означио је почетак једног новог историјског поглавља овог краја. Петар Кочић је 1907. покренуо листове "Отаџбина" и "Развитак", око којих се окупљала група културних, књижевних и политичких посленика. Народно позориште основано је 1930. а исте године основан је и Музеј, који као и Архив поседује значајно културно-историјско благо. У знак захвалности Петрку Кочићу у Бања Луци је почетком 1930. године основано друштво "Змијање". Ту је даље и Уметничка галерија, Дечије позориште. Бања Лука је и медијски центар, јер у њој раде многобројне телевизијске и радио станице, а мноштво листова и магазина излази у Бања Луци. Данас је Бања Лука универзитетски центар северног дела Босне-Републике Српске. Народна и универзитетска библиотека

¹¹³ Коришћена литература бр. 41.

"Петар Кочић" има 150 000 књига и 3500 униката непроцењиве вредности.

Најразвијеније школство на територији БИХ. крајем 19. и почетком 20. века било је у **Сарајеву**. Овде су постојале гимназије, средње стручне школе, као и занатске, трговинске и индустријске школе. На *сл. горе десно* је тадашње Министарство просвете у Сарајеву на обали Миљацке.

Неке од многих таквих школа у којима су се школовали образовали Срби су¹¹⁴: ПРВА ГИМНАЗИЈА - Наредбом Земаљске владе за БИХ. од 20.9.1879. године основана је Прва мушка гимназија у Сарајеву. Настава је овде почела 6.11.1879. са 42 ученика. Од 30.8.1883. ова школа је Државна велика гимназија у Сарајеву, а од 1923/24. Државна прва мушка реална гимназија, па од 1945. Прва мушка реална гимназија.

ДРУГА ГИМНАЗИЈА - САРАЈЕВО

Године 1905. основана је Мала реалка, претеча Друге гимназије.

ТРЕЋА ГИМНАЗИЈА - САРАЈЕВО

Рад школе започео је 1948. под називом Државна нижа реална гимназија.

ПРВА ЖЕНСКА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА - САРАЈЕВО

У БИХ. за време аустроугарске окупације девојчице нису могле да се уписују у средње школе као редовне ученице. Оне су као приватне ученице полагале испит на крају школске године. Од 2.8.1918. године изашао је распис којим је привремено дозвољен упис девојчицама као редовним ученицама. Народно веће 1918/19. дозволило им је упис и статус редовних ученица ако су завршиле I и II разред. Године 1919/20. ова одлука је проширена, те је коначно дозвољен упис свим ученицима средње школе. Школске 1923/24. од женских одељења при мушкој гимназији основана је посебна школа као Државна женска реална гимназија.

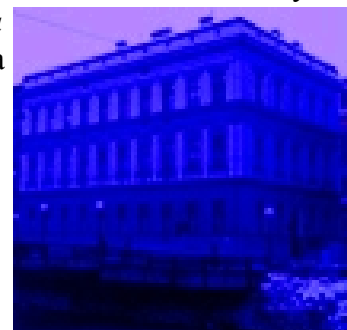
ДРУГА ЖЕНСКА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА-САРАЈЕВО, била је отворена Указом од 21.8.1941.

ПРИВАТНА ПОТПУНА ЖЕНСКА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА С ПРАВОМ ЈАВНОСТИ У ЗАВОДУ СВ.ВИНКА - САРАЈЕВО

Отворена је 1941. године од стране милосрдних сестара Св. Винка. Организација и рад у школи били су усклађени с државним гимназијама, а радила је до 1945. када су укинуте и остале приватне школе у Сарајеву.

УЧИТЕЉСКА ШКОЛА - САРАЈЕВО

Наредбом Земаљске владе за Б. и Х. овде је отворен 1882. године учитељски курс, који је од 1886. редовна учитељска школа у трајању од три године, а од 1900. до Првог светског рата је четворогодишња. Године 1914. пресељена је у Дервенту, а у Сарајеву је остала само Женска учитељска школа-препарандија, основана наредбом Земаљске владе 21.8.1911. у Сарајеву. У саставу ове школе отворена су и мушка одељења. Одлуком Министарства просвете Краљевине СХС 1926. ова су се одељења одвојила у посебну Мушку учитељску школу (*на сл. десно*), која је радила као самостална учитељска школа

¹¹⁴ Подаци преузети из Архива Сарајево.

до школске 1934/35. године, када је поновно била у саставу са Женском учитељском школом и даље је радила као Мешовита учитељска школа, али са сталним изменама у свом називу. Зграда школе на обали Миљацке је зидана од 1890. до 1893. године.

СРЕДЊА ТЕХНИЧКА ШКОЛА - САРАЈЕВО

Основана је 1889. године као средња школа за децу од четрнаесте године. Школске 1906/07. постојала је у Сарајеву и Шумарска школа. У новембру 1910. године поново је била отворена Техничка стручна школа. При овој школи 1920. отворена је Мајсторска дјелодетска вечерња школа, која је трајала 3 године, а школске 1932/33. године Средњој техничкој школи припојена је Мушка занатска школа, која је отворена још 1893. као нижа школа. Поред тога, при Мешовитој занатској школи 1900. отворена је Обртно-образовна школа, која је имала три разреда, а од 1905. године отворено је више обртничких течајева и од те године школа носи назив Државна средње техничка школа Витешког краља Александра Првог ујединитеља и Мушка занатска школа. Године 1934. у састав споменутих школа улазе: Стручна текстилна школа из Сарајева и Пушкарска занатска школа из Ужица.

ИНДУСТРИЈСКА ТЕКСТИЛНА ШКОЛА - САРАЈЕВО

Ова средња школа отворена је школске 1947/48. године. Настала је Друге женске стручне занатске школе и била је трогодишња.

ЗЕМАЉСКА ЗАНАТЛИЈСКА ШКОЛА - САРАЈЕВО

Основана је 1893. године на предлог Земаљске владе за Б. и Х. Школа је радила прво као четворогодишња, а полазници су били са завршеном основном школом. После Првог светског рата то је била Мушка занатска школа у Сарајеву. Решењем министарства трговине и индустрије 1934. школи су припојене Стручна текстилна школа из Сарајева и Пушкарска школа из Ужица.

ОБРТНО-ОБРАЗОВНА (ШЕГРТСКА) ШКОЛА - САРАЈЕВО

Школу је основала Земаљска влада за БИХ 1900. за образовање научника-шегрта у разним занатима. У почетку је била двогодишња, а касније трогодишња.

ЖЕНСКА СТРУЧНА ЗАНАТСКА ШКОЛА - САРАЈЕВО

Школа је основана наредбом Земаљске владе за Босну и Херцеговину 18.10.1913. године са циљем да женска деца науче кројачки занат. Радила је у два одељења: за шивање рубља и кројење хаљина. Школа је под овим називом радила до 1940/41. када су због повећаног броја ученица отворене Прва женска стручна школа и Друга женска стручна школа.

ПРВА ЖЕНСКА СТРУЧНА ШКОЛА - САРАЈЕВО

Школа је израсла из Женске стручне занатске школе у Сарајеву 1941. године. Уредбом Владе Републике БИИХ. школа је укинута, а уместо ње основана је Државна индустријска текстилна школа.

ДРЖАВНА ДРУГА ЖЕНСКА СТРУЧНА ШКОЛА - САРАЈЕВО

Школа је отпочела с радом 1941. Имала је два одсека: за шивење рубља и за кројење хаљина. Укинута је заједно са Првом женском стручном школом и као таква ушла је у састав новоосноване Државне индустријске текстилне школе.

СТРУЧНА ЗАНАТСКА ШКОЛА ТЕКСТИЛНОГ ПЛЕТИВА - САРАЈЕВО

Школа је отворена 1927. Имала је два разреда. Овде су се уписивале ученице с најмање два разреда завршене средње школе. Решењем Министарства трговине и индустрије 1934. припојена је Мушкој занатској школи, као посебно одељење.

ИНДУСТРИЈСКА ТЕКСТИЛНА ШКОЛА - САРАЈЕВО

Почела је са радом као трогодишња 1947/48. и то као замена за Прву и Другу женску стручну занатску школу.

ШКОЛА УЧЕНИКА У ТРГОВИНИ – САРАЈЕВО постојала од 1947. до 1952. године.

ДРЖАВНА СТРУЧНО-ЗАНАТСКА ДЕЛОВОДСКА ШКОЛА - САРАЈЕВО

Школа је отворена 1920. при Државној средњој техничкој школи у Сарајеву. Од школске 1933/34. године школа је била Мајсторска деловодна вечерња школа. По завршетку ове школе ученици су могли даље да се школују у Државној средњој техничкој школи.

СТРУЧНА ШКОЛА ЗА УЧЕНИКЕ У ИНДУСТРИЈИ И ЗАНАТСТВУ – САРАЈЕВО - отворена је 1946. Радила је све до 1949. године, када је прерасла у Школу ученика у привреди.

Школски часописи¹¹⁵ који су излазили на територији Босне и Херцеговине од краја 19-ог до тридесетих година 20-ог века су:

¹¹⁵ "Библиографија штампе БИХ. 1850-1941", Ђорђе Пејаковић, Веселин Маслеша, Сарајево, 1961. и Архив Републике Српске

NOVI PRIJATELJ BOSNE SRPSKA SVIJEST ЂАКА	1891. 1896.
ШКОЛСКИ ВЈЕСНИК	1894-1899., 1901-1904., 1906-1907., 1909.
СЛУЖБЕНИ ДОДАТАК ШКОЛСКОГ ВЈЕСНИКА	1879-1894., 1900., 1903., 1909.
GOLUB	1896., 1900-1902.
NAPREDAK , часопис за учитеље, uzgajateље i sve prijateље mladeжи	1898., 1900., 1902-1908.
ZORA (zabava, pouka, књижевност)	1896-1901.
PROSVJETA	1907-1937.
NOVI ЖИВОТ	1910-1912.
УЧИТЕЉСКА ZORA	1911-1920.
JUTRO , list ђака sredњошколaca	1919.
SREDINA	1925.
ШКОЛСКИ ВЈЕСНИК	1894-1912.
ШКОЛСКИ GLASNIK , школски службени list Zемаљске vlade за ВИН.	1910-1918., 1921.
PROSVJETNI GLASNIK	1924., 1926-1933., 1937.
REGISTAR ZA PROSVJETNI GLASNIK	1930.
КИШОБРАН , list учитељске школе u Mostaru	1919-1920.
MISAO	1922-1931.
NOVA EVROPA	1923-1924., 1927-1931.
УЧИТЕЉСКА ZORA	1905., 1911-1917.
NOVI VASPITAЧ	1905., 1908., 1910-1912.

ИСТАКНУТИ МАТЕМАТИЧАРИ И НАСТАВА МАТЕМАТИКЕ ОД КРАЈА 19. ДО СРЕДИНЕ 20. ВЕКА

Све напред описане школе код Срба давале су математичко образовање¹¹⁶ које је представљало неповезано знање техничких операција, без комбиновања индуктивних и дедуктивних метода.

Распоред материјала у наставном програму математике за гимназије био је нелогичан; нпр. учили су се прво децимални па тек онда обични разломци. Операције са обичним разломцима су биле раздвојене по разредима, сабирање и одузимање у првом разреду, множење и дељење у другом разреду. Настава математике није била у складу са наставом географије, физике. Дешавало се да ученици појмове о размери, сразмери упознају на часовима географије, елементе тригонометрије на часовима физике. О свему томе се причало на многим састанцима Друштва математичара Србије.

Методика увођења појединих класа бројева у средњој школи је била прилично лоша. Није се водило рачуна да појам броја добије различито обележје, садржај, форму, потребу, примену. Аксиоматска метода дефинисања појма броја била је неупотребљива због своје неразумљивости. Алгебра се радила по

¹¹⁶ Подаци о истакнутим математичарима узети из литературе бр. 2, 38, 45, 49, 61, 77.

шаблонима, писмено, што је наравно било погрешно. Уочено је да се то може кориговати усменим радом и тако подићи ниво математичког знања ученика.

Учење напамет је проузроковало да ученици по завршетку средњег образовања нису овладели ни техником рачунања, а нису могли ни правилно да формулишу своје мисли.

Осамдесетих година 19-ог века, под руководством Стојана Новаковића и уз подршку многих професора Велике школе, извршена је реорганизација наставе у гимназијама. Циљ је био да се српска гимназија по нивоу образовања изједначи са одговарајућим школама у Европи. У заосталој средини тадашње Србије математика је била само школска дисциплина без научне основе. Зато је 1880. године образован Просветни савет. Ово школско законодавно тело је имало задатак да састави модерне планове и програме за све предмете. У Просветном савету су били наставници, предавачи Велике школе и наставници средњих школа. Посао председника био је поверен **Димитрију Нешићу**, од 1882. до 1886. године.

Димитрије Нешић (1836-1904) припадао је првој генерацији професора Велике школе. Свој радни век провео је на месту професора математике. Држао је наставу и на Природно-математичком одсеку Филозофског факултета и на Техничком факултету Велике школе, јер су се математика и природне науке до 1873. предавале само на Техничком факултету. Увођењем математике на Филозофском факултету створена је Катедра за математику. Димитрије Нешић је све до доласка Богдана Гавриловића био једини професор математике. Предавао је општу еуклидску геометрију, тригонометрију, аналитичку геометрију, комбинаторику, алгебру, диференцијални и интегрални рачун. Он је стекао велики углед и као научник-ствараоц у области математичке анализе, а и као педагог. Његовим радом дошло се до квалитетније наставе математике и успона наставног и научног рада. Држао је стручнија разумљива предавања која су омогућавала лакше савлађивање математике. Својом дужношћу сматрао је и писање уџбеника из више математике на српском језику. Објавио је "Тригонометрију" 1875. године, а 1883. "Науку о комбинацијама" и "Алгебарску анализу" из 2 дела. Штампано је 13 научних радова у "Гласнику Српског ученог друштва" и у "Гласу Српске краљевске академије". Поред тога, за потребе кнежевине Србије написао је текст Закона о метарским мерама и књигу "Метарске мере". Закон је усвојен 1.12.1873. Прво издање књиге штампано је 1874. а друго допуњено и исправљено издање је одштампано 1877. Биле су запамћене и његове беседе: "О важности математике" – говор о светосавској свечаности, "Поглед на Лајбницову инфинитезималну методу" – његова академска беседа одржана 7.2.1888. године и "Борба Њутна и Лајбница за приоритет проналаска инфинитезималног рачуна".

Димитрије Нешић је обављао и значајне јавне и државне политичке функције, а био је и члан многих научних друштава. Иницирао је зидање нове зграде Српске краљевске академије. Своје просветитељске обавезе према математици, српском народу и друштву у потпуности је испунио. Због свега тога одликован је три пута.

1894. године Д. Нешић се повукао у пензију, а катедру математике је препустио свом ученику, тада већ светски признатом научнику **Михаилу**

Петровићу. Његова предавања су привлачила студенте јер су била једноставна и разумљива. Михаило Петровић није волео да пише уџбенике и предавао је из својих скрипти. Он је наставу изводио по узору на париску школу, тада најбољу школу математике. Излагања, расправе, текстове је стварао по угледу на француске текстове друге половине 19-ог века. У периоду од 1894. до 1938. одржао је 16 различитих курсева и семинара, на основу којих је написао и објавио три универзитетска уџбеника из области диференцијалних једначина, математичке анализе и интервалне математике. Снабдевао је библиотеку актуелним часописима и учио је студенте да се користе литературом. Био је оснивач и иницијатор стварања значајних математичких институција. Педагошке методе које је користио у свом наставничком раду омогућиле су да његови дипломирани студенти, касније наставници у средњим школама, наставу математике значајно унапреде и побољшају. Петровић се бавио и научним радом, објављивао је своја достигнућа у најугледнијим светским часописима. Засновао је нове научне дисциплине: математичке спектре, феноменологију и интегралну математику. М. Петровић је радио и служио науци јер је схватио да универзитетска настава може бити успешна једино развојем науке и стварањем успешног и квалификованог професорског кадра.

Импозантне резултате, око 300 радова је имао у квалитативној анализи диференцијалних једначина, теорији функција, алгебри, примењеној математици и рачунарству, а највише се у математици бавио испитивањима особина разних реалних и комплексних функција које су дефинисане потенцијалним редовима, одређеним интегралима и решењима диференцијалних једначина. Посебно се могу из анализе издвојити Петровићеве неједнакости које су се пуно пута уопштавале и биле тема многих научних расправа:

1. Ако је конвексна функција на $[0, a)$, $a > 0$ и

$x_1, \dots, x_n, x_1 + \dots + x_n \in [0, a)$, важи неједнакост:

$$\prod_{k=1}^n f(x_k) \geq f\left(\sum_{k=1}^n x_k\right) + (n-1)f(0)$$

2. Ако $\alpha \in \mathbb{R}$, $0 < \theta < \pi/2$ и ако за комплексне бројеве z_1, \dots, z_n важи:

$\alpha - \theta \leq \arg z_k \leq \alpha + \theta$ ($k = 1, \dots, n$), следи неједнакост коју је Петровић доказао и касније добио оцене за интеграле:

$$\left| \prod_{k=1}^n z_k \right| \geq (\cos \theta)^n \prod_{k=1}^n |z_k|$$

М. Петровић је био познат у свету по својим елегантним једноставним доказима неких значајних теорема и математичких проблема. Многи докази су му послужили да опише разне особине функција и диференцијалних једначина.

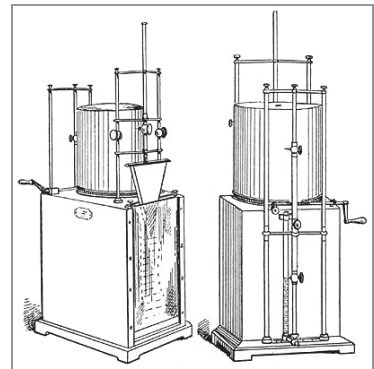
Михаило Петровић Алас је између осталог што је даровао српском народу био творац и 5 патената пријављених и реализованих у пракси, већег броја монографија, књижевних, историјских, етнографских радова, књига и стручних радова из рибарства. Из његовог богатог научног стваралаштва које је везано за математику и њене примене, свакако треба посебно издвојити и поменути следеће:

1894. са докторатом "Диференцијалне "једначине", који је одбранио на Сорбони, враћа се у Београд и на Великој школи постаје редовни професор.

1896. проналази поступак "хемијске интеграције" диференцијалних једначина.

1897. проналази аналогну рачунску машину на принципу кретања течности. Постаје дописни члан Српске краљевске академије у Београду.

1898. почиње да ради на систему шифровања "Три картона". Тај нови систем криптографије завршава 5.12.1919. Систем остаје у употреби у пословима наше дипломатије и војске све до 1941. Те 1898. године објављује у "Техничком листу" и америчкој публикацији "American Journal of Mathematics" рад о рачунарској машини, хидрогенератору (на сл. десно). Он је радио на принципу кретања течности, а машинским путем, графичким показивањем, решавао је одеђене класе диференцијалних једначина. За овај патент признање су му одали многи светски научници, Камке, Прајс, Морен.

1900. постаје редован члан Српске краљевске академије. На Светској изложби у Паризу излаже свој хидрогенератор и добија награду.

1905. Велика школа је претворена у Универзитет и Петровић је постављен за редовног професора Филозофског факултета новоствореног Универзитета у Београду.

1908. постаје декан Филозофског факултета и Београду. Учествовао је на петом међународном конгресу математичара у Риму.

1910. у Француском патентном заводу регистрован је даљинар земаљске артиљерије, који је Петровић радио за потребе Војно-техничког завода у Крагујевцу, заједно са стручњаком за геодезију генералом Милорадом Терзићем.

1910. почиње Београдска математичка школа постављењем **Младена Берића** за Петровићевог асистента, па су сви математичари који су код М. Петровића докторирали и бавили се диференцијалним једначинама и класичном анализом припадали тој школи.

1911. одштампана је књига Михаила Петровића "Елементи математичке феноменологије".

1912. постаје члан Заједнице доктора наука у Паризу и учествује на међународном конгресу математичара у Кембриџу.

13.5.1912. Младен Берић је под менторством Михаила Петровића положио докторски испит. Касније је код Петровића докторирало још 10 математичара.

1913. у Паризу је патентирао своју конструкцију аутоматског мењача у Француском патентном заводу. Овај Петровићев патент је претеча аутоматског аутомобилског мењача.

1914. почиње рад на математичким спектрима.

1919. учествује у оснивању Океанографског института у Сплиту.

1921. је објавио скраћени превод Елемената математичке феноменологије.

1928. постаје ванредни професор Париског универзитета и држи један семестар предавања на Сорбони из математичких спектра.

1930. изложио је у Лијежу теоријске основе свог патента о аутоматском мењачу у моторним возилима.

1933. одштампана је књига Михаила Петровића "Феноменолошко пресликавање".

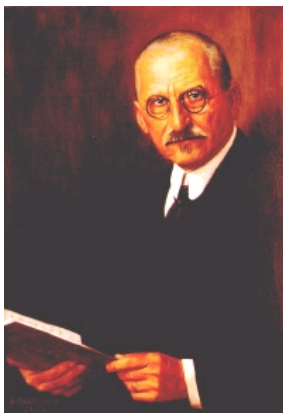
1938. одлази у пензију.

1939. постаје почасни доктор Филозофије Универзитета у Београду.

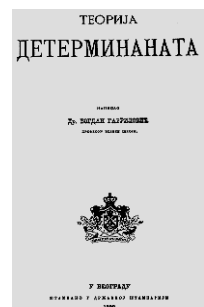
Значи, Михаило Петровић је обрађивао и унапређивао све оне математичке дисциплине које су се темељно проучавале у 19-ом веку. Никада није проучавао векторе, тензоре, матрице, геометријске принципе, Хилбертове проблеме, теорију мере и интеграције. Такође га нису интересовали радови значајних математичких стваралаца који су се бавили савременом математиком.

Због овог свог обимног и плодносног рада Михаило Петровић је биран за члана више академија наука и то у Београду, Загребу, Прагу, Варшави и Букурешту. Такође је био члан многих научно-математичких друштава у Београду, Паризу, Прагу, Кракову, Лајпцигу, Лавову, Палерму, итд. За свој рад и стваралаштво примио је више награда и одликовања: ордење Светог Саве петог до првог реда, медаљу Милоша Великог, орден Белог орла, Орден румунске круне, итд.

Комплементаран Мики Аласу, по својим интересовањима у математици, био је **Богдан Гавриловић** (1864-1947). Он се бавио алгебром

(комбинаторика и теорија бројева), геометријом преко Декартове аналитичке методе координата и теоријом функција. У оквиру свог курса математике на Катедри за нижу математику на Великој школи у Београду предавао је аналитичку геометрију, тригонометрију и

основе школске математике. Поред одштампаних двадесетак радова у "Гласу" САНУ-а, објавио је и два обимна (укупно 1250 страница) и значајна дела "Аналитичка геометрија" (1896.) и "Теорија детерминаната" (1899.). Академик математичар **Радивој Кашанин** је за његове књиге рекао: *"Обе, а нарочито последња, чиниле би част свакој нацији, и многи народи у то доба већи и срећнији од нас, нису тада таква дела имали"*. Сви његови научни радови, осим доктората, били су на српском језику, написани у периоду од 1900. до 1907. Богдан Гавриловић је био одличан организатор научног рада у стварању универзитетске наставе и у делатности Српске академије наука. Са Михајлом Петровићем и **Милутином Миланковићем** основао је још 1894. Математичку библиотеку и семинар. Библиотека је располагала богатим фондом књига, комплетима часописа, монографијама и осталом страном и домаћом математичком литературом, која је и наредним генерацијама омогућавала научни рад. Све ово је изгорело при повлачењу непријатељске војске, два дана пре ослобођења Београда. Остало је само неколико позајмљених књига које су биле код појединаца. Бавећи се биографијом Богдана Гавриловића закључује се да је он 50 година био универзитетски професор, али и просветитељ, културни радник са многобројним друштвеним активностима и високим административним функцијама на Универзитету. Његово широко образовање и заинтересованост за културу, политику, историју омогућили су му да одржи многе расправе и беседе о демократији, национализму, националној свести и науци у комплексу других тековина савременог друштва.

Поуздано математичко знање о промени климе, смењивању топлих и ледених доба, налази се у "Канону осунчавања Земље и његова примена на проблем ледених доба" Милутина Миланковића (*на сл. доле десно је прва страна тог оригиналног дела штампаног 1941.*). Он је први математички описао и нумерички приказао

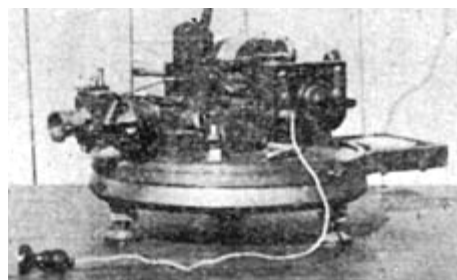
временски развој температурних услова на површинама планета Сунчевог система. Поред свега Миланковићева теорија је представља и израчунавање промена астрономских параметара кретања Земље, промене ексцентричности орбите, нагиба осе ротације у односу на раван орбите и прецесије осе ротације. Употребом три орбиталне варијације Миланковић је формулисао свеобухватни математички модел који је прорачунавао географске разлике у осунчавању и одговарајућу температуру површине за 600.000 година уназад, почев од 1800. године. Главне варијације климе су блиско повезане са променама у геометрији (ексцентрицитету, промени нагиба осе и прецесији) Земљине орбите. Национални истраживачки савет америчке Националне академије наука прихватио је Миланковићев циклични модел. Поред астрономског „Миланковићева теорија” има и значајан физички део, којим је овај научник изградио мост између математичких и дескриптивних наука и дао значајне доприносе у метеорологији и климатологији. Миланковићева теорија померања

Земљиних полова остаје пример математичке обраде изузетно тешког физичког проблема. Осим тога, ова теорија је била и подстицај за неколико радова професора А. Билимовића и В. Жардечког. Значајан је рад професора рационалне механике **Антонa Билимовића** (1879-1970.), у областима блиским астрономији. Он је, као наставник Филозофског, а касније и Природно-математичког факултета, давао основе теоријске механике онима који су изучавали небеску механику. А. Билимовић је превео на српски језик познате "Еуклидове елементе", "Десет Аполонијевих задатака о додиру кругова". Заједно са М. Миланковићем систематски је уводио у употребу векторски рачун у рационалну и небеску механику. Милутин Миланковић користио се једним векторско-скаларним системом елемената планетске путање. А. Билимовић је увео парцијалне градијенте функције

поремећаја, по Миланковићевим елементима, у класичну теорију поремећаја, а и стално је био заинтересован за астрономију код нас уопште, а нарочито за живот и рад Астрономске опсерваторије. После успешних преговора о изградњи опсерваторије на Фрушкој гори 1928. године били су, *на слици с лева*: Р. Кашанин, Ј. Михајловић, М. Петровић, П. Поповић, А. Билимовић, М. Миланковић, В. В. Мишковић и Г. Грачанин.

Астрономија¹¹⁷ се учила у средњим школама Србије због подизања нивоа опште културе, а не због њене научне потребе и примене у друштву. Увек су подухвати Антона Билимовића били усмерени ка примењеној математици и астрономији. Он је подржавао и потпомагао рад професора Војислава В. Мишковића, који се бавио астрономијом и нумеричком математиком. Мишковић је стварао средства која су омогућавала астрономска истраживања, а конструисао је инструмент за одређивање координата-инперсонални астролаб са призмом, нови модел (*на сл. десно*), је из 1931. године. Написао је и логаритамске и нумеричке таблице за средњу и вишу школу. Издао их је 1952. године, а касније је било још 10 издања. У првом делу "Опште астрономије" обрадио је 1960. сферну тригонометрију.

Светску славу и доста новитета у математици дали су и математичари **Јован Карамата** и **Ђуро Курепа**. Они су живели, радили и стварали у 20-ом веку. Припадали су београдској школи анализе, препознатљивој по чистим јасним доказима, са мало претпоставки и пуно корисних закључака.

¹¹⁷ Коришћена литература бр. 59.

У свом великом стваралачком раду Ђ. Курепа је дао доприносе у математичкој анализи, алгебри, теорији бројева, топологији, теорији скупова, нумеричкој математици, теорији фиксне тачке, а и у рачунарству. Због великог доприноса за развој теорије скупова и математике у целини његово име је део назива неких основних појмова у теорији скупова и топологији: Курепино дрво, Курепина хипотеза, Курепина линија, Курепини простори. Курепа је написао преко 200 научних радова, више од 700 других мањих и већих списа и око 1000 прегледа за реферативне журнале. Из свега свакако треба издвојити његово најважније дело, докторску дисертацију. Тај рад представља прву систематску студију о скуповним дрветима. Постоје овде и многе дефиниције појмова теорије бесконачних дрвета. То су Аронсзајнова, Суслинова и Курепина дрвета. Курепа је доказао много важних особина везаних за ове структуре. Позната је еквиваленција која се односи на Суслинову хипотезу SH. SH означава да не постоји Суслинов континуум, линеарно уређен скуп у коме је свака фамилија највише пребројива, али без пребројивог густог подскупа.

Коначно, та еквиваленција гласи: $SH \Leftrightarrow$ Не постоји Суслиново дрво.

Даље користећи бесконачна дрвета пронашао је Курепа примере тополошких простора са значајним особинама.

Ђура Курепа је био успешан и у организацији наставно-научног рада, а и у административним пословима. Држао је предавања на универзитетима у Варшави, Паризу, Москви, Јерусалиму, Инстамбулу, Кембриџу, Бостону, Чикагу, Берклију, Пристону и Пекингу.

Јован Карамата је имао оригиналне резултате из теорије функција Тауберове природе и теорије споро променљивих и регуларно променљивих функција. Караматин циљ увођења класе правилно променљивих функција је био уопштење Тауберових услова у појединим инверзним теоремама Тауберове природе за Лапласову трансформацију. Тако је добио класу функција са различитим применама у вероватноћи и статистици, функционалној анализи, теорији диференцијалних једначина, аналитичкој теорији бројева. Све ово омогућило је светским математичарима многе даље математичке резултате.

Карамата је објавио велики број научних радова, монографија, уџбеника и стручно-педагошких радова. Имао је своју школу математике и студенте, касније угледне математичаре.

Корените реформе математичке наставе и наставних метода захтевале су обимне студиозне припреме, чак и најситнијих детаља наставног процеса. Све је постепено припремано под утицајем Друштва математичара и физичара, Завода за унапређивање наставе, Савезног завода за проучавање школских и просветних питања и преко саветовања, часописа семинара, конгреса, нових уџбеника, стицањем искустава у новим облицима наставе.

Проблем политехнизације¹¹⁸ наставе математике постављен је први пут на првом конгресу математичара и физичара 1949. године. Касније се о томе причало, саветовало, а настава се полако реорганизовала. При увођењу политехнизације дошло је до приближавања садржине математичке наставе основним потребама

¹¹⁸ Извор података је чланак "Проблеми политехнизације математичке наставе", аутора Ивана Бандића, литература бр. 46.

производње и повезивању са природним наукама. То значи да је требало код ученика развити разна знања и новине које су од основне важности у креативном раду. Ученици су морали да се привикну и науче да потпуније и свестраније изучавају законе природе математичким методама уз коришћење математичких таблица, инструмената, цртежа. Задатак геометријског цртања у политехнизованој настави је оспособљавање ученика да примени особине геометријских фигура и конструктивних метода у науци и пракси. Свакако треба истаћи да цртање представља само средство у учењу и настави математике. Ученицима је неопходно и слободно цртање, јер вежба очи и руку, а тако развија смисао за лепоту и склад.

Битна измена се десила на конкретним задацима помоћу којих се изводио теоретски део наставе. Сем апстрактних задатака, деца су добијала и добро осмишљене различите задатке из свакодневног живота, из физике, хемије, географије, из разних грана технике и индустрије. Утврђено је да је управо због приближавања математичких задатака стварном животу потребно увођење рачунања са приближним и именованим бројевима. Све то је водило ка развијању моћи запажања ученика и могућности изражавања у правилној математичкој форми. Утврђено је и закључено да су све ове идеје оствариве применом принципа очигледности, скраћивања програма, упрошћавањем и указивањем на доказ, али без строге методике доказивања по Еуклидовој шеми. Тежило се елиминацији свега што нужно води ка формализму. Због свега тога и нови уџбеници су морали да задовоље оно основно у политехнизацији, а то је сажетост, разумљивост и тачност.

Циљ политехнизације је повезивање теорије и праксе што предпоставља већу активност ученика. Математика је требала да оспособи за мерење разних физичких величина, за мерења у природи, за различита графичка приказивања, за технику рачунања, за логичко повезивање појава у природи и друштву, за јасно и прецизно изражавање.

Од 1958. године наступила је модернизација¹¹⁹ наставе математике стварањем научне основе средњошколске математике. У почетку је то било истицање важних делова, који развијају ученички идејни, научни, и друштвени аспект. Затим је утврђена изузетна важност надограђивања новог градива на предходно стеченом знању. Дошло је и до увођења принципа трансформација у геометрији, до спајања планиметрије и стереометрије, развијања графичких метода у алгебри, касније и до увођења структура, скупова, логике, функционалног рамишљања. У циљу побољшања средњошколске математичке наставе формулисане су и друге савремене тенденције: напуштање Еуклидовог правца у геометрији, елементарна геометрија је допуњена основним појмовима нацртне геометрије, модернизација тригонометрије, аксиоматско излагање алгебре, и то још у првим разредима више гимназије, инсистирање на апстрактном мишљењу, коришћење статистичких метода, увођење основних елемената диференцијалног и интегралног рачуна, као и прилагођавање наставе узрасту и тешкоћама ученика.

1948. године, постојала је Катедра за математику Велике техничке школе која је додељена Електротехничком факултету, где је шеф катедре све до јесени 1952. године био проф. Радивоје Кашанин. Тада су се на Катедри користиле само његове књиге Математика I, Математика II из два дела, и по нека скрипта. Идеје и резултати Катедре за математику су били од великог значаја за реформу математичке наставе. Катедра се највише бавила проналажењем професорских кадрова за наставу математике на факултетима. Научни рад се одвијао појединачно ако је постојала бар

¹¹⁹ Коришћена литература бр. 36.

нека могућност за организовани рад. Због таквог рада без подршке младима од 1938. до 1955. докторирало је само 6 математичара: Војислав Авакумовић (1939.), Данило Рашковић (1944.), Татомир Анђелић (1946.), Боривоје Рашајски (1952.), Божидар Ђерасимовић (1954.), Часлав Станојевић (1955.).

Од почетка школске 1952. године шеф Катедре за математику је проф. **Драгослав С. Митриновић** (на сл. лево). Он се од 1946. па до 1951. поред научног рада и публикавања у страним часописима бавио и стварањем кадрова за покретање разних акција у области математике у Македонији. Катедра за математику под

руководством проф. Митриновића покретала је разне акције. У организацији Катедре 21. и 22. марта 1954. одржана је у Београду конференција катедара математике Универзитета и Техничке велике школе у Београду, Свеучилишта у Загребу, Универзитета и Високе техничке школе у Љубљани и Универзитета у Сарајеву и Скопљу. На конференцији се расправљало о карактеру и садржају курса опште математике, о координацији наставе математике у средњим школама и на универзитетима и техничким великим школама и о сарадњи поменутих катедара математике. Катедра је касније увек подстрекивала сарадњу и окупљање математичара са разних фекултета и универзитета. Чланови Катедре ван Електротехничког факултета били су и следећи математичари: др. Тадија Пејовић, редовни проф. ПМФ у Београду, др. Ђуро Курепа, редовни проф. Природословног факултета у Загребу, др. Антон Ваксељ, ред. проф. Техничког факултета у Љубљани, др. Владимир Вранић, ред. проф. Техничког факултета у Загребу, др. Иван Видав, ред. проф. ПМФ у Љубљани, др. Станко Билински, ред. проф. Природословног факултета у Загребу, др. Вилим Нице, ред. проф. Техничког факултета у Загребу, др. Милан Попадић, доцент Грађевинског факултета у Београду, др. Боривој Рашајски, доцент ПМФ у Београду, др. Благој Попов, доцент Филозофског факултета у Скопљу, др. Златко Мамузић, доцент Машинског факултета у Београду, др. Јозе Улчар, доцент Филозофског факултета у Скопљу, др. Манојло Маравић, доцент Техничког факултета у Сарајеву. Од 1956. године на Електротехничком факултету излазио је часопис: *Публикације Електротехничког факултета у Београду* - серија Математика и Физика. У њему су објављивали своје чланке и признати инострани математичари. Часопис се слао многим библиотекама и универзитетским центрима у свету. Електротехнички факултет у Београду добијао је велики број часописа, књига, интерних публикација, сепарата, итд. као размена за послате Публикације. Публикације Електротехничког факултета, серија Математика и Физика од 1956. до 1981. године излазиле су у великом броју свезака. У том периоду публикована су укупно 734 рада, међу којима неколико монографија и докторских дисертација.

Закон о општој школској реформи је дао принципе просветног и васпитног рада у ондашњој Југославији и тачно прецизирао школски систем. Тај закон је настао у једном новом друштву, које је тада гарантовало реализацију савремених тенденција у настави математике, али на жалост није у пракси било довољно резултата колико се очекивало. Ипак, на неки начин деци је било боље у таквој школи. Постојао је већи број оних који су желели и волели да уче математику. За оне ученике које је посебно интересовала математика организовано је 6.4.1958. прво такмичење¹²⁰ београдских гимназија у решавању математичких задатака. На квалификационом делу такмичења било је 883 учесника из 18 београдских гимназија, а на финалном делу 20.4.1958. године у сали народних хероја Природно-математичког факултета од укупно 93 учесника учествовало је 88 из сва четири разреда. Најбољи пласман су имали ученици Треће београдске гимназије.

До средине 20. века питањем опште школске реформе бавили су се највиши државни органи: Савезна народна скупштина и Савезно извршно веће. Математичари су системским, добро организованим радом у оквиру специјалних комисија, циклуса, предавања, часописа, саветовања, конгреса, добили још један много јачи подстицај и перспективу скоре реализације модернизације наставе математике. Био је то Савез друштава математичара и физичара Југославије, који је преко своје Комисије за програм и наставу учествовао у раду Савезне комисије за школску реформу. У раду Друштва математичара и физичара Југославије били су сви познатији математичари, професори Универзитета, као што су између осталих: Антон Билимовић, Петар Живојиновић, Татомир Анђелић, Ђуро Курепа, Тадија Пејовић, Драгољуб Марковић, Константин Орлов, као и наставници гимназија и средњих школа. У то социјалистичко време свака република је имала заводе за унапређене наставе и Савезни завод за проучавање школских и просветних питања. Научно стручна друштва у тадашњој социјалистичкој заједници била су један од најпогоднијих облика за окупљање свих представника једне струке и остваривање јединства теорије и праксе без одвајања форме од садржине. Циљ тог јединства био је уклапање науке и математичара у културни и привредни живот земље, као и у нови револуционарни поредак. Тадашњи Закон о опште школској реформи дао је принципе просветног и васпитног рада и прецизирао школски систем за жељом да ученик на крају свог школовања постане свестрано користан члан друштвене заједнице. Закон је био резултат дубоких социјалистичких промена у Југославији и давао је гаранцију за реализацију модерних тенденција у настави математике које су синтеза класичног функционалног становишта, модерних гледања и гешталт психологије. Нажалост, реформа школства и образовног система, из средине 20. века дала је само делимичне резултате. Један од главних успеха тог времена је оснивање школе од посебног националног значаја – **Математичке гимназије**¹²¹ у Београду 17.5.1966. године. Настала је по угледу на руску елитну школу Андреја Николајевића Колмогорова, са циљем да образује у посебним условима младе таленте у области математике и природних наука. 19.9.1966. Гимназија је започела рад као трогодишња средња школа. Прве године, после 3 конкурса, пријавило се 56 ученика. У почетни, II разред уписивани су ученици који су завршили I разред средњих школа, уз полагање пријемног испита, тако да је формирано 3 одељења. Наредне, 1967/68. године, у II разред уписано је 4 одељења са око 80 ученика. Школа је добила зграду у Улици Народног фронта 37, из које се иселила ОШ. "Змај Јова

¹²⁰ Подаци о такмичењу су из чланка Богољуба Станојевића " Прво такмичење ученика београдских гимназија у решавању математичких задатака", литература бр. 46.

¹²¹ Монографија Математичке гимназије, БИГЗ, Београд, 2006.

Јовановић". За оснивање и почетак рада ове Гимназије најзаслужнији су били математичари Војин и Милица Дајовић.

Уз многе проблеме створена је техничка научна и хуманистичка интелигенција, формирана су стручњаци различитих профила. Сви они су дали велики допринос друштвеном и културном развоју и расту материјалних производних снага нашег друштва.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У структуру образовања укључени су многи фактори као на пример: акција, перцепција, расуђивање, машта. Они се узајамно допуњују и утичу један на други, а у исто време су и део сваког појединца.

Материјални, социјални, економски услови индустријских и пољопривредних, равничарских и брдско-планинских региона, специфичности које се уочавају између градова и села утицали су на културни развој и образовање српског народа. Због свих тих условних елемената развоја друштвеног система описивање школа и математике, систематизација су у зависности од развоја појединих региона.

Кроз социјалне елементе, материјалне услове живота Срба, кроз везе и односе између математике и других разних чинилаца стварности, приказано је све што је условљавало и одређивало живот и друштвене активности нашег народа. У овом раду сагледана је култура српског народа која је даље стварала разне друштвене вредности и тако истицала математику као праву науку.

Степен образовања зависи од старости, околине, материјалних могућности средине, опште политике образовања, друштвено-историјских и социјалних услова. образовање је ствар целокупног друштва, а не само школе, јер је изузетно значајно и моћно за савремену цивилизацију, па се због тога и мора посматрати као целина. Процес образовања развија хуманост, самопоштовање и поштовање других, сусретљивост, комуникативност, професионално и друго функционисање, те је зато битно и значајно истицање у којим су условима, окружењу живели, учили и радили многи српски учитељи, професори, научници, књижевници, уметници. Значи, образовање је друштвени процес који функционише у друштву и делује на друштво, али и производи образованог човека и друштвене промене. Правни, друштвени и економски односи су проузроковали духовну и математичку културу нашег народа те су због тога нераздвојиви у свом сагледавању и систематизовању.

За развој образовања од изузетне важности је изградња школских установа и образовних институција, што утиче на развој математике, а самим тим и културе једног народа. Неуспешно школство је продукт лошег друштва и недовољног изучавања математике. Потискивање и спорији развој математике у српским школама је процес настао из друштвене, економске и духовне кризе народа, које су проузроковане вековима турске окупације, Првим и Другим светским ратом и пустошењима српских територија. Кризе су одвојиле Србе од цивилизованог света и

створиле велику празninu у културном и научном потенцијалу њихове државе. Школа је тада била заснована на традицији и историји, а деца су похађала наставу и образовала се коришћењем метода убеђивања, уверавања, навикавања, подстицања, вежбања, спречавања.

Временом, кроз српско школство изграђена је свест о језику као суштини и чувању народног идентитета и опстанка, а и људски начин мишљења предодређен је и усмерен језиком неопходним за размишљање.

Од велике важности за математику је сазнање како неким општим појмовима с практичног и филозофског становишта одговарају слични појмови у математици и то служећи се основним прелазима који воде ка неодређеним заменицама тј. ка логичким кванторима. Употреба квантора и других логичких констаната карактеристична је за модерну математику која тежи јединству са логиком, а произилази из правилног књижевног језика. Ови закључци су спознати у српском народу тек после развоја наставе математике прво кроз обичан рачун, затим кроз разна мерења, препознавања облика, конструктивна цртања, аритметике, тригонометрије, геометрије, алгебре.

Такође, кроз разне промене школског система у Србији најзад је постала јасна потребност и неопходност развоја природних наука и математике, јер су оне у тесној вези са животом и све су више биле изражене у односу на физику, астрономију и техничке науке. Познати научник Алберт Ајштајн је истакао значај математике за остале науке и рекао¹²²:

"Искусство остаје једини критеријум употребљивости неке математичке конструкције у физици, али креативни принцип почиња у математици."

Спознаја важности методе доказивања и закључивања у математици доводи до здравог резонувања у животу, а ширењем сазнања и људске спознаје дошло је до развоја и повезивања наука. На тај начин развијају се интелектуалне способности човека и омогућава успешнији живот у савременом цивилизацијском друштву. У образовном процесу важно је створити мање, више оптималне ситуације које побуђују и омогућавају да се приметне, открију и схвате математички појмови, садржаји и методе, као и да се математика повеже са другим наукама. Све то се дешавало и развијало код Срба кроз развој образовних институција, али спорије него код других европских народа.

Касније, тек од средине 19. века дошло је до увођења и простирања математичких идеја у просвету, а самим тим и у општу културу српског народа. Тадашњи математичари су тежили бољој организацији наставе математике у основној и средњој школи. Стварали су и примењивали различита наставна средства, садржајније наставне планове и програме. На тај начин су решавали многе методичне проблеме обраде елементарног и средњошколског градива. Дискусије, истраживање, модернизација довели су до реформисања наставе математике у оквиру опште реформе српског школства.

Методологија педагошких истраживања наших правих научника математичара, као и развој образовних институција, првенствено Универзитета у Београду, допринели су стварању савремене математике у Србији. Она се даље стварала и изучавала на факултетима уз појединачно проучавање које је водило систематској обради сазнања, а активна настава математике је заснована на научности, систематичности, поступности, очигледности. Према томе савремена

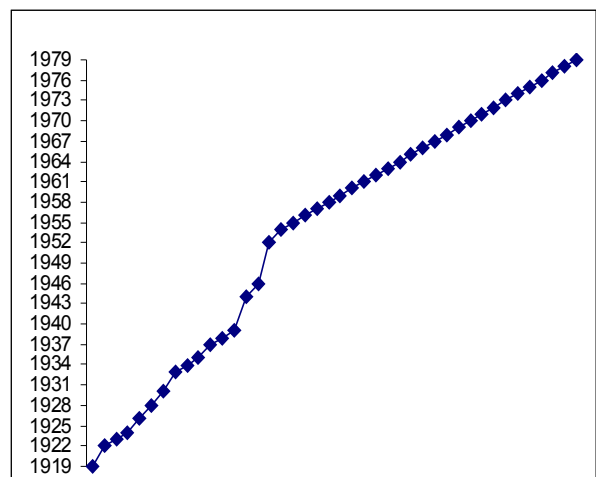
¹²² Цитат узет из чланка "Стаза до нових сазнања" литература бр. 37

математика је математика заснована на научној основи уз многа научна запажања и тумачења и изражава јединство научних дисциплина као што су алгебра, геометрија, анализа, логика, топологија. Све математичке дисциплине су се у српском народу градиле и настајале кроз векове применом научне методологије која је систематизовала постојећа сазнања. Проучавати математику значило је утврђивати узроке настанка, уочавати правилности, стварати планове и програме по којима се одвија наставни процес. Многи познати и мање познати математичари, па чак и неки приучени учитељи допринели су свему томе.

Они који су свакако оставили трага на математику код Срба су у следећем списку, оформљеном на основу дужине живота тих математичара:

1. Никола Салтиков	1866-1961.	15. Милош Радојчић	1903-1975.
2. Антон Билимовић	1879-1970.	16. Слободан Аљанчић	1922-1993.
3. Тадија Пејовић	1892-1982.	17. Захарије Бркић	1910-1979.
4. Ђуро Курепа	1907-1993.	18. Димитрије Нешић	1836-1904.
5. Војислав Мишковић	1892-1976.	19. Вјачеслав Жардецки	1896-1962.
6. Богдан Гавриловић	1864-1947.	20. Љубомир Клерић	1844-1910.
7. Војин Дајовић	1914-1993.	21. Јован Карамата	1902-1967.
8. Милутин Миланковић	1879-1958.	22. Драгољуб Марковић	1903-1965.
9. Атанасије Николић	1803-1882.	23. Милорад Бертолино	1929-1981.
10. Константин Орлов	1907-1985.	24. Сима Марковић	1888-1939.
11. Боривоје Рашајски	1917-1995.	25. Младен Берић	1885-1935.
12. Емилијан Јосимовић	1820-1897.	26. Растко Стојановић	1926-1972.
13. Михаило Петровић	1868-1943.	27. Јован Дошеновић	1781-1813.
14. Коста Алковић	1836-1909.	28. Татомир Анђелић	1903-1933.

Списак указује да је сваки временски интервал од почетка 19-ог до средине 20-ог века имао неког представника у научном развоју математике. Од 1919. до 1979. године дипломирани математичари су на Универзитету у Београду стицали своје докторске титуле. Графиком је представљен убрзан и константан пораст доктора математичких наука у том периоду 20-ог века. Уочава се од 1955. изразита права линија пораста, али се виде и прекиди због Првог и Другог светског рата. Ипак, све то је велики успех за развој науке, јер је од доктората Руђера Бошковића нешто по стварању српске државе 1878. па до 1918. године било још само 15 доктора математике.

Све то доводи до закључка да се математика код Срба континуално откривала и стварала, а то показује њен теоријски и практични значај.

ИЗВОРИ

- АРХИВ СРБИЈЕ
- АРХИВ СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА
- АРХИВ СУБОТИЦЕ
- БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
- ГРАДСКИ МУЗЕЈ СОМБОР
- ДРЖАВНИ АРХИВ ЦРНЕ ГОРЕ ЦЕТИЊЕ
- ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЈ БЕОГРАД
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ БЕОГРАДА
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ВАЉЕВА
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ВОЈВОДИНЕ НОВИ САД
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ЗРЕЊАНИНА
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КИКИНДЕ
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КРАЉЕВА
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КРУШЕВЦА
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ НИША
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ НОВОГ САДА
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ПАНЧЕВА
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ПОЖАРЕВЦА
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ СЕНТЕ
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ СМЕДЕРЕВСКЕ ПАЛАНКЕ
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ "СРЕДЊЕ ПОМОРАВЉЕ" ЈАГОДИНА
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ "СРЕМ" СРЕМСКА МИТРОВИЦА
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ "ТИМОЧКА КРАЈИНА" ЗАЈЕЧАР
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ "ТОПЛИЦЕ" ПРОКУПЉЕ
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ УЖИЦА
- ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ШУМАДИЈЕ КРАГУЈЕВАЦ
- КАРЛОВАЧКА МИТРОПОЛИЈА
- МУЗЕЈ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ЧАЧКА
- МУЗЕЈ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ШАБЦА
- МУЗЕЈ СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ
- НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ
- НАРОДНИ МУЗЕЈ ЛЕСКОВАЦ

-ПЕДАГОШКИ МУЗЕЈ СРБИЈЕ

-РЕГИОНАЛНИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ СМЕДЕРЕВО

-ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА УНИВЕРЗИТЕТА У НОВОМ САДУ

ЛИТЕРАТУРА

1. 120 година Учитељске школе и Педагошке академије у Алексинцу, Алексинац, 1991.
2. Божић Милан– Преглед историје и филозофије математике, Београд, 2002.
3. Бољевић Вулековић Војислав– Гимназија "Стефан Митров Љубиша", 1865-1965, Котор, 1973.
4. Бошковић, Ђуровић – Први извештај о српској морепловској закладној школи.
5. Велмар-Јанковић Светлана– Бездно, Стубови културе, Београд, 2002.
6. Војновић Милан – Сомбор кроз векове, ИП "Публикум", Сомбор, 1999.
7. Вујовић Бранко – Београд у прошлости и садашњости, издавачка кућа-Драганић, БГД. 2003.
8. Гречић, Лопушина – Сви Срби света, ИП "Принцип", 1994.
9. Група аутора – Краљево и околина, Београд, 1966.
10. Давижић Миодраг – Земунске школе од 1728. до 1941. године
11. Деретић Јован – Кратка историја српске књижевности, БИГЗ, Београд, 1983.
12. Драшковић Божидар – Упориште у традицији, издање Завичајног музеја Даниловград, 2003.
13. Ђорђевић Ж.– Школа и просвета у Србији 1700-1850, Знање, Београд, 1950.
14. Ђунковић С. – Школство и просвета у Србији у 19. веку, издање педагошког Музеја, БГД, 1971.
15. Ђурђев Александар – Рађевина - обичаји, веровања и народно стваралаштво, Крупањ, 1988.
16. Ђуровић Арсен– Модернизација образовања у краљевини Србији 1905-1914, Историјски институт Београд, посебно издање, 2004.
17. Живот и дело српских научника – књига 2, САНУ, Београд, 1997.
18. Живот и дело српских научника – књига 3, САНУ, Београд, 1998.
19. Живот и дело српских научника – књига 4, САНУ, Београд, 1998.
20. Заниковић Мате – Школство у Задарском крају, Задар
21. Ивановић Станоје и Ђокица Петковић – Тито о васпитању и образовању, Центар за радничко самоуправљање, Београд, 1983.
22. Ивањи Иштван – Монографија Суботице (археолошко-ист. прошлост града), изд. Архива Суботице
23. Ивањи Иштван – Монографија Суботице 1952-1964.
24. Ивић Павле– Историја српске културе, Дечије новине-Горњи Милановац и Удружење издавача и књижара Југославије, Београд, 1986.
25. Илић-Лазаревић Драгана – Знаменитости Бранковине, Ваљево, ИЗ. Н. музеја Ваљево, 1998.
26. Јочић Бранислав, Спирић Миодраг – Алексиначка гимназија 1865-1995, издање гимназије "Дракче Миловановић" и Центра за културу, Алексинац, 1995.
27. Карацић Вук Стефановић– Живот и обичаји народа српскога, Народна књига, Београд, 2005.
28. Каталог Народне библиотеке Србије, издање поводом 150 година развоја, Београд, 1987.
29. Крстић Бошко – Монографија "Суботица"
30. Мартиновић Ј. Душан– 160 година Државне (националне) библиотеке, Цетиње, 2001.
31. Мартиновић С. Нико– Књижевни и научни рад у Црној Гори 1881-1941.
32. Математика – Стручно-методички часопис, Загреб, 1981.
33. Милановић Драгољуб – Краљево и његово уже гравитационо подручје, Београд, 1973.
34. Милнер Срећко – Историја града Панчева, издање Архива - Панчево, 1925.
35. Митриновић Драгослав– Реферати о средњошколским уџбеницима из математике (прилози методици математичке наставе), Нолит, Београд, 1957.
36. Митриновић Драгослав– Савремене тенденције у настави математике, Нолит, Београд, 1957.
37. Млађеновић Милорад – Ајштајн – живот и дело, Политика, Београд, 13.3.2005.

38. Молнар Михајло– чланак, Велики математичар и страсни риболовац, Глас јавности, БГД. 2000.
39. Монографија Војводине, Нови Сад, 1997.
40. Монографија Гимназија у Лозници 1871-1996, Лозница, 1996.
41. Монографија гимназије "Филип Вишњић", Бијелина, 1979.
42. Монографија Панчева, Панчево, 2003.
43. Монографија ужичке гимназије 1839-1989, Титово Ужице, 1989.
44. Мрочек В., Филиповић Ф. – Педагогија Математике, Нолит, Београд, 1957.
45. Музеј науке и технике – Михаило Петровић Алас, Београд, 2004.
46. Настава математике и физике (2-3), Београд, 1958.
47. Настава математике и физике у средњој школи (1-2), Београд, 1949.
48. Настава математике и физике у средњој школи (1-2), Београд, 1951.
49. Нешић Димитрије–О важности математике (говор о светосавској свечан.), Архимедес, БГД. 2004.
50. Павићевић Видоје – 30 год. гимназије "Петар Петровић Његош" из Даниловграда, Побједа, 2003.
51. Павловић Л. – Смедеревска гимназија 1871-1918, Смедерево, 1971.
52. Пејиовић Чедомир – Подгоричка гимназија 1919-1941, Подгорица, 1998.
53. Перишић М. – Ваљево, град у Србији крајем 19. века, издање Историјског архива Ваљево, 1997.
54. Петровић С. Михаило – Борбе старог Београда, Београд, 1951.
55. Пешчаник (бр. 2 и 3) – Часопис за историографију, архивистику и хуманистичке науке, издање историјског Архива - Ниш, 2004. и 2005.
56. Пиротска гимназија 1879-1979, Пирот, 1979.
57. Преглед историје Цетињске богословије – издање Митрополије црногорско приморске
58. Радовановић Лазар – Монографија о београдском школству, Књижевна издавачка задруга "Зенит", 2005.
59. Симовљевић Л. Јован– Астрономија до 1947. године, (публикација "30 година Природно математичког факултета у Београду од 1947. до 1977.")
60. Скерлић Јован– Доситеј Обрадовић, Народна књига, Београд, 2005.
61. Споменица 125 година Математичког факултета, Београд, 1998.
62. Споменица Беранске гимназије, Беране, 1993.
63. Споменица гимназије "Стеван Пузић", Рума, 2002.
64. Споменица гимназије у Крагујевцу 1883-1983, Крагујевац, 1989.
65. Споменица Крушевачке гимназије, Крушевац, 1980.
66. Споменица ОШ "Вук Карацић" у Београду, Београд, 1962.
67. Споменица Панчевачке гимназије, Панчево, 1970.
68. Споменица поводом 140-огодишњице земунске гимназије, Земун, 1998.
69. Споменица Цетињске гимназије 1881-1961, Цетиње, 1962.
70. Српско наслеђе – историјске свеске бр. од 1 до 12, 1998.
71. Српско наслеђе – историјске свеске бр. од 12 до 18, 1999.
72. Стајић В. – Српска православна велика гимназија у Новом Саду, Нови Сад, 1949.
73. Становништво словенског поријекла у Албанији – Зборник радова са међународног научног скупа на Цетињу, одржаног од 21. 6. 1990. до 23.6.1990.
74. Сто година Лесковачке гимназије 1879-1979, Лесковац, 1979.
75. Стојковић К. Андрија и Ковачевић Бранко – Споменица 150 год. чачанске гимназије, Чачак.
76. Трифуновић Драган – Српски математичари у Првом светском рату, Београд, 2003.
77. Трифуновић Драган, Перишић Павле– Математичар Петар Вукићевић (живот и дело), БГД, 1997.
78. Трнавац Недељко, Ђорђевић Јован – Педагогија, Научна књига, Београд, 1995.
79. Ћорић Ј. – Два века Вукове школе 1795-1995, Лозница 1995.
80. Ћоровић Владимир – Историја српског народа, Београд, 1997.
81. Цјелокупна дела Петра Петровића Његоша, Просвета, Београд, 1951-1955.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	2
УВОД	5
ОПШТИ ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА ШКОЛСКОГ СИСТЕМА И ОБРАЗОВНОГ ПРОЦЕСА У СЕВЕРНОЈ СРБИЈИ (КРОЗ ИСТОРИЈУ И КУЛТУРУ СРБА)	7
<i>КАРЛОВАЧКА ГИМНАЗИЈА</i>	<i>10</i>
<i>НАСТАНАК И РАЗВОЈ НОВОСАДСКЕ ГИМНАЗИЈЕ.....</i>	<i>15</i>
<i>СУБОТИЦА</i>	<i>26</i>
<i>ОБРАЗОВАЊЕ У СОМБОРУ</i>	<i>28</i>
<i>ОБРАЗОВАЊЕ У СЕНТИ И ДРУГИМ ГРАДОВИМА БАНАТСКОГ ОКРУГА</i>	<i>31</i>
<i>ХРОНОЛОШКИ РАЗВОЈ ЗРЕЊАНИНА.....</i>	<i>33</i>
<i>ИСТОРИЈА ОБРАЗОВНИХ ИНСТИТУЦИЈА У ВРШЦУ.....</i>	<i>34</i>
<i>ШКОЛСТВО У СРЕМСКОЈ МИТРОВИЦИ.....</i>	<i>37</i>
<i>ОБРАЗОВАЊЕ У РУМИ</i>	<i>39</i>
НЕКИ ОД ВАЖНИЈИХ ДАТУМА ВЕЗАНИХ ЗА ИСТОРИЈУ И КУЛТУРУ СРБА (ТАБЕЛАРНИ ПРИКАЗ)	42
ДРУШТВЕНО ЕКОНОМСКИ И КУЛТУРНИ РАЗВОЈ СРБИЈЕ	45
<i>КРАГУЈЕВАЦ.....</i>	<i>45</i>
<i>БЕОГРАД</i>	<i>52</i>
<i>ПОЧЕЦИ ШКОЛСТВА У БЕОГРАДУ И ЗЕМУНУ</i>	<i>65</i>
<i>ЗЕМУН</i>	<i>73</i>
ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ, РАЗВОЈ ШКОЛСТВА И ОБРАЗОВАЊА У ПАНЧЕВУ	78
<i>ПАНЧЕВАЧКА ГИМНАЗИЈА</i>	<i>81</i>
РАЗВОЈ ШКОЛСТВА И ОБРАЗОВНИХ ИНСТИТУЦИЈА У ЦЕНТРАЛНОЈ СРБИЈИ	83
ПРИКАЗИ ШКОЛСТВА У СРБИЈИ	119
РАЗВОЈ ОБРАЗОВАЊА КОД СРБА НА НЕСРПСКИМ ТЕРИТОРИЈАМА	122
ИСТАКНУТИ МАТЕМАТИЧАРИ И НАСТАВА МАТЕМАТИКЕ ОД КРАЈА 19. ДО СРЕДИНЕ 20. ВЕКА	139
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	149
ИЗВОРИ	152

ЛИТЕРАТУРА	153
САДРЖАЈ	155